

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VERSLO TEISĖS KATEDRA

EGLĖ NAGEVIČIENĖ
CIVILINĖ TEISĖ

ES TREČIOJO ENERGETIKOS PAKETO
NUOSTATŲ ANALIZĖ IR JŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE:
ELEKTROS ENERGIJOS BUITINIŲ VARTOTOJŲ TEISIŲ APSAUGOS ASPEKTU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė –
Doc. dr. Lina Novikovienė

Vilnius, 2011

TURINYS

IVADAS	4
1. BENDRIEJI ES ELEKTROS ENERGETIKOS RINKŲ LIBERALIZACIJOS BRUOŽAI	8
1.1. Elektros energetikos sistemų veiklos bendrieji principai	8
1.2. Elektros energetikos rinkų liberalizacija	9
1.3. Elektros energijos buitinių vartotojų sampratos atskleidimas	13
1.4. Bendrieji elektros energijos buitinių vartotojų teisių apsaugos reglamentavimo aspektai	16
2. ELEKTROS DIREKTYVOJE ĮTVIRTINTOS BUITINIŲ VARTOTOJŲ TEISĖS ...	21
2.1. Buitinių vartotojų teisė į universalias paslaugas	21
2.2. Buitinių vartotojų teisė į elektros energijos tiekimo nepertraukiamą	25
2.3. Buitinių vartotojų teisė į elektros energijos tiekimo kokybę	31
2.4. Mažmeninės elektros energijos kainos	38
2.5. Buitinių vartotojų teisė į informacijos apie elektros energijos gamybos išteklius atskleidimą	40
2.6. Buitinių vartotojų teisė pakeisti elektros energijos tiekėją	42
2.7. Elektros energijos buitinių vartotojų apsaugos ir gynimo ypatumai	47
PABAIGA. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
SANTRAUKA	72
SUMMARY	73
PRIEDAI	74

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 Priedas	Apklaustos raštu anketa
2 Priedas	Empirinio tyrimo rezultatai
3 Priedas	Empirinio tyrimo rezultatų grafinis apibendrinimas
4 Priedas	Elektros energetikos sistemos schema
5 Priedas	Lietuvos elektros energetikos rinka
6 Priedas	Mažmeninės elektros energijos kainos
7 Priedas	Intelektualieji skaitikliai
8 Priedas	Nacionalinės reguliavimo institucijos vaidmuo

SUTRUMPINIMAI

ES	Europos Sąjunga
EBS sutartis	Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis
ERGEG	Europos elektros energijos ir dujų reguliuotojų grupė
TT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
EP	Europos Parlamentas
VKEKK	Valstybinė energetikos ir kontrolės komisija
PSO	Perdavimo sistemos operatorius
STO	Skirstymo sistemos operatorius
RO	Rinkos operatorius
LR EEĮ	Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas
LR EEĮPIP	Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas
EETNT	Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklės

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Europos Sąjungos (ES) energetikos politika - viena aktualiausių ir greičiausiai besivystančių ES integracijos sričių. Lietuvoje energetikos sektorius pagal savo poveikį ekonomikos efektyvumui, konkurencingumui ir socialiniams šalies klimatui yra vienas reikšmingiausių. Lietuvai įstojus į ES, pastaroji iš vienos pusės tapo priemone įgyvendinti ambicingą Lietuvos energetikos politiką, susijusią su elektros energetikos saugumu, iš kitos pusės Lietuva privalo siekti postmodernistinių ES energetikos politikos tikslų, tokių kaip konkurencija, elektros energijos vartotojų bei aplinkos apsauga. 2011 m. kovo mėn. 3 d. įsigaliojo ES Trečiasis energetikos paketas, kuriuo užbaigiamas dešimtmetį trukęs ES valstybių narių energetikos rinkų liberalizacijos procesas. Elektros energetikos rinkų liberalizacija nėra tikslas *per se*, naudą iš konkurencijos elektros energetikos sektoriuje turėtų gauti visi elektros energijos vartotojai: ne tik stambios pramonės įmonės, bet ir buitiniai vartotojai. ES išklė tikslą nustatyti, užtikrinti ir stiprinti buitinių vartotojų teises, kad jie būtų tinkamai informuojami ir galėtų naudotis konkurencinių elektros energetikos rinkų teikiamais pranašumais, todėl ES Trečiojo energetikos paketo 2009 m. liepos mėn. 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančioje Direktyvą 2003/54/EB (Elektros direktyva), įtvirtino specifines buitinių vartotojų teises ir jų apsaugos priemones. ES Trečiasis energetikos paketas įsigaliojo nuo 2011 m. kovo mėn. 3 d., o valstybės narės iki šios datos turėjo perkelti Elektros direktyvą į nacionalinę teisę. Šią naują ES teisės aktų leidėjų iniciatyvą įtakojo elektros energetikos sektoriaus specifika, sąlygojanti vartotojų teisių apsaugos reguliavimo ypatumus ir poreikį užtikrinti buitinių vartotojų interesus, kurių nepajėgia užtikrinti ES horizontalaus pobūdžio vartotojų teisių apsaugos teisės aktai. Atskiros Elektros direktyvos individualių buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatos kartu sukuria vientisą, autonominę buitinių vartotojų apsaugos koncepciją.

Tyrimo problematika. Lietuva kokybiniais ES energetikos politikos aspektais, šiuo atveju buitinių vartotojų teisių apsaugos atžvilgiu, laikosi pasyvios politikos. Nėra skubama įgyvendinti ES energetikos teisės aktų, o tai sąlygoja praktines problemas – buitiniai vartotojai neturi informacijos apie savo teises ir jų gynimą. Teorinė problema pasireiškia tuo, kad Lietuvos teisės mokslininkai neskiria pakankamo dėmesio ES energetikos teisei, įskaitant specifinių buitinių vartotojų teisių apsaugą. Tai viena iš priežasčių, kodėl parengtuose ES Trečiąjį energetikos paketą įgyvendinančių teisės aktų projektuose neišvengiama klaidų. Šalies teisėkūra, teisės taikymas ir buitinių vartotojų informuotumas pažengę tose vartotojų teisių apsaugos srityse, kurios aktualios visuose šalies ūkio sektoriuose, o joms skiriamas didžiausias teisės mokslininkų ir valstybės institucijų dėmesys. Tai - bendrosios vartotojų apsaugos

nuostatos, apimančios vartojimo sutartis, vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolę, nesąžiningos komercinės veiklos draudimą, pardavėjų ar paslaugos tiekėjų civilinę atsakomybę už nekokybiškomis prekėmis ar paslaugomis padarytą žalą. Todėl dėl darbo apimties šios sritys paliečiamos tiek, kiek tai būtina ES Trečiojo energetikos paketo nuostatų interpretacijai.

Tyrimo reikšmė yra ta, jog pirmą kartą Lietuvoje analizuojamos ES Trečiojo energetikos paketo buitinių vartotojų apsaugos nuostatos ir jų įgyvendinimas nacionaliniuose teisės aktuose. Pastaraisiais metais M. Romerio universitete nėra apginta kitų magistro darbų, kurių tema būtų tapati ar panaši nagrinėjamai. Dėl šių aplinkybių darbas pasižymi originalumu. Praktinė reikšmė yra ta, jog siekiama identifikuoti Lietuvos gyventojų problemas ir interesus elektros energetikos rinkoje bei išsiaiškinti ar Trečiojo energetikos paketo tikslai atitinka jų poreikius.

Tyrimo objektas – specifinės elektros energijos buitinių vartotojų teisės ir jų apsaugos mechanizmas, įtvirtintas ES Trečiojo energetikos paketo Elektros direktyvoje.

Tyrimo tikslas – išanalizavus ES Trečiojo energetikos paketo elektros energijos buitinių vartotojų teisių ir jų apsaugos nuostatas ir įvertinus šių nuostatų įgyvendinimą Lietuvos teisės aktuose, identifikuoti Lietuvos gyventojų problemas ir interesus elektros energetikos rinkoje.

Tyrimo uždaviniai. Tikslu įgyvendinimui formuluojami šie uždaviniai:

- apibūdinti ES Trečiojo energetikos paketo Elektros direktyvos priėmimo raidą, taikymo sritį ir reguliavimo apimtį;
- išanalizuoti ES Trečiojo energetikos paketo Elektros direktyvos buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatas, siekiant išsiaiškinti buitiniams vartotojams suteikiamų teisių ir jų apsaugos priemonių turinį;
- įvertinti ES Trečiojo energetikos paketo Elektros direktyvos buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatų įgyvendinimą Lietuvos teisės aktuose ir numatomo teisinio reguliavimo įstatymo projektuose bei pateikti rekomendacijas jų tobulinimui;
- empirinio tyrimo pagrindu išsiaiškinti Lietuvos gyventojų informuotumą, problemas ir interesus elektros energetikos rinkoje bei nustatyti ar jų lūkesčius pateisins Trečiojo energetikos paketo įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose.

Tyrimo hipotezė. Tinkamas ES Trečiojo energetikos paketo įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose užtikrintų buitinių vartotojų apsaugą ir jų lūkesčius liberalizuotoje elektros energetikos rinkoje.

Tyrimo metodai:

Teoriniai

- sisteminės analizės metodas, kuris įgalino konkrečias teisės normas aiškinti sistemiškai, atsižvelgiant į kitas to paties teisės akto normas, nustatyti vieno teisės aktų loginius ryšius ir sąveikas su kitų teisės aktų normomis;

- dokumentų analizės metodas, kurio pagalba nagrinėjama Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra, teisės aktai ir oficialūs dokumentai, susiję su baigiamojo darbo tikslu;

- lyginimo metodas, kuris naudojamas analizuojant galiojančių nacionalinių teisės aktų bei jų pakeitimo projektų normų turinį ir išsiaiškinti jų trūkumus lyginant jas su Trečiojo energetikos paketo nuostatomis;

- teleloginis tyrimo metodas, kuris pasitelkiamas analizuojant Trečiojo energetikos paketo parengiamuosius dokumentus siekiant atskleisti Elektros direktyvos nuostatų tikslus aiškinantis jų turinį;

- lingvistinės analizės metodas, kurio pagalba išsiaiškinamos tikslios sąvokų reikšmės;

- apibendrinimo metodas, kuris naudojamas apibendrinant naudotą literatūrą, gautiems empirinio tyrimo duomenims, formuluojant išvadas.

Empiriniai

- anketinės apklausos metodas. Specialiai šio darbo uždaviniams įvykdyti buvo atliktas empirinis tyrimas, kurio tikslas – atskleisti Lietuvos gyventojų informuotumą bei identifikuoti jų problemas ir interesus elektros energetikos rinkoje. Tyrimui atlikti buvo pasirinktas vienas iš pirminių ir kiekybinio duomenų rinkimo metodų – apklausa raštu (anketa). Anketos klausimyną sudaro 18 skirtingo platumo uždari ir pusiau uždari klausimai, suskirstyti į kelias grupes (žr. 1 Priedą). Apklausa vykdyta dviem etapais: 2011 m. kovo mėn. 8 d. – balandžio mėn. 1 d. ir 2011 m. apklausa vykdyta pasinaudojant www.apklausa.lt tinklapiu, 2011 m. kovo mėn. 31 d. – balandžio mėn. 2 d. apklausa vykdyta tiesiogiai bendraujant su respondентаis. Apklausti 135 Lietuvos gyventojai, gauti duomenys susisteminti, aprašyti (žr. 2 Priedą) ir pavaizduoti grafiškai (žr. 3 Priedą).

Statistiniai

- dažnių analizės metodas, kuris pasitelkiamas empirinio tyrimo duomenų apdorojimui ir taikomas apibendrinant tiek visos imties, tiek atskirų respondentų grupių atsakymų į kiekvieną apklausos anketos klausimų pasiskirstymą procentais;

- ranginių skalių metodas Dviejuose apklausos anketos klausimuose naudojama 5 pakopų ranginė skalė, respondentai ties kiekvienu klausimo teiginiu turėjo pažymėti šio teiginio aktualumą („gyvybiškai svarbu“, „svarbu“, „svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas“, „nelabai svarbu“ ir „visiškai nesvarbu“).

Siekiant įvertinti skirtingų buitinių vartotojų problemų elektros energetikos rinkoje aktualumą, kiekvienas atsakymo variantas buvo įvertintas balais: „gyvybiškai svarbu“ – 5 balai, „svarbu“ – 4 balai, „svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas“ – 3 balai, „nelabai svarbu“ – 2 balai, „visiškai nesvarbu“ – 1 balas. Iš šių balų buvo išvesti atsakymų vidurkiai, nes minėta transformacija leido vaizdžiau pateikti duomenis.

Baigiamajame darbe remtasi užsienio ir Lietuvos teisės literatūra, teisiniais moksliniais straipsniais, ES pirminiais ir antriniais teisės aktais bei Lietuvos teisės aktais.

Baigiamojo darbo struktūra. Baigiamojo darbo struktūrą sudaro įvadas, dvi pagrindinės dalys ir pabaiga. Įvade pateikiama baigiamojo darbo problematika, objektas, iškeliami hipotezė, tikslas ir nustatomi uždaviniai, atskleidžiami naudoti tyrimo metodai, literatūra ir šaltiniai. Dėstomosios darbo dalies pirmame skyriuje dalyje pateikiama trumpa elektros energetikos sistemų funkcionavimo charakteristika ir atskleidžiama ES elektros energetikos rinkų liberalizacijos genezė. Antrame skyriuje analizuojamos konkrečios ES Trečiojo energetikos paketo Elektros direktyvos buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatos ir jų įgyvendinimas nacionalinėje teisinėje sistemoje, argumentuotai pateikiamos gairės galiojančios bei numatomos buitinių vartotojų teisių apsaugos tobulinimui. Darbo pabaigą sudaro išvados, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis bei priedai, kuriuose pateikiama įvairi iliustracinė bei kita informacinė medžiaga.

1. BENDRIEJI ES ELEKTROS ENERGETIKOS RINKŲ LIBERALIZACIJOS BRUOŽAI

1.1. Elektros energetikos sistemų veiklos bendrieji principai

Žodis *energetika* suprantamas kaip visų energijos rūšių (šilumos, elektros, mechaninės energijos ir kt.) gamybos, vienu energijos rūšių keitimo į kitas, taip pat energijos perdavimo ir paskirstymo vartotojams sistemų ir įrenginių visuma. Patogiausia energijos rūšis yra *elektros energija*, nes ją lengvai galima keisti į kitas energijos rūšis, ji tinkama tiesioginiam vartojimui visose žmogaus veiklos srityse.¹

Elektros energetikos sistemų pagrindinis ypatumas yra tai, kad elektros energijos gamyba ir vartojimas vyksta tuo pačiu metu, nes praktiškai neįmanoma sukaupti elektros energijos (gamybos) atsargų. Elektrinės kiekvienu momentu pagamina tiek elektros, kiek jos tuo momentu reikia prie elektros tinklo prisijungusiems vartotojams, ir atvirkščiai, vartotojai kiekvienu momentu gali suvartoti tik tiek elektros, kiek jos tuomet pagamina elektrinės.²

Elektros energetikos sistemoje elektrinių generatoriai kitų rūšių energiją (iškastinio kuro, branduolinio kuro, hidroenergiją ar kt.) paverčia elektros energija. Elektrinių pagaminta elektros energija yra perduodama į perdavimo tinklus. Elektros *perdavimo* labai aukštos ir aukštos įtampos linijos dideliais atstumais perduoda elektros energiją iš elektrinių skirstomiesiems tinklams ir sujungia kaimyninių šalių elektros energetikos sistemas. Elektros skirstomųjų tinklų vidutinės ir žemos įtampos linijomis elektros energija iš perdavimo tinklų ir mažų elektrinių *skirstoma* elektros energijos vartotojams. Elektros tinklų pastotėse sujungiamos elektros linijos, o dažnai ir pakeičiama (transformuojama) įtampa perduodant elektros energiją iš perdavimo tinklų į skirstymo tinklus.

Kadangi į bendrą perdavimo ir skirstymo tinklą elektros energiją perduoda ne viena elektrinė, jų darbą reikia koordinuoti, nes visos elektrinės kiekvienu momentu turi pagaminti elektros energijos ne daugiau, nei tuo momentu jos suvartoja elektros energijos vartotojai. Todėl svarbiausias elektros energetikos sistemos valdymo (dispečerinio) centro uždavinys yra koordinuoti elektrinių darbą ir paskirstyti suminę elektros energijos apkrovą tarp generatorių, t.y. užtikrinti, kad bendra vartotojų elektros energijos paklausa būtų patenkinta (žr. 4 Priedo 1 pav.).

Elektros energetikos sistema veikia pagal fizikos dėsnius, tačiau jų naudą elektros energijos vartotojams nulemia politinė, ekonomine bei teisinė aplinka. Sekančiame darbo poskyryje analizuojama ES energetikos politikos įtaka ES valstybių narių elektros energetikos sektorių reguliavimui.

¹ **Burba A., Nemura A.** Elektros energetikos valdymas amžių sandūroje, 2000 // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2000/04/4evald.html>; prisijungimo laikas 2010 12 04.

² **Bačauskas A.** Apie elektros energetikos sistemų technologijas be formulių, 2010 // http://www.le.lt/repository/leidiniai/Anzelmas_Bacauskas_Apie_elektros_energetikos_sistemu_tehnologijas_be_formuliu/lietuvos_energija.pdf; prisijungimo laikas 2010 12 04.

1.2. Elektros energetikos rinkų liberalizacija

Istoriškai Europoje iki XX a. pab. elektros energetikos sektoriuose vyravo valstybinės (Didžioji Britanija, Pancūzija) arba privačios (Belgija, Vokietija, Ispanija) monopolijos. Elektros energetikos sistemos technologinė grandis – elektros energijos gamyba, perdavimas aukštos ir labai aukštos įtampos linijomis, skirstymas vidutinės ir žemos įtampos linijomis ir tiekimas³ – buvo sutelkta vienose rankose, vadinamojoje vertikaliai integruotoje grandinėje. Daugelį dešimtmečių *de jure* arba *de facto* monopolinės elektros energijos įmonės pagal paskirstytas teritorijas tiekė elektros energiją vartotojams. Monopolijų veikla buvo stipriai reguliuojama, planiškai plėtojama ir saugoma nuo konkurencijos. Tačiau dėl industrializacijos augant elektros energijos suvartojimui, atsirandant didelių investicijų poreikiui elektros energijos generavimo pajėgumų plėtrai (įskaitant esamų elektros energijos generavimo pajėgumų atnaujinimą ir efektyvių elektros energijos generavimo technologijų diegimą) bei dėl brangstančio iškastinio kuro importo kylant elektros energijos kainoms, Europos valstybės ėmė ieškoti būdų mažesnėms elektros energijos kainoms ir spartesniam už ekonomikos plėtrą elektros energetikos sektoriaus vystymui, kad elektros energetikos ūkis nestabdytų valstybių narių pažangos.

Elektros rinkų liberalizacija Europoje prasidėjo iškelus prielaidą, jog elektros energijos perdavimo ir skirstymo veiklas reikia atskirti nuo veiklų, kuriose galima konkurencija – elektros energijos gamybos ir tiekimo. Elektros energetikos pramonė – tai tinklų pramonė. Perdavimo ir skirstymo tinklai ekonomistų terminais vadinami natūralia monopolija, nes elektros tinklų dvigubinimas beveik neįmanomas dėl didelių investicijų ir praktinio įgyvendinimo (sindromas „tik ne mano kieme“ (angl. *not in my back yard*). Tačiau, ekonomistų nuomone, „elektros energijos gamyboje ir tiekime atsiradus konkurencijai, veiksmingesnis tampa elektros energetikos ūkio valdymas ir planavimas, nes efektyvi konkurencija visada pranašesnė už ekonominį reguliavimą“.⁴

1952 m. pasirašiusios Anglijų ir plieno sutartį, o 1957 m. – Euratomo sutartį, ES steigėjos valstybės narės manė, kad būtina bendra energetikos strategija.⁵ Nuo to laiko elektros energetikos rinka ir geopolitinės aplinkybės smarkiai pasikeitė. Elektros energija tapo vienu svarbiausių veiksnių užtikrinant socialinę ir teritorinę ES sanglaudą, ekonominį stabilumą ir tvarią plėtrą. 1987 m. ES valstybių narių pasirašytas Suvestinis Europos Aktas davė pradžią bendros energetikos (dujų ir elektros energetikos) rinkos sukūrimui, o Europos Komisija (Komisija) šio tikslo įgyvendinimui 1988 m. parengė pirmąją

³ Tiekimas – elektros energijos pardavimas ir (ar) perpardavimas elektros energijos vartotojui.

⁴ Štilinis R. Elektros rinkos kūrimo tendencijos // *Ekonomika*. - Vilnius, 2006, Nr. 75, p. 105-117. - ISSN 1392-1258.

⁵ Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Europos Vadovų Tarybai ir Europos Parlamentui. Europos energetikos politika, 2007 // KOM(2007)0001 // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:LT:HTML>; prisijungimo laikas 2010 11 05.

Žaliają knygą „Vidaus energetikos rinka“. Po metų, 1989 m. Komisija pateikė Tarybai pirmuosius energetikos sektoriaus reformos paketo teisės aktų projektus. Juose buvo numatyta iš valstybių narių reikalauti suteikti atvirą trečiųjų asmenų prieigą prie elektros tinklų, pašalinti išimtinės teisės importuoti, eksportuoti, gaminti ir tiekti elektros energiją, siekta įgyvendinti fundamentalius vieningos energetikos rinkos principus, tokius kaip tiekimo saugumas, aplinkos apsauga, buitinių vartotojų apsauga, energetikos rinkų skaidrumas bei energetikos rinkų dalyvių nediskriminavimas. Tačiau dėl valstybių narių konsensuso trūkumo, priimti teisės aktai nuo projektų skyrėsi kiekybiniais bei kokybiniais kriterijais: priimta Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva (Direktyva) 90/377/EEB dėl Bendrijos tvarkos, leidžiančios padidinti dujų ir elektros energijos kainų galutiniams pramoniniams vartotojams skaidrumą ir Direktyva 90/547/EEB dėl elektros energijos tranzito elektros perdavimo tinklais. Tačiau valstybės nars siekti bendro susitarimo dėl palaipsninio energetikos rinkų liberalizavimo paskatino Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (TT), savo sprendimuose nepaneigęs Komisijos teisės tam tikrais atvejais imtis veiksmų prieš monopolijas pasinaudojant EBS sutarties 86 str.⁶

Laisvos trečiųjų asmenų prieigos prie tinklų idėja buvo įgyvendinta daug vėliau, 1996 m. priėmus Direktyvą 96/92/EC dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių. Laipsniškas bendros elektros energetikos rinkos sukūrimas turėjo būti užtikrintas šioje direktyvoje numatytais priemonėmis, įtvirtinančiomis perdavimo sistemos operatoriaus (PSO)⁷ nepriklausomumą (angl. *unbundling*), sąžiningas laisvos trečiųjų asmenų prieigos prie elektros tinklų sąlygas ir tarifus bei konkurenciją elektros energijos gamyboje ir tiekime (angl. *upstream competition*). Tačiau šių priemonių įgyvendinimui Direktyva 96/92/EC valstybėms narėms suteikė plačią diskreciją ir neapsaugojo elektros energetikos rinkų nuo konkurencijos iškraipymų. Todėl jau 2003 m. birželio mėn. 26 d. priimtas Antrasis energetikos paketas, kurio sudedamoji dalis Direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB, įtvirtino naujas nuostatas, užtikrinančios laisvą prieigą prie elektros tinklų. Konkurencija gamyboje skatinama skaidrias ir nediskriminacines leidimų gaminti elektros energiją išdavimų sistemas, o tiekime - įgyvendinat priemonės, užtikrinančias, kad elektros energijos vartotojai galėtų laisvai pasirinkti tiekėją. Tačiau Direktyva 2003/54/EB neužtikrino pakankamos buitinių vartotojų teisių apsaugos.

Toliau aštrėjančios ES valstybių narių energetikos problemos, o būtent didelė priklausomybė (daugiau nei 50 proc. bendro ES suvartojimo) nuo energijos importo iš trečiųjų šalių, augančios energijos

⁶ Klaus Hofner and Fritz Elsen v Macroton GmbH, 1991 // ECR I-1979 // C-41/90. Prancūzija prieš Komisiją, 1991 // C-2002/88.

⁷ Perdavimo sistemos operatorius – tai asmuo, nuosavybės teise ar kitais teisėtais pagrindais valdantis perdavimo tinklus, užtikrinantis perdavimo tinklų eksploatavimą, techninę priežiūrą ir plėtrą, perdavimo tinklų stebėjimą ir dispečerinį valdymą realiu laiku bei atliekantis kitas nacionalinių teisės aktų nustatytas funkcijas.

kainos, investicijų poreikis energetikos infrastruktūrų modernizavimui, lėmė savarankiškos ES energetikos politikos poreikį, kurios formavimosi pradžia laikytinas 2005 m. Europos valstybių vadovų raginimas sukurti ES energetikos strategiją. Šiuo tikslu 2006 m. kovo 8 d. Komisija paskelbė Žaliają knygą „Europos Sąjungos tausios, konkurencingos ir saugios energetikos strategija“, kurioje buvo išskirtos prioritinės ES energetikos politikos kryptys *inter alia* konkurencingumas ir vieninga energetikos rinka. 2007 m. sausio 10 d. Komisijos komunikate „Europos energetikos politika“ iškeliami trys uždaviniai: konkurencingumas (skatinamos investicijos į energetikos infrastruktūrą, energijos vartojimo efektyvumas ir energijos kainų mažėjimas galutiniams vartotojams), tausumas (siekiama PSO suinteresuoti skatinti kogeneraciją ir netradicinius energijos gamybos būdus) ir tiekimo saugumas (skatinamos investicijos į energetikos tinklų sujungimą ir naujus energijos gamybos pajėgumus). Komisija konstatavo, kad šie uždaviniai nebuvo pasiekti, todėl būtina imtis papildomų priemonių bendrai konkurencingai ES valstybių narių energetikos rinkai sukurti. 2007 m. liepos 10 d. Europos Parlamentas (EP) priėmė rezoliuciją „Dėl dujų ir elektros vidaus rinkos perspektyvų“, kurioje parėmė Europos energetikos politiką. EP nuomone, perdavimo sistemų nuosavybės atskyrimas - veiksmingiausia priemonė šiems uždaviniams pasiekti, kartu būtina stiprinti buitinių vartotojų teises, skatinti valstybių narių nacionalinių reguliavimo institucijų (reguliavimo institucijų) bendradarbiavimą ES lygmeniu, o energijos kainų reguliavimas energijos vartotojams turėtų būti laikomas kraštutine priemone.

Jau 2007 m. rugsėjo 19 d. Komisija priėmė ES Trečiojo energetikos paketo pasiūlymų paketą. Direktyvos 2003/54/EB nuostatos papildytos priemonėmis, kuriomis siekiama atskirti elektros tinklų valdymą nuo gamybos ir tiekimo, pirmenybę teikiant visiškam nuosavybės atskyrimui, sustiprinti buitinių vartotojų teises ir reguliavimo institucijų galias. 2009 m. balandžio 22 d. EP patvirtino ES Trečiąjį energetikos paketą, kurio elektros energetikos sudedamoji dalis yra Direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB (Elektros direktyva) ir Reglamentas (EB) Nr. 713/2009 įsteigiantis Energetikos reguliavimo institucijų bendradarbiavimo agentūrą. Atskiros Elektros direktyvos individualių buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatos kartu sudaro vientisą buitinių vartotojų apsaugos sistemą. Elektros direktyva buitiniams vartotojams suteikia teisę į universalias paslaugas, teisę į elektros energijos tiekimo kokybę, teisę į informaciją, teisę pasirinkti ir pakeisti tiekėją, teisę į neteisminį ginčų sprendimą, teisę į sąžiningas ir iš anksto žinomas elektros energijos pirkimo-pardavimo ir persiuntimo ⁸ paslaugų sutarčių sąlygas ir kt., o valstybėms narėms numato intelektualiuju skaitikliu įrengimo elektros energijos vartotojams gairės. Elektros

⁸ Persiuntimas – elektros energijos perdavimas ir skirstymas iki sutartyje su elektros energijos vartotoju nurodytos elektros tinklų nuosavybės ribos.

direktyva įtvirtino bendruosius buitinių vartotojų teisių apsaugos principus, palikdama valstybėms narėms teisę priimti griežtesnes taisykles. Elektros direktyva į valstybių narių nacionalinę teisę turėjo būti perkelta iki 2011 m. kovo mėn. 3 d., o priimtoms nacionalinės priemonės turi įsigaliooti iki 2013 m. kovo mėn. 3 d.

ES Antrajame, Trečiajame energetikos paketuose nustatyti įgyvendinimo terminai buvo minimalus reikalavimas, kurį ES valstybės narės privalėjo užtikrinti. Tačiau valstybės narės galėjo savo elektros energetikos rinkas liberalizuoti sparčiau. Jungtinė Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystė liberalizacijos procesą pradėjo XX a. 9 dešimtmetyje. Norvegija, nors nėra ES valstybė narė, 1990 m. sausio 1 d. pirmoji regione atvėrė elektros energetikos rinką konkurencijai. Šios šalys iki šiol laikomos *auksiniais* elektros energetikos rinkų liberalizavimo standartais, turėjusiais įtakos ES energetikos politikai.

Lietuvos elektros energetikos sistema iš esmės buvo sukurta valstybei priklausant Sovietų Sąjungai. 1990 m. atkūrus nepriklausomybę, valstybės teritorijoje esanti elektros energetikos sistema perėjo Lietuvos Respublikos jurisdikcijai, tačiau kurį laiką išliko valstybinis monopolinis elektros energetikos ūkis, kuriame elektros energijos gamyba, perdavimas, skirstymas ir tiekimas buvo valdomi ir plėtojami centralizuotai. Nuo to laiko elektros energetikos sektorius buvo nuosekliai reformuojamas, įskaitant šiuo metu šalyje vykstančią valstybinių elektros energijos įmonių pertvarką, kuria siekiama įgyvendinti ES Trečiojo energetikos paketo nuostatas dėl perdavimo sistemos nuosavybės atskyrimo. Lietuva, nuo narystės ES pradžios, aktyviai dalyvauja ES energetikos politikoje, kuri stipriai įtakoja šalies energetikos sektoriaus teisinį reguliavimą. Elektros energijos gamybos, perdavimo, skirstymo ir tiekimo pagrindus bei elektros energijos vartotojų ir paslaugų tiekėjų santykius reguliuoja 2000 m. priimtas, vėliau ne kartą keistas LR Elektros energetikos įstatymas (LR EEĮ). Šiuo metu LR Seimui pateiktas LR Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (LR EEĮPĮP),⁹ kuriuo siekiama įgyvendinti Elektros direktyvą ir išdėstyti LR Elektros energetikos įstatymą nauja redakcija. LR EEĮ bei numatomiems šio įstatymo pakeitimams darbe skiriamas didžiausias dėmesys tinkamo Elektros direktyvos įgyvendinimo aspektu.

LR Energetikos įstatymo 40 str. numato, jog elektros energetikos rinka šalyje kuriama etapais, laisviesiems vartotojams laipsniškai suteikiant teisę sudaryti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su pasirinktais nepriklausomais tiekėjais, o nuo 2007 m. liepos 1 d. – visiems vartotojams, įskaitant buitinius vartotojus. Tačiau faktiškai konkurencinė elektros energijos rinka neegzistavo, nes 80 proc. pigios elektros energijos pagamindavo Ignalinos AE. 2009 m. gruodžio mėn. 31 d. uždarius Ignalinos AE antrąjį bloką, elektros energetikos sektorius pradėjo funkcionuoti konkurencinės rinkos principais (žr. 5

⁹ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas // 2010, Nr. XIP-2656
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385757; prisijungimo laikas 2011 01 10.

Prieda). Tai leido pasikeitęs teisinis reguliavimas: prasidėjo naujas Lietuvos elektros rinkos plėtros plano etapas,¹⁰ pagal jį nuo 2010 m. sausio 1 d. elektros energijos vartotojams, kurių leistinoji naudoti galia didesnė ar lygi 400 kW, taikomi nereguliuojami elektros energijos tarifai, įsigaliojo LR Elektros energetikos įstatymo pakeitimai¹¹ ir šį įstatymą įgyvendinantys teisės aktai bei jų pakeitimai, pvz., LR Energetikos ministro įsakymas „Dėl valandinės elektros energijos prekybos pradžios“, Prekybos elektros energija taisyklės, Elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklės (EETNT)¹² ir kt. Empirinis tyrimas atskleidė, jog ES energetikos politikos įtakoti pokyčiai Lietuvos elektros energetikos rinkoje atspindi šalies gyventojų lūkesčius: absoliuti dauguma respondentų (77,8 proc.) pritaria konkurencijai elektros energijos tiekime. 68,1 proc. respondentų į klausimą „ar esant galimybei pakeistumėte savo elektros energijos tiekėją“ atsakė teigiamai, o dar 27,6 proc. pasirinko pasyviai teigiamą poziciją („jei koks nors tiekėjas pats įrodytų, kad tikrai man apsimokėtų naudotis jo paslaugomis, gal būt ir keisčiau tiekėją), t.y. didžiausia dalis apklaustųjų nusiteikę pozityviai tiekėjų konkurencijos atžvilgiu.

Apibendrinant pritartina politologo Z. Vaičiūno nuomonei, jog ES energetikos politika yra unikalus ES integracijos atvejis tiek dėl savo objekto, tiek dėl formavimosi greičio, tiek dėl politikos turinio.¹³ Lietuvos įstojimas į ES nulėmė šalies elektros energetikos politiką ir teisinį reguliavimą. Pagal Lietuvos elektros rinkos plėtros planą, nuo 2015 m. sausio 1 d. buitiniams vartotojams turi būti taikomi nereguliuojami elektros energijos tarifai. Tai reiškia, jog buitiniai vartotojai privalės dalyvauti elektros energetikos rinkoje ir elektros energiją pirkti konkurencinės rinkos sąlygomis. Todėl svarbu išsiaiškinti specifinį ES buitinių vartotojų teisių apsaugos reglamentavimą liberalizuotoje elektros energetikos rinkoje. Tačiau visų pirma tikslinga atskleisti elektros energijos buitinių vartotojų sampratą.

1.3. Elektros energijos buitinių vartotojų sampratos atskleidimas

Elektros energijos vartotojas Elektros direktyvoje apibrėžiamas kaip elektros energijos didmeninis ar galutinis vartotojas. Pateiktas apibrėžimas apima asmenis, elektros energiją perkančius vartojimo tikslams. Elektros direktyva 2 str. 9 p. pateikia galutinio vartotojo (angl. *end-users*) sąvoką – tai elektros energiją savo asmeniniam vartojimui perkantis vartotojas. Direktyvos 2 str. 10 p. įtvirtina namų ūkio vartotojo (angl. *households*) sąvoką – tai „vartotojas, perkantis elektros energiją savo namų ūkio

¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. liepos 8 d. nutarimas Nr. 740 „Dėl Lietuvos elektros rinkos plėtros plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 85-3603.

¹¹ Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo 2, 5, 6, 10, 14, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 42¹ straipsniu įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 154-6962.

¹² Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 11 d. įsakymas Nr. 1-38 „Dėl elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 20-957.

¹³ Vaičiūnas Ž. Europos Sąjungos bendros energetikos politikos formavimasis ir Lietuvos interesai // Politologija, - Vilnius, 2009, Nr. 3(55), p. 89-120. - ISSN 1392-1681.

vartojimui, išskyrus komercinę ar profesinę veiklą“. Autorius dėl sąvokų vienodumo šiame darbe naudos Lietuvos energetikos teisėje įprastą *buitinių* vartotojų sąvoką. Elektros direktyvoje naudojamos *vartotojo* ir *galutinio vartotojo* sąvokos (išskyrus didmeninio vartotojo sąvoką) apima buitinius vartotojus, todėl direktyvos 3 str. „Įpareigojimai teikti viešąsias paslaugas ir vartotojų apsauga“ įtvirtintos teisės taikomos buitiniams vartotojams. Tačiau buitinių vartotojų apsauga sustiprinama, jiems taikomos papildomos apsaugos priemonės, nustatytos Elektros direktyvos I Priede „Vartotojų apsaugos priemonės“ (Priedas).

Elektros direktyvoje pateiktas buitinio vartotojo apibrėžimas netiesiogiai įtvirtina vartojimo sutarties sampratą, todėl buitinių vartotojų sudaromoms sutartims taikoma vartotojų apsaugos koncepcija, grindžiama silpnesnės šalies apsaugos principu. Kvalifikuoti elektros energijos vartotoją buitiniu vartotoju svarbu, nes tik tuomet jo apsaugai galima taikyti bendras vartotojų apsaugos nuostatas ir specialias elektros energetikos teisės aktų buitinių vartotojų apsaugos nuostatas. LR EEĮ 2 str. 3 p. įtvirtina buitinio vartotojo sąvoką, beveik analogišką Elektros direktyvos 2 str. 10 p. ir LR Civilinio kodekso (LR CK) 1.39 str., 3.383 str. 4 d.: „fizinis asmuo, perkantis elektros energiją asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams, nesusijusiems su verslu ar profesija, tenkinti“. Elektros direktyva ir LR EEĮ buitinio vartotojo sampratai įtvirtinti naudoja pozityvųjį ir negatyvųjį metodus, tačiau diskutuotina kuris požymis (asmeniniai, šeimos ar namų ūkio poreikiai) kurį (verslas ar profesija) turėtų paaiškinti. Teisės teorijoje vartojimo sutartys apibrėžiamos per sutartyje dalyvaujančius subjektus (vartotojas ir verslininkas), dalyką ir tikslą. D. Bublienė teisingai pastebi, jog „šie kriterijai apibrėžiami naudojantis tuo pačiu požymiu – sutarties sudarymu ne verslo tikslais. <...> Sutarties dalykas (objektas) yra tiek reikšmingas, kiek jis gali būti susietas su sutarties tikslu – ne verslo tikslais.“¹⁴ Vartotojo požymiai skirstomi į subjektyvius (susijusius su objekto specifika) ir objektyvius (susijusius su tikslo specifika). Pagal subjektyvųjį požymį vartotoju laikomas fizinis asmuo, nors teisės mokslininkai vartotojams siūlo priskirti kai kuriuos juridinius asmenis, pvz., ne pelno siekiančias organizacijas, smulkų ar vidutinį verslą. Mes esame linkę pritarti D. Bublienės pozicijai, jog „būtina išplėsti vartotojo sampratą jai priskiriant ir juridinius asmenis – <...> bent jau tam tikrus juridinius asmenis kaip asociacijas ar daugiabučių namų savininkų bendrijas“.¹⁵ EETNT 6 p. numato, kad buitiniams vartotojams prilyginamos sodininkų, nuosavų automobilių garažų savininkų, daugiabučių gyvenamųjų namų arba bendrabučio tipo daugiabučių gyvenamųjų namų savininkų bendrijos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (LAT) nurodė, jog teisiniuose santykiuose, kuriuos reglamentuoja minėtos taisyklės, nurodytiems subjektams taikomas tas pats teisinis reguliavimas, kaip ir buitiniams vartotojams, tačiau dėl to šie subjektai netampa vartotojais vartotojų teisės prasme pagal LR

¹⁴ Bublienė D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė. Monografija. - Vilnius: Registrų centras, 2009. P. 82.

¹⁵ Ten pat. P. 93.

CK 1.39 str., o „šio poįstatyminio akto nuostatos negali būti perkeliamos už jo reguliuojamų teisinių santykių ribų“. ¹⁶ Mes linkę kritiškai vertinti galiojantį teisinį reguliavimą, nes EETNT nereguliuoja visų elektros energetikos rinkos dalyvių teisinių santykių, todėl išeity, jog daugiabučio gyvenamojo namo elektros energijos įrenginių prijungimo prie elektros tinklų sutartiniuose teisiniuose santykiuose neturėtų būti taikomos vartotojus ginančios nuostatos, nes šių santykių nereguliuoja EETNT, tačiau prijungus elektros energijos įrenginius prie elektros tinklų, daugiabučio gyvenamojo namo bendrija sudarydama elektros energijos pirkimo-pardavimo ir persiuntimo ¹⁷ sutartis gali naudotis vartotojų apsaugos institutu. Įstatymų leidėjui rekomenduotina EETNT 6 p. nuostatą įtvirtinti LR EEĮ.

Pagal objektyvųjį požymį vartotoju laikomas asmuo, kuris veikia ne savo profesijos ar komerciniais tikslais. Šis požymis nulemia dvigubo naudojimo tikslo problemą. Dvigubo naudojimo tikslo problema aktuali apsirūpinant elektros energija: vargu ar buitinio vartotojo šeimos nariui gyvenamojo namo dalyje vykdant profesinę veiklą, pasikeičia elektros energijos suvartojimo namų ūkio poreikiams tikslas, o elektros energijos vartotojas tampa lygiaverčiu verslininkui sutartinių teisinių santykių subjektu. Įrengus papildomą elektros energijos apskaitos prietaisą gyvenamojo namo daliai, elektros energijos vartotojas, nuosavybės teise ar kitais teisėtais pagrindais valdantis gyvenamąjį namą, laikytinas lokalaus elektros tinklo valdytoju, todėl privalo su elektros tinklų operatoriais bei tiekėjais atsiskaityti už savo subabonentus, o EETNT suteikia jam teisę iš subabonentų reikalauti pagrįstų ir būtinų išlaidų už paslaugas suteiktas atlyginimo. TT laikosi klasikinės vartotojo sampratos ir ją aiškina siaurai, „atsižvelgiant į asmens padėtį konkrečios sutarties kontekste pagal tos sutarties pobūdį ir tikslus.“ ¹⁸ Teismai, analizuodami subjektyvius ir objektyvius vartotojo sampratos požymius, ypatingą dėmesį turėtų skirti faktinės tarp šalių susiklosčiusios situacijos vertinimui, tačiau tai pavyksta ne visuomet. Teisės mokslininkai pagrįstai kritikuoja TT už vadovavimąsi vien formaliosios teisės nustatytais vartotojo požymiais ir vartotojo sampratos siaurimą dvigubo naudojimo tikslo sutartyse. Mes esame linkę pritarti teisės mokslininkų siūlymui apibrėžti vartotoją kaip asmenį, kuris sudaro sutartį visiškai ar daugiausiai nesusijusias su verslu, o verslininką apibrėžti kaip asmenį, kuris sudaro sutartį visiškai ar daugiausiai susijusias su jo verslu ir iš dalies išspręsti dvigubo naudojimo tikslo problemą. ¹⁹

Elektros direktyvoje įtvirtintos pažeidžiamų ir nutolusiose vietovėse esančių buitinių vartotojų sąvokos. Autorius neanalizuos specifinių buitinių vartotojų grupių teisių apsaugos dėl ribotos šio darbo

¹⁶ Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika Nr. 30. Vilnius, 2009.

¹⁷ Persiuntimas – elektros energijos perdavimas ir skirstymas iki persiuntimo sutartyje nustatytos elektros tinklų nuosavybės ribos.

¹⁸ Johann Gruber v Bay Wa AG, 2005, ECRI-3767 // C-464/01.

¹⁹ Bublienė D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė. Monografija. Registrų centras. Vilnius, 2009. P. 365.

apimties, kartu atsižvelgiant į tai, jog pažeidžiamų buitinių vartotojų apsauga, įskaitant apsaugą nuo elektros energijos tiekimo nutraukimo ir nutolusiose vietovėse esančių buitinių vartotojų apsauga priskiriama valstybių narių socialinei politikai.

1.4. Bendrieji elektros energijos buitinių vartotojų teisių apsaugos reglamentavimo aspektai

ES vidaus rinka ekonominiu požiūriu yra potencialiai didžiausia mažmeninė rinka pasaulyje. Vartotojų apsaugos politika 493 milijonams ES vartotojų suteikia galimybę priimti racionalius sprendimus ir prisiimti atsakomybę už kokybišką ir savalaikį savo interesų patenkinimą.²⁰ Kad ES vartotojai būtų aktyvais rinkų dalyviais, reikia, kad jie būtų gerai informuoti ir efektyviai ginami. Todėl vartotojų apsauga yra pirminės ES teisės reguliavimo dalykas.²¹ Derinant valstybių narių nacionalinių teisės aktų nuostatas vartotojų teisių apsaugos srityje, ES lygmeniu priimami horizontalaus poveikio teisės aktai, kurie sudaro vartotojų apsaugos *aquis* ir yra taikomi buitiniams vartotojams. Tai Direktyva 2005/29/EB dėl nesąžiningos verslo įmonių komercinės praktikos vartotojų atžvilgiu vidaus rinkoje; Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sutarčių su vartotojais sąlygų; Tarybos direktyva 85/577/EEB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose; Direktyva 97/7/EB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis; Tarybos direktyva 84/450/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su klaidinančia reklama, derinimo ir Direktyva 97/55/EB iš dalies pakeičianti ir papildanti direktyvą 84/450/EEB dėl klaidinančios reklamos taip, kad būtų įtraukta ir lyginamoji reklama bei kiti teisės aktai. Buitinių vartotojų skundus nagrinėjančios ir neteisminiu būdu ginčus sprendžiančios institucijos turėtų vadovautis Komisijos rekomendacijoje 98/257/EC dėl įstaigoms, atsakingoms už neteisminį vartotojų ginčų nagrinėjimą, taikomų principų ir Komisijos rekomendacijoje 2001/310/EB dėl neteisminėms įstaigoms, atsakingoms už vartotojų ginčų sprendimą konsensuso pagrindu, įtvirtintais principais. Išvardinti bendrąsias vartotojų teisių apsaugos sritis reglamentuojantys teisės aktai įgyvendinti Lietuvos teisės aktuose ir turi būti taikomi buitinių vartotojų santykiuose su paslaugų tiekėjais, nacionalinę teisę aiškinant taip, kad ji neprieštarautų ES teisei ir TT formuluojamai praktikai. Tačiau tam tikri ūkinės veiklos sektoriai, šiuo atveju elektros energetikos sektorius, turi jiems būdingą specifiką, kuri sąlygojo vartotojų teisių apsaugos reguliavimo ypatumus ir poreikį užtikrinti buitinių vartotojų interesus, kurių nepajėgia užtikrinti ES horizontalaus poveikio teisės aktai.

²⁰ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee. EU Consumer Policy strategy 2007-2013, 2007. COM(2007)99 // http://ec.europa.eu/consumers/overview/cons_policy/doc/EN_99.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 12.

²¹ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.

Elektros energetikos sektoriaus specifiką suponuoja elektros energijos savybės ir svarba. Iš vienos pusės, elektros energija yra prekė, todėl ji turi būti perkama konkurencinėje rinkoje. Iš kitos pusės, elektros energija fundamentaliai reikšminga *mikro* (gyventojų) bei *makro* (valstybės ekonominės gerovės) lygmeniu. Pirmu atveju, elektros energija svarbi garantuojant optimalias gyvenimo sąlygas, sveikatos apsaugą ir švietimą. Antru atveju, elektros energija svarbi užtikrinant ekonominį stabilumą ir tvarią plėtrą. Elektros energija yra kiekvienam jos vartotojui svarbiausia, pakaitalų neturinti prekė, todėl ES lygmeniu visuotinai pripažįstamas elektros energetikos sektoriuje vartotojams teikiamų apsirūpinimo elektros energija paslaugų tikslas yra užtikrinti bendrą visuomenės interesą. Bendro intereso paslaugų sąvoka neapibrėžiama nei pirminėje, nei antrinėje ES teisėje. Sutarties dėl Europos Sąjungos Veikimo Protokole Nr. 26 vartojama bendro intereso paslaugų sąvoka, tačiau jos turinys neatskleidžiamas. EBS sutarties 16 str., 86 str. ir ES pagrindinių teisių chartijos 36 str. vartojama bendro *ekonominio* intereso paslaugų sąvoka, tačiau jos turinys neatskleidžiamas, o ES neįpareigojama teikti šių paslaugų. Tačiau ES praktikoje, *bendro intereso paslaugos* visų pirma reiškia paslaugas (ekonominės arba neekonominės), kurios, valstybių narių nuomone, yra būtinos, visuomeninės svarbos ir kurioms būdingos viešųjų paslaugų savybės (galimybė pasinaudoti bet kuriam besikreipiančiam, paslaugų kainų prieinamumas, paslaugų kokybė, tęstinumas, valdžios institucijų vykdomas šių paslaugų reglamentavimas ir kontrolė).²² Pagal ES teisės aktų taikymą, galima išskirti dvi bendro intereso paslaugų grupes. Pirmai grupei priklauso bendro *ekonominio* intereso paslaugos, kurių organizavimui taikomos EBS sutarties vidaus rinkos ir konkurencijos taisyklės, nes tokia veikla yra ekonominė, t.y. atlygintinė, o Europai svarbias tinklų pramonės šakas, pvz., elektros energetiką, vadovaujantis EBS sutarties XV antraštine dalimi, papildomai reglamentuoja specialūs ES teisės aktai. Antrai grupei priklauso *neekonominės* bendro intereso paslaugos, kurių organizavimui netaikomos EBS sutarties vidaus rinkos ir konkurencijos taisyklės, pvz. policijos veikla.²³

Ankščiau ES valstybių narių gyventojų energijos poreikius turėjo patenkinti monopolinės energijos įmonės, kurios, vadovaudamosi bendrais interesais, teikė viešas paslaugas. Monopolijų prioritetai buvo ne pelno siekimas, o vartotojų interesų užtikrinimas, t.y. visų vartotojų prijungimas prie energetikos tinklų, kokybiškas energijos tiekimas prieinamomis kainomis, energijos tiekimo saugumas ir nepertraukiamumas. Tačiau praktiškai šie uždaviniai ne visuomet buvo įgyvendinami, nes makroekonominės sąlygos ribojo

²² Corsica Ferries SA v Gruppo Antichi Ormeggiatori del porto di Genova Coop. and others, 1998, ECR I-3949 // C-266/96.

²³ Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui prie komunikato "Bendroji rinka XXI a. Europai pridamas dokumentas. Bendrus interesus tenkinančios paslaugos, įskaitant bendrus interesus tenkinančias socialines paslaugas. Naujas Europos įsipareigojimas, 2007. COM(2007)725 galutinis // http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=lt&DosId=196450; prisijungimo laikas 2011 03 21.

monopolijų biudžetus, o tai neigiamai veikė viešųjų paslaugų standartus. Konkurencijai atvėrus energetikos rinkas, keičiasi viešųjų paslaugų samprata ir jų tiekimo pobūdis. Nors konkurencija stiprina vartotojų teisių apsaugą, išlieka tikimybė, jog panaikinus reguliavimą nukentės kai kurie energijos vartotojų interesai, kaip antai buitinių vartotojų, ypač nutolusiose vietovėse esančių buitinių vartotojų, prijungimas prie energetikos tinklų ir energijos tiekimas prieinamomis kainomis, aplinkos apsauga ar energijos tiekimo saugumas. Todėl ES, liberalizuodama valstybių narių elektros ir dujų rinkas, teisės aktuose įtvirtino bendro ekonominio intereso paslaugų koncepciją, kurią apibrėžia ES lygmeniu įtvirtinti viešųjų paslaugų įpareigojimai: universali paslauga, nepertraukiamumas, kokybė, prieinamumas ir vartotojų apsauga. ES energetikos teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti, jog pagal ES pagrindinių teisių chartiją valstybių narių gyventojams būtų prieinamos aukštos kokybės bendro ekonominio intereso paslaugos. Viešųjų paslaugų įpareigojimai bendrąja prasme reiškia valstybių narių keliamus reikalavimus paslaugų tiekėjams, siekiant viešųjų interesų, tokių kaip ekonominis efektyvumas, gyventojų saugumas, valstybių narių socialinė ir teritorinė sanglauda ar kt. užtikrinimo ir gali būti nustatomi ES ir (arba) nacionaliniu bei regioniniu lygmeniu. Elektros direktyvoje *viešųjų paslaugų įpareigojimai reiškia ES reguliacinėmis normomis užtikrinamą aukštą elektros energijos vartotojų apsaugą, aplinkos apsaugą ir elektros energijos tiekimo saugumą, kurių nepajėgtų užtikrinti savireguliaciniai elektros energetikos rinkos mechanizmai*.

Elektros direktyvos 1 str. „Dalykas ir taikymo sritis“ nurodo, jog „direktyva nustatomos <...> vartotojų apsaugos nuostatos siekiant patobulinti ir integruoti konkurencingas Bendrijos elektros energijos rinkas. Joje nustatomi <...> viešųjų paslaugų įpareigojimai ir elektros energijos vartotojų teisės“. Tai įtraukti į direktyvą pasiūlęs EP siekė, kad pagrindinis dėmesys būtų skiriamas elektros energijos vartotojams ir šiuo tikslu išplėsta direktyvos taikymo sritis.²⁴ Elektros direktyva buitinių vartotojų interesus užtikrina šiais būdais:

- įtvirtina buitinių vartotojų teises ir viešųjų paslaugų įpareigojimais grindžiamą vienodą buitinių vartotojų teisių apsaugą visoje ES;
- valstybėms narėms suteikia teisę įpareigoti elektros energijos įmones teikti bendro ekonominio intereso paslaugas;
- skatina efektyvią konkurenciją didmeninėse ir mažmeninėse valstybių narių elektros energetikos rinkose, nes dauguma atvejų geriausias būdas apsaugoti vartotojus – užtikrinti realų įvairių paslaugų ir kainų pasirinkimą.

²⁴ Europos Parlamento teisėkūros rezoliucijos projektas dėl Tarybos bendrosios pozicijos siekiant priimti Europos Parlamento ir tarybos direktyvą dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančią Direktyvą 2003/54/EB (14539/2/2008 – C6-0024/2009 – 2007/0195(COD)), 2009, Nr. A6-0216/2009.

Elektros direktyvos 3 str. 1 d. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, jog elektros energijos įmonės būtų eksploatuojamos laikantis šios direktyvos principų „siekiant suskurti konkurencingą, saugią ir aplinką tausojančią elektros energetikos rinką bei nediskriminuojant tų įmonių teisių ar įsipareigojimų požiūriu“. Valstybių narių įpareigojimas užtikrinti, jog elektros energijos įmonės savo veikloje laikytųsi direktyvos nuostatų, skatinančių efektyvią didmeninių ir mažmeninių elektros energetikos rinkų konkurenciją ar įtvirtinančių elektros energijos vartotojų teises, iš esmės nepasako nieko nauja. ES direktyvos visuomet įpareigoja valstybes nares, kurioms yra adresuojamos. Jeigu elektros energijos įmonė sistemingai pažeidžia Elektros direktyvos nuostatas, tai gali reikšti, jog valstybė narė netinkamai įgyvendino arba apskritai neįgyvendino direktyvos, todėl Komisija turi teisę valstybei narei iškelti pažeidimo bylą. Tačiau, nors direktyvos 3 str. 1 d. pagrindu valstybėms narėms neatsiranda realiai įgyvendinamų teisių ir pareigų, šis straipsnis traktuotinas likusių Elektros direktyvos straipsnių interpretavimo gaire, o nediskriminavimo principas suteikia valstybėms narėms aiškia direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę kryptį ir draudžia nevienodas elektros energijos įmonių veiklos sąlygas konkurencinėje elektros energetikos rinkoje.

Elektros direktyvos 3 str. 2 d. įtvirtina valstybių narių teisę „elektros energijos sektoriuje veikiančioms įmonėms nustatyti įsipareigojimus teikti bendros ekonominės svarbos viešas paslaugas“, o direktyvos 3 str. 14 d. teigia, kad „valstybės narės gali nuspręsti netaikyti 7, 8, 32 ir (ar) 34 str. nuostatų, jeigu šių nuostatų taikymas teisiškai ar faktiškai trukdytų vykdyti elektros energijos įmonėms nustatytus įsipareigojimus teikti bendros ekonominės svarbos paslaugas <...>“. Interpretuoti Elektros direktyvos 3 str. 14 d. nesunku, ji aiškiai leidžia valstybėms narėms nukrypti nuo pačių svarbiausių Elektros direktyvos reikalavimų *inter alia* dėl laisvos trečiosios šalies prieigos prie elektros tinklų, tokiu būdu atimant iš laisvųjų elektros energijos vartotojų teisę pasirinkti tiekėją. Tačiau Elektros direktyvos 3 str. 2 str. apriboja elektros energetikos sektoriuje galimų nustatyti bendro ekonominio intereso paslaugų kategorijas: saugumas, įskaitant tiekimo saugumą ir reguliarumas; tiekimo kokybė ir kaina; aplinkos apsauga, įskaitant energijos efektyvumą ir klimato kaita. Todėl valstybės narės gali nukrypti nuo Elektros direktyvos reikalavimų tik tuo atveju, jeigu siekia šių tikslų, išimtinai susijusių su ES valstybių narių ir jų gyventojų interesų apsauga konkrečiu metu arba ilgalaikėje perspektyvoje. Tačiau valstybė narė, pasinaudodama direktyvos 3 str. 14 d., negali *de facto* nukrypti nuo kitų Elektros direktyvos nuostatų. Elektros direktyva valstybėms narėms nesuteikia absoliučios veiksmų laisvės ir 3 str. 14 d. ribose, nes 3 str. 2 d. pradedama sakiniu „Visiškai atsižvelgdamos į EBS sutarties nuostatas, visų pirma į 86 straipsnį“, o 3 str. 14 d. leidžia nukrypti su sąlyga, kad nukrypimas nedarys priešingo poveikio ES interesams. Komisija pabrėžė, kad gavus valstybės narės prašymą nukrypti nuo Direktyvos 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos

bendrųjų taisyklių, panaikinančios direktyvą 98/30/EB, nuostatų bendro ekonominio intereso paslaugų pagrindu, ji išanalizuos bendro ekonominio intereso paslaugų tikslo teisėtumą ir šiam tikslui pasiekti siūlomos priemonės adekvatumą ir būtinumą (apimtį), t.y. valstybės narės siūlomą priemonę palygins su kitomis konkrečioje situacijoje priimtinais priemonėmis.²⁵ Šis Komisijos pareiškimas taikytinas Elektros direktyvos analizei. Bendro ekonominio intereso paslaugų reguliavimas, organizavimas ir finansavimas reikalauja išsamaus tyrimo konkurencijos teisės aspektu, tačiau tai nėra šio darbo tikslas.

Elektros direktyva įtvirtino buitinių vartotojų - *rinkos dalyvių sampratą*, įpareigodama valstybes nares užtikrinti, kad nuo 2007 m. liepos mėn. 1 d.²⁶ visi elektros energijos vartotojai galėtų pirkti elektros energiją iš pasirinkto tiekėjo, vadinasi, gauti konkurencinius pasiūlymus, derėtis dėl elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių sąlygų, įskaitant kainą bei *aktyviai dalyvauti rinkoje išmanant savo teises ir pasirinktis*. Šių tikslų įgyvendinimui atskiromis Elektros direktyvos buitinių vartotojų teisių ir jų apsaugos nuostatomis sukuriama vientisa, autonominė buitinių vartotojų apsaugos koncepcija, kuri analizuojama sekančiame darbo skyriuje.

²⁵ Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the internal market in electricity and natural gas. Security of supply provisions for gas // http://ec.europa.eu/energy/electricity/legislation/doc/notes_for_implementation_2004/security_of_gas_supply_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 17.

²⁶ Ši nuostata į Elektros direktyvą perkelta iš Direktyvos 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios direktyvą 96/92/EB.

2. ELEKTROS DIREKTYVOJE ĮTVIRTINTOS BUITINIŲ VARTOTOJŲ TEISĖS

2.1. Buitinių vartotojų teisė į universalias paslaugas

Universaliųjų paslaugų koncepciją ES sukūrė tinklų pramonei. Universaliųjų paslaugų koncepcija siekiama bendro intereso garantuoti, kad tam tikros paslaugos bus *prieinamos* kiekvienam gyventojui visoje valstybės narės teritorijoje *atitinkamos kokybės* ir, atsižvelgiant į valstybių narių nacionalines sąlygas, *už prieinamą kainą*. Universaliųjų paslaugų koncepcija dinamiška, vystosi priklausomai nuo socialinės, ekonominės ir technologinės valstybių narių plėtros ir turėtų būti pritaikoma besikeičiantiems valstybių narių gyventojų poreikiams.

Elektros direktyvos 3 str. 3 d. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad visiems buitiniams vartotojams (kai valstybės narės mano, kad to reikia - Elektros direktyvoje apibrėžiamoms mažosioms įmonėms) „būtų teikiamos universaliosios paslaugos, t. y. kad jie turėtų teisę savo teritorijoje gauti nustatytos kokybės elektros energiją už pagrįstas, lengvai bei aiškiai palyginamas, skaidrias ir nediskriminacines kainas.“ Universaliųjų paslaugų koncepcija yra labiau socialinio pobūdžio, nes, kaip rodo pats universaliųjų paslaugų apibrėžimas, esminis jų požymis – visuotinumas, universalus prieinamumas. Universaliųjų paslaugų sąvokoje glūdi du buitinių vartotojų teisių aspektai: pirmiausia visi buitiniai vartotojai turi teisę į prieigą prie elektros tinklų, antra, jei buitiniai vartotojai turi prieigą prie elektros tinklų, vadinasi, jie turi teisę gauti kokybišką elektros energiją už pagrįstą, lengvai bei aiškiai palyginamą, skaidrią ir nediskriminacinę kainą.

Elektros direktyvos 3 str. 3 d. numato vienintelį buitinių vartotojų prijungimo prie elektros tinklų, kuris laikomas išankstine teisės į prieigą įgyvendinimo sąlyga, užtikrinimo būdą: valstybė narė privalo įpareigoti skirstymo įmones prijungti visus elektros energijos vartotojus prie elektros tinklų direktyvos 37 str. 6 d. nustatyta tvarka, kuria vadovaujantis reguliavimo institucija yra atsakinga už prijungimo ir persiuntimo tarifų ar jų nustatymo metodikų patvirtinimą. Remiantis universaliųjų paslaugų apibrėžimu, reguliavimo institucijos patvirtinti prijungimo ir skirstymo tarifai arba jų nustatymo metodikomis apskaičiuoti prijungimo ir skirstymo tarifai turi tenkinti pagrįstumo, skaidrumo ir nediskriminavimo reikalavimus. Pažymėtina, jog valstybių narių prievolė suteikti elektros energijos vartotojams prieigą prie elektros tinklų taikoma ne vien buitiniams, bet visiems elektros energijos vartotojams.

Elektros energijos kainų aspektu pažymėtina, jog elektros energetikos rinkų atvėrimo tikslas – užtikrinti galimybę elektros energijos vartotojams už elektros energiją mokėti konkurencines kainas ir gauti aukštos kokybės prekes ar paslaugas. Todėl, kaip išsiaiškinama vėlesniame darbo poskyryje,

Elektros direktyvos 3 str. 3 d. neįpareigoja valstybių narių reguliuoti mažmeninių elektros energijos kainų ar paskirti reguliuojamų tarifų tiekėją. Elektros direktyva valstybėms narėms leidžia savarankiškai nuspręsti kokios kainos atitinka prieinamos kainos kriterijų bei pasirinkti priemones, kuriomis užtikrinama teisė į universalias paslaugas visiems buitiniams vartotojams.

Universaliųjų paslaugų poveikis dvejopas ir greta teisės į prieigą prie elektros tinklų pasireiškia valstybių narių įpareigojimu, atvėrus elektros energetikos rinkas konkurencijai, užtikrinti, kad kiekvienas buitinis vartotojas turėtų tiekėją. Iš to išplaukia, jog turėtų būti užtikrinama buitinių vartotojų apsauga, jeigu jų tiekėjai negalės vykdyti savo sutartinių įsipareigojimų, pvz. bankrutuos. Elektros direktyva tokiems atvejams valstybėms narėms suteikia teisę paskirti paskutinės vilties tiekėją (PVT) (angl. *a supplier of last resort*), kurio institutas analizuojamas sekančiame darbo poskyryje.

Elektros direktyvos 3 str. 3 d. paskutinysis sakinytis teigia, jog „nė viena šios direktyvos nuostata netrukdo valstybėms narėms stiprinti buitinių vartotojų, mažų ir vidutinio dydžio vartotojų pozicijų rinkoje, skatinant savanorišką jungimąsi, kuriuo siekiama geriau atstovauti vartotojų grupei, galimybes“. EP pasiūlė įtraukti šią nuostatą į Direktyvą 2003/54/EB remdamasis elektros energiją perkančių vartotojų grupių pavyzdžiu. Kai kuriose valstybėse narėse palaipsninio elektros energetikos rinkų atvėrimo konkurencijai metu elektros energijos vartotojai (dažniausiai pramoninėse teritorijose veikiančios nedidelės įmonės) savanoriškai jungėsi į grupes ir, pasiekę atitinkamą elektros energijos suvartojimo lygį, anksčiau nei numatė teisės aktai tapo laisvaisiais vartotojais. Vartotojų grupės didina nedidelių elektros energijos vartotojų perkamąją galią ir skatina elektros energijos rinkos konkurenciją. Elektros direktyva yra rėminė direktyva, todėl savaimė aišku, jog ji *netrukdo* valstybėms narėms stiprinti elektros energijos vartotojų apsaugos, tačiau nuostata dėl savanoriško elektros energijos vartotojų jungimosi, nors diskutuotina jos įtvirtinimo direktyvoje vieta, netiesiogiai skatina valstybes nars remti šiuos darinius.

Lietuvoje LR EEĮ 21 str. 6 d. įpareigoja skirstomųjų tinklų operatorių ²⁷ (STO) prijungti prie skirstomųjų tinklų elektros energijos vartotojų įrenginius, esančius skirstymo veiklos licencijoje nurodytoje teritorijoje. Toks reguliavimas turėtų užtikrinti buitinių vartotojų teisę į prieigą prie elektros tinklų. Tačiau valstybė narė nustato, kokios prijungimo prie elektros tinklų ir persiuntimo paslaugos kainos yra prieinamos buitiniams vartotojams. Todėl LR EEĮ 21 str. 6d. įgyvendinimas priklauso nuo papildomų sąlygų, iš kurių pagrindinė – kaina.

LR EEĮ 42 str. 3 d. numato, jog naujų elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainius tvirtina Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija (VKEKK), tačiau konkrečią

²⁷ Skirstomųjų tinklų operatorius – asmuo, nuosavybės teise ar kitais teisėtais pagrindais valdantis skirstomuosius tinklus, esančius jo veiklos licencijoje nurodytoje teritorijoje, užtikrinantis skirstomųjų tinklų eksploatavimą, plėtrą ir vykdamas kitas nacionalinių teisės aktų nustatytas funkcijas.

prijungimo įmoką elektros energijos vartotojui apskaičiuoja STO, o elektros energijos vartotojai apmoka 20 proc. STO būtinų sąnaudų, susijusių su šių elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimu prie elektros tinklų. Taigi, naujų elektros energijos vartotojų prijungimą subsidijuoja esami elektros energijos vartotojai. Remiantis Elektros vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų metodika²⁸, prijungimo paslauga laikoma: elektros įrenginių pirminis prijungimas prie elektros tinklų; esamų elektros energijos vartotojų pageidavimas padidinti ar mažinti elektros įrenginių leistiną naudoti galią, pakeisti aprūpinimo elektros energija patikimumo kategoriją, pakeisti įrengtąjį vienfazį atvadą trifaziu arba trifazį - vienfaziu. Metodika nurodo, jog prijungimo paslauga teikiama nemokamai, jeigu elektros energijos vartotojas nori mažinti elektros energijos įrenginių leistiną naudoti galią, tokiu būdu skatinamas elektros energijos vartojimo efektyvumas. Prijungimo paslauga taip pat teikiama nemokamai, kai buitinių vartotojų įrenginiai prijungiami pagal neelektrifikuotų sodybų ar kaimų elektrifikavimo projektą, finansuojamą iš ES struktūrinių fondų. Tačiau neelektrifikuota sodyba ar kaimu laikomi tik tokia sodyba ar sodybų grupė, kuri teisės aktų nustatyta tvarka įregistruota Nekilnojamojo turto registre kaip nekilnojamoji, pastatyta ne vėliau kaip 1990 m. kovo 11 d., kuri nebuvo prijungta prie STO tinklų ir kuriai nebuvo teikiama elektros energija,²⁹ taigi iš esmės neišsprendžiama neelektrifikuotų sodybų ir kaimų problema. Valstybė VKEKK apskaičiuotus ir nustatytus prijungimo prie elektros tinklų įkainius, pagal kuriuos elektros energijos vartotojai atsikaito su STO, laiko atitinkančius prieinamos kainos kriterijų buitiniams vartotojams nepaisant to, kad prijungimo įmoka gali siekti per 100 tūkstančių litų. Antra vertus, šiuo reguliavimu elektros energijos vartotojai skatinami kurti infrastruktūra aprūpintose teritorijose. Tačiau įstatymų leidėjo nesilaikyti iš LR Konstitucijos kylantys reikalavimai teisinį reguliavimą pagrįsti reguliuojamų visuomeninių santykių subjektų padėties objektyviais skirtumais, užtikrinti teisės aktų hierarchiją ir nacionalinės teisės sistemos darną, lėmė, jog LR Konstitucinis Teismas 2010 m. rugsėjo 29 d. nutarime³⁰ konstatavo, kad LR EEĮ 42 str. 3 d. tiek, kiek jose nėra įtvirtinti elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainių nustatymo kriterijai, kuriais turėtų vadovautis VKEKK, tvirtindama naujų elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainius, prieštarauja LR Konstitucijai. LR Konstitucinis Teismas konstatavo, kad to paties įstatymo 42 str. 4 d. tiek, kiek joje nėra įtvirtinti kriterijai, kuriais vadovaujantis nustatomas STO, vykdančio elektros energijos vartotojų įrenginių

²⁸ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. gruodžio 28 d. nutarimas Nr. O3-258 „Dėl elektros vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainių nustatymo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 156-7078.

²⁹ Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. 1-246 „Dėl elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 149-6678.

³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, bylos Nr. 35/2008 // Valstybės žinios, 2010. Nr. 117-5967.

prijungimą prie elektros tinklų, būtinų sąnaudų dydis, prieštarauja LR Konstitucijai. LR Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad iš LR Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintų imperatyvų įstatymų leidėjui kyla pareiga įstatymu apibrėžti ne tik elektros energijos kainų ribų nustatymo kriterijus, bet ir paslaugų <.>, kad minėti įkainiai galėtų būti diferencijuojami pagal elektros energijos vartotojus, objektyviai esančius skirtingose padėtyse, taip pat atsižvelgiant į elektros energijos vartotojams reikalingas paslaugas. Tokie kriterijai turi būti aiškūs ir pagrįsti, kad nebūtų sudaryta prielaidų piktnaudžiauti nustatant paslaugų įkainius ir taip pažeisti elektros energijos vartotojų interesus. LR EEIPIP 65 str. 4 d. įtvirtina bendruosius elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų įkainių nustatymo kriterijus, kaip antai elektros energijos vartojimo efektyvumo, elektros tinklų naudotojų ūkinės veiklos aplinkybių įvertinimo, intelektualiujų elektros tinklų plėtros ir kt. Elektros direktyva numato, jog taikant prijungimo prie elektros tinklų bei persiuntimo paslaugų tarifus ir metodikas, turi būti sudaromos galimybės būtinąsias investicijas į elektros tinklus vykdyti tokiu būdu, kad šios investicijos užtikrintų elektros tinklų gyvybingumą, o elektros tinklų operatoriams būtų suteiktos paskatos trumpalaikiu ir ilgalaikiu laikotarpiu didinti energijos vartojimo efektyvumą. Mūsų nuomone, savaiame aišku, kad VKEKK, nustatydamas įkainius, atsižvelgia į elektros tinklų operatorių ūkinės veiklos aplinkybes, elektros tinklų plėtrą ir kt., todėl LR EEIPIP įtvirtintus kriterijus esame linkę vertinti kaip principus ir įstatymų leidėjui rekomenduotumėme atsižvelgti į LR Konstitucinio Teismo sprendimą.

LR EEI numato, jog elektros energijos persiuntimo paslaugos kainos reguliuojamos trims metams VKEKK nustatant viršutines persiuntimo paslaugos kainų ribas, o elektros tinklų operatoriai nustato ir keičia konkrečias kainas neviršydami šių ribų. Kadangi buitinio vartotojo įrenginiai prijungti prie STO tinklų, buitinis vartotojas sumoka STO už elektros energijos persiuntimo paslaugą perdavimo ir skirstymo tinklais nuo gamintojo iki savo elektros energijos įrenginių, o STO atsikaito PSO už elektros energijos persiuntimą perdavimo tinklais. Persiuntimo paslaugos kainos diferencijuojamos pagal PSO ir STO parengtas, su VKEKK suderintas elektros energijos kainų diferencijavimo metodikas. 2011 m. galiojanti STO persiuntimo paslaugų kainų ir jų taikymo tvarka visus Lietuvos elektros energijos vartotojus skirsto į tris kategorijas, pirmajai iš jų priklauso buitiniai vartotojai. Buitiniams vartotojams taikomi persiuntimo paslaugos tarifai priklauso nuo to, prie kokios įtampos (vidutinės ar žemos) skirstomųjų tinklų prijungti jo įrenginiai. Persiuntimo paslaugos kainai taikomas *pašto dėžutės* principas, todėl elektros energijos vartotojai nediferencijuojami geografiniu pagrindu, o persiuntimo paslaugos kaina laikoma atitinkanti prieinamos kainos kriterijų visiems šalies gyventojams. Apžvelgtu teisiniu reguliavimu taip pat įgyvendintos Elektros direktyvos 37 str. 6 d. a) punkto, 8 d. nuostatos, numatančios reguliavimo institucijos pareigą likus pakankamai laiko iki jų įsigaliojimo, patvirtinti metodikas, susijusias su

prijungimu ir prieiga prie elektros tinklų, įskaitant perdavimo ir skirstymo paslaugų tarifus ir jų nustatymo metodikas.

LR EEĮPĮP reikšmingų pakeitimų prijungimo prie elektros tinklų bei persiuntimo paslaugos įkainių klausimais nenumatyta. Tačiau manytina, jog LR EEĮPĮP rengėjai neįsigilino į universaliųjų paslaugų koncepciją. Tai, be kita ko, patvirtina LR EEĮPĮP VIII skirsnio „Vartotojų teisių apsauga“ 46 str. 2 d. 4 p., kuris nustato, jog elektros energijos persiuntimo paslauga, visuomeninis tiekimas ir garantinis tiekimas elektros energijos vartotojams teikiami už pagrįstas, lengvai ir aiškiai palyginamas kainas bei užtikrinant elektros energijos vartotojų teisę gauti nustatytos kokybės elektros energiją. Išeitų, jog nepriklausomas tiekėjas neprivalėtų tiekti kokybiškos elektros energijos už palyginamą kainą. Tačiau Elektros direktyva teisę į universalias paslaugas suteikia visiems buitiniams vartotojams. Mūsų nuomone, kad universaliųjų paslaugų koncepcijos įgyvendinimas reikalauja daug patirties, kurios ypač trūksta naujosioms ES valstybėms narėms. Tačiau valstybės narės turėtų siekti sukurti nuoseklią teisėkūros sistemą ir priimti kompleksinius sprendimus ES direktyvų tikslams pasiekti.

2.2. Buitinių vartotojų teisė į elektros energijos tiekimo nepertraukiamą

Elektros energijos kaip produkto savybės, t.y. negalėjimas sukaupti atsargų, lemia poreikį užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą. Elektros direktyvos preambulėje nurodoma, jog elektros energijos tiekimo saugumas – esminė sudedamoji visuomenės saugumo dalis, todėl yra glaudžiai susijęs su veiksmingu bendros elektros energetikos rinkos sukūrimu ir atskirų valstybių narių elektros energetikos sistemų integracija. Tiekimo saugumas - plati sąvoka, apimanti visą elektros energetikos sistemos technologinę grandį – gamybą, perdavimą, skirstymą ir tiekimą. ES tiekimo saugumui užtikrinti įgyvendina įvairias priemones, susijusias su tarpvalstybiniu valstybių narių bendradarbiavimu, investicijų į elektros tinklų infrastruktūrą skatinimu, ilgalaikiu elektros energijos paklausos mažinimu, elektros energijos vartojimo efektyvumo didinimu ir elektros energijos gamyba iš atsinaujinančių energijos išteklių.

Elektros direktyvos 3 str. 3 d. yra tiesiogiai susijusi su elektros energijos tiekimo saugumo užtikrinimu elektros energijos vartotojams, pasireiškiančiu elektros energijos tiekimo nepertraukiamumu. Ji numato, kad valstybės narės, siekdamos užtikrinti universaliųjų paslaugų tiekimą elektros energijos vartotojams, gali paskirti PVT. PVT paskyrimas nėra privalomas, tačiau kiekviena valstybė narė gali įgyvendinti šį bendro ekonominio intereso paslaugų mechanizmą. Elektros direktyva PVT sampratos neatskleidžia *per se*. ES oficialiuose dokumentuose nurodoma, jog PVT turi užtikrinti elektros energijos tiekimą galutiniams vartotojams valstybių narių nacionaliniuose įstatymuose numatytų kritinių (avarinių)

situacijų metu, kai elektros energijos vartotojo pasirinktas tiekėjas negali tiekti elektros energijos³¹ (pvz., tiekėjas atsisako vykdyti elektros energijos tiekimo veiklą, iš jo atimama teisė verstis šia veikla arba jis likviduojamas dėl bankroto). Jungtinėse Amerikos Valstijose PVT sąvoka plati, apimanti kritinius (avarinius) atvejus ir elektros energijos tiekimą vartotojams, kurie dėl įvairių priežasčių nepasirinko tiekėjo. ES oficialiuose dokumentuose elektros energijos tiekimas vartotojams, kurie dėl įvairių priežasčių nepasirinko tiekėjo, vadinamas paskirtuoju tiekimu (angl. *default supplier*).

Pažymėtina, kad kai kuriuose ES oficialiuose dokumentuose PVT samprata išplečiama rekomenduojant šį mechanizmą taikyti pažeidžiamiems buitiniams vartotojams, kurie dėl ekonominių priežasčių negali mokėti konkurencinės elektros energijos kainos, tolimose vietovėse esantiems buitiniams vartotojams, taip pat buitiniams vartotojams, kurie turi ekonominių galimybių mokėti konkurencines elektros energijos kainas, tačiau jiems dėl amžiaus ar sveikatos būklės būtinas nepertraukiamas elektros energijos tiekimas. Tokie buitiniai vartotojai paprastai priskiriami pažeidžiamų vartotojų kategorijai,³² nors valstybėms narėms suteikiama laisvė nustatyti kriterijus (pvz., senatvės pensijos amžius, sveikatos būklė, mažos gaunamos pajamos ir kt.), pagal kuriuos buitiniai vartotojai priskiriami specifinei buitinių vartotojų kategorijai.

Dalyje valstybių narių paskirtasis tiekėjas nacionaliniais įstatymais įpareigojamas tiekti elektros energiją vartotojams, kurie dėl įvairių priežasčių nepasirinko tiekėjo, pvz., permainų nenorintiems ar tinkamo tiekėjo neradusiems vartotojams. Praktiškai tose valstybėse paskirtojo tiekėjo veiklą vykdo reguliavimo institucijos sprendimu paskirta vertikalios integracijos įmonė, t.y. istorinis tiekėjas (Lietuvoje, Airijoje, Ispanijoje). Dalyje valstybių narių PVT nacionaliniais įstatymais įpareigojamas užtikrinti elektros energijos tiekimą vartotojams kritiniais (avariniais) atvejais, kai jų nepriklausomas tiekėjas negali tiekti elektros energijos (Rumunijoje, Didžiojoje Britanijoje). Iš esmės, daugelyje valstybių narių paskirtasis tiekėjas vykdo PTV veiklą arba *vice versa* (Lietuvoje, Čekijoje, Portugalijoje, Graikijoje). Paskirtasis tiekėjas ir PTV tarnauja tam pačiam tikslui – elektros energijos vartotojams užtikrina elektros energijos tiekimo nepertraukiamumą. Tačiau nepriklausomai nuo tiekėjo pavadinimo, su konkurencine elektros energetikos rinka nesuderinamas ne konkurso (ar kitu jam lygiaverčiu būdu) paskirtas tiekėjas, kuris reguliuojama elektros energijos kaina neapibrėžtą laikotarpį tiekia elektros energiją visiems to

³¹ European Regulators Group for electricity & gas. Status review of the definitions of vulnerable customer, default supplier and supplier of last resort. 2009, REF: E09-CEM-26-04 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/Tab/E09-CEM-26-04_StatusReview_16-Jul-09.pdf; prisijungimo laikas 2011 02 23.

³² European Regulators Group for electricity & gas. Customer Protection Best Practice Proposition. 2006, REF: E05-CFG-03-06 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/2006/E05-CFG-03-06.pdf; prisijungimo laikas 2011 02 22.

pareikalavusiems elektros energijos vartotojams. Toks tiekėjas stabdo elektros energijos vartotojus pasirinkti tiekėją, o valstybės paskirto *oficialaus* tiekėjo statusas jam suteikia žymių konkurencinių pranašumų, todėl pažeidžiamas Elektros direktyvoje įtvirtintas elektros energijos įmonių nediskriminavimo principas.

PVT turėtų būti skiriamas vadovaujantis Elektros direktyvos 3 str. 2d., 6 d., *inter alia* laikantis skaidrumo ir nediskriminavimo principų. Tačiau tikėtina, kad norinčiųjų dalyvauti viešame konkurse tiekėjų neatsiras. Mūsų nuomone, tokiu atveju reikėtų vadovautis Elektros direktyvos preambulės nuostata, jog valstybės narės turi turėti galimybę paskirti PVT, o „tuo tiekėju gali būti vertikalios integracijos įmonės, kuri atlieka ir skirstymo funkciją, padalinys, su sąlyga, kad ta įmonė atitinka šia direktyva nustatytus atskyrimo reikalavimus“. Todėl, neįvykus viešam konkursui, reguliavimo institucija turėtų turėti galimybę PVT paskirti STO.

PVT veiklos sąlygos (funkcijos, veiklos laikotarpis, elektros energijos tiekimo vartotojams trukmė, elektros energijos kaina, finansinės kompensacijos ir kt.) turi būti reguliuojamos atsižvelgiant į Elektros direktyvos tikslą užtikrinti efektyvią konkurenciją mažmeninėse elektros energetikos rinkose. PVT elektros energijos įmonė turėtų būti skiriama ribotam laikotarpiui, antai Vokietijoje PVT nauja elektros energijos įmonė skiriama kas trejus metus. PVT elektros energijos tiekimo vartotojams nustatytais sąlygomis trukmė turėtų būti apibrėžta, antai Norvegijoje PVT reguliuojamas elektros energijos kainas vartotojams taiko šešias savaites. Po šešių savaičių nustatoma didesnė nei konkurencinės elektros energetikos rinkos suformuota elektros energijos kaina, tokiu būdu elektros energijos vartotojai skatinami susirasti tiekėją.³³

Lietuvoje LR EEĮ 2 str. 32 d. skelbia, kad tiekėjas – tai visuomeninis arba nepriklausomas tiekėjas, turintis šios veiklos licenzijas. LR EEĮ įpareigoja visuomeninį tiekėją sudaryti sutartis ir neterminuotai tiekti elektros energiją visiems licencijoje nustatytoje teritorijoje esantiems ir to pareikalavusiems buitiniams vartotojams, taip pat ne ilgiau kaip 3 mėnesius užtikrinti elektros energijos tiekimą kitiems vartotojams tuo atveju, kai jų esamas nepriklausomas tiekėjas nevykdo savo įsipareigojimo tiekti elektros energiją ir jie negali pasirinkti kito nepriklausomo tiekėjo. Tuo tarpu Lietuvos elektros rinkos plėtros planas numato, jog nuo 2015 m. sausio 1 d. visiems elektros energijos vartotojams taikomi nereguliuojami elektros energijos tarifai (išskyrus ES teisės aktus atitinkančius garantinius tarifus įstatymo nustatytais vartotojų grupėms). LR EEĮIP šią spragą siekiama užpildyti nuostata, jog visuomeninis tiekėjas privalo sudaryti sutartis ir nuo 2015 m. sausio 1 d. tiekti elektros energiją visuomenine elektros energijos kaina

³³ Norvegija, Danija, Suomija, Švedija ir Islandija susitarė iki 2015 m. sukurti bendrą Šiaurės šalių mažmeninę elektros energetikos rinką, todėl savo nacionaliniuose įstatymuose įgyvendina ES Trečiosios energetikos paketo nuostatas, derindamos konkrečias priemones Elektros direktyvos tikslams pasiekti.

viesiems licencijoje nustatytoje teritorijoje esantiems ir to pareikalavusiems socialiai pažeidžiamiems buitiniams vartotojams. LR EEĮPĮP nuo visuomeninio tiekimo atskiria dalį veiklos ir įtvirtina garantinio tiekimo institutą. LR EEĮPĮP numatyta, jog garantiniu tiekimu „siekiama užtikrinti vartotojų, nepasirinkusių nepriklausomo tiekėjo ir (arba) kurių nepriklausomas tiekėjas nevykdo savo įsipareigojimų, aprūpinimą elektros energija.“ Nuo 2015 m. sausio mėn. 1 d. nepriklausomo tiekėjo nepasirinkusiems vartotojams elektros energijos tiekimą turėtų užtikrinti garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas. LR EEĮPĮP numatyta, jog iki 2011 m. gruodžio 31 d. garantinį tiekimą vykdys visuomeninis tiekėjas. Nuo 2012 m. sausio mėn. 1 d. garantinį tiekimą vykdys asmuo, laimėjęs kiekvienais metais organizuojamą konkursą (aukcioną) garantinio tiekimo veiklai vykdyti, kuriame galės dalyvauti visuomeniniai ir nepriklausomi tiekėjai. Konkursui (aukcionui) neįvykus iki 2015 m. sausio mėn. 1 d., garantiniam tiekimui vykdyti skiriamas visuomeninis tiekėjas, užimantis didžiausią visuomeninio tiekimo dalį elektros energetikos rinkoje, t.y. PSO, o nuo 2015 m. sausio 1 d. – nepriklausomas tiekėjas, užimantis didžiausią nepriklausomo tiekimo dalį elektros energetikos rinkoje. Garantinis tiekimas elektros energijos vartotojui turėtų būti užtikrinamas ne ilgiau kaip 6 mėnesius. Reguliavimo institucija turėtų tvirtinti viršutines ir žemutines garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainų ribas. Dabar neįmanoma įvertinti būsimų garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainų, todėl neįmanoma įvertinti garantinio tiekimo įtakos konkurencinei elektros energetikos rinkai. Tačiau LR EEĮPĮP siūloma garantinio tiekimo funkcijos priskyrimo procedūra suderinama su Elektros direktyva.

LR EEĮPĮP 41 str. numato, jog garantinis tiekimas užtikrinamas visiems elektros energijos vartotojams, nepasirinkusiems nepriklausomo tiekėjo ar „jų pasirinktam nepriklausomam tiekėjui nevykdant prisiimtų įsipareigojimų tiekti elektros energiją sutartomis su vartotojais sąlygomis“. Diskutuotina, kokių sutartinių sąlygų nevykdymas ir nuo kurio momento suponuoja garantinio tiekimo pradžią. LR EEĮPĮP 41 str. 11d. numato, jog pradėjus garantinį tiekimą, elektros energijos vartotojas ne vėliau kaip per 3 savaites nuo garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo rašytinio pranešimo apie teikiamą paslaugą gavimo dienos, sudaro su juo sutartį, kurios nesudarius garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas įgyja teisę nutraukti elektros energijos tiekimą. Tokia nuostata galėtų reikšti, jog garantinis tiekimas prasideda nuo elektros energijos vartotojo nepriklausančių aplinkybių, todėl kyla klausimas, kokių pagrindų pradedamas garantinis tiekimas šiam vartotojui ir ar elektros energijos vartotojas gali iš garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo reikalauti užtikrinti garantinį tiekimą. Mūsų nuomone, pastaroji elektros energijos vartotojų teisė negali būti ribojama, tačiau elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartis su nepriklausomu tiekėju turi būti nutraukta. Antai, jei nepriklausomas tiekėjas nepajėgia įsigyti elektros energijos didmeninėje elektros energetikos rinkoje, jis suinteresuotas nutraukti elektros energijos pirkimo-

pardavimo sutartis su savo elektros energijos vartotojais, kad nesikauptų šio tiekėjo apmokėjimo už nebalansą sąnaudos,³⁴ ir pranešti apie tai raštu prieš tris savaites elektros tinklų operatoriui. LR EEĮPĮP 43 str. įtvirtina elektros energijos vartotojo pareigą prieš sudarant arba nutraukiant elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su nepriklausomu tiekėju, prieš tris savaites apie tai raštu pranešti elektros tinklų operatoriui bei garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui. EETNT 30 p. numato, kad kai elektros energijos vartotojas nutraukia sutartį su vienu tiekėju ir nesudaro naujos sutarties su kitu tiekėju, jis privalo sutarties nutraukimo dieną nurašyti elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenis ir juos pateikti elektros tinklų operatoriui, kuris turi teisę juos patikrinti ir privalo perduoti nepriklausomam tiekėjui dėl galutinės uždarymo sąskaitos ir visuomeniniam tiekėjui, kuris užtikrina tolesnį elektros energijos tiekimą šiems vartotojams. Vargu ar šį pranešimą galima traktuoti elektros energijos vartotojo valios išreiškimu sudaryti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su visuomeniniu tiekėju. Tačiau manytina, kad elektros energijos vartotojui nutraukus sutartį su nepriklausomu tiekėju ir nesudarius naujos sutarties su kitu tiekėju, tolesnį šio vartotojo elektros energijos vartojimą galima būtų laikyti konkludentiniais veiksmais, kurių pagrindu jis sudarytų sutartį su garantinį tiekimą vykdančiu tiekėju Standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų apraše³⁵ įtvirtintomis sąlygomis. Tačiau LR EEĮPĮP 41 str. 11d. numato, jog pradėjus garantinį tiekimą, elektros energijos vartotojas ne vėliau kaip per 3 savaites nuo garantinio tiekimo veiklą vykdančio tiekėjo rašytinio pranešimo apie teikiamą paslaugą gavimo dienos, privalo sudaryti su juo sutartį, priešingu atveju garantinis tiekėjas turi *teisę nutraukti elektros energijos tiekimą* vartotojui. Standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašas yra privalomas tiekėjams ir buitiniams vartotojams, o tol, kol elektros energijos vartotojas nėra sudaręs rašytinės elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties su tiekėju, tačiau jam tiekama elektros energija, jų tarpusavio santykiams yra taikomos aprašu nustatytos standartinės sutarties sąlygos, EETNT ir kt. teisės aktų nuostatos. Todėl LR EEĮPĮP rekomenduotina numatyti, kad kuomet elektros energijos vartotojas nutraukia elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su nepriklausomu tiekėju ir nesudaro naujos sutarties su kitu nepriklausomu tiekėju, jis privalo apie tai pranešti elektros tinklų operatoriui kartu su elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenimis, kuris šią informaciją privalo perduoti garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui. Tuomet garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas, kartu su rašytiniu pranešimu apie teikiamą paslaugą, buitiniam vartotojui išsiųstų garantinio tiekimo sąlygas (įskaitant garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainas) ir informuotų apie

³⁴ Apmokėjimas už nebalansą – tai vienas iš pagrindinių Lietuvos didmeninės elektros energetikos rinkos principų, žr. 6 Priedą „Lietuvos elektros energetikos rinka“.

³⁵ Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymas Nr. 1-43 „Dėl standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 23-1092.

teisę atsisakyti garantinio tiekimo, o buitiniam vartotojui nepareiškus atsisakymo, elektros energijos tiekimas šiam vartotojui būtų toliau užtikrinamas standartinėmis elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygomis. Autorius mano, jog įstatymų leidėjas turėtų atsisakyti suteikti teisę garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui nutraukti garantinį elektros energijos tiekimą elektros energijos vartotojui nesudarius sutarties dar ir todėl, kad buitinis vartotojas šios sutarties trijų savaičių laikotarpiu gali nesudaryti dėl objektyvių priežasčių (pvz., komandiruotės, ligos atveju), o nutrauktas elektros energijos tiekimas gali padaryti žymios žalos (pvz., žiemos metu nepalaikoma minimali gyvenamojo namo temperatūra).

Siekiant apsaugoti buitinių vartotojų interesus, LR EEIPIP būtina nustatyti terminą, per kurį garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas tiesiogiai informuotų buitinį vartotoją apie jam pradėtą garantinį tiekimą, nes pagal numatomą teisinį reguliavimą garantinio tiekimo vartotojas galės atsisakyti tik po trijų savaičių, tuo tarpu reguliuojamos garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainos gali būti nepalankios, lyginant su konkurencinės elektros energetikos rinkos suformuotomis kainomis. Garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo pareiga informuoti elektros energijos vartotojus tampa dar svarbesnė siekiant išvengti painiavos dėl subjektų, kuriems turi būti sumokėta už elektros energiją, nes naujo konkurso (aukciono) laimėtojas įpareigojamas tęsti garantinį tiekimą elektros energijos vartotojui, kuriam nepasibaigęs 6 mėnesių garantinio tiekimo laikotarpis. Išlieka tikimybė, kad per 6 mėnesių laikotarpį buitiniam vartotojui pasikeis du garantinį tiekimą vykdančias tiekėjai. Iš principo, nepritartina garantinio tiekimo veiklos konkurso (aukciono) organizavimui kasmet, nes tai pareikalautų valstybės išlaidų ir gali būti nepatrauklu nepriklausomiems tiekėjams, kurie savo veiklą planuoja, t.y. skaičiuoja veiklos sąnaudas, jų atsiperkamumą, būsimus didmeninės elektros energijos kiekius pagal ilgalaikes sutartis.

Kyla klausimas, kaip turėtų pasielgti garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas, jeigu elektros energijos vartotojas vienašališkai, remdamasis įstatymuose ar elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartyje nurodytais atvejais, nutrauktų sutartį su nepriklausomu tiekėju ir garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui nurodytą užtikrinti tolesnį elektros energijos tiekimą, o nepriklausomas tiekėjas sutarties nutraukimą laikytų neteisėtu ir negaliojančiu arba atvirkščiai. Autoriaus nuomone, garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas turėtų užtikrinti elektros energijos vartotojui garantinį tiekimą, nes vienašališko sutarties nutraukimo teisėtumo vertinimas yra teismo prerogatyva. Tačiau būtina atsižvelgiant į elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių nutraukimo specifiką (t.y. paprastai nutraukiama sutartis, bet nenutraukiamas elektros energijos vartojimas) LR EEIPIP detalizuoti elektros energetikos rinkos dalyvių teises ir pareigas bei įtvirtinti priemones (pvz., privalomą ankstesniojo tiekėjo informavimą apie jo elektros energijos vartotojui

pradėtą garantinį tiekimą), ribojančias nepriklausomo ir garantinio tiekimo dubliavimą. EETNT turi būti koreguojamos pritaikant jas konkurencinei elektros energetikos rinkai.

LR EEĮPĮP 41 str. 11 d. 1 p. teigia, kad po 6 mėnesių garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas įgyja *teisę nutraukti garantinį elektros energijos tiekimą vartotojui*. Tačiau LR EEĮPĮP 41 str. 11 d. 2 p. teigia, kad elektros energijos vartotojui per tris savaites nesudarius su garantinį tiekimą vykdančiu tiekėju sutarties, pastarasis įgyja *teisę nutraukti elektros energijos tiekimą vartotojui*. Manytina, jog projekto rengėjai siekia, kad po 6 mėnesių garantinį tiekimą vykdančias tiekėjas turėtų *teisę* elektros energijos vartotojui *netaikyti garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainos*, tačiau aptariamą nuostatą reikėtų patikslinti. Mes siūlytumėme, jog vadovaujantis garantinio tiekimo paskirtimi ir tikslais, garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui teisė nutraukti elektros energijos tiekimą vartotojui turėtų būti suteikiama išimtiniais atvejais (paties elektros energijos vartotojo prašymu arba elektros energijos vartotojui neatsiskaitant už elektros energiją), o elektros energijos vartotojas pasirinkti nepriklausomą tiekėją turi būti skatinamas aiškiais priemonėmis, pvz. po 6 mėnesių taikant 25 proc. ar 50 proc. didesnę garantinio tiekimo kainą. LR EEĮPĮP 41 str. 11 d. 2 p. turėtų numatyti ne garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo *teisę*, o *pareigą* po 6 mėnesių netaikyti garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainos elektros energijos vartotojui.

2.3. Buitinių vartotojų teisė į elektros energijos tiekimo kokybę

Elektros direktyvos 3 str. 2 d. vartojama tiekimo kokybės sąvoka yra plati, apimanti visą elektros energetikos sistemos technologinę grandį. Elektros energetikos sektoriuje kokybę ypatingai svarbi: vartotojai moka ne tik už fizinę elektros energijos, kurią jie suvartoja, kokybę, bet ir už sklandų elektros energijos persiuntimą, kurį jie pagrįstai tikisi gauti. Todėl elektros energijos tiekimo kokybę reiškia tarpusavio priklausomybę tarp techninės elektros energijos kokybės (elektros energijos dažnio ir įtampos) ir elektros energijos persiuntimo nepertraukiamumo (elektros energetikos sistemos darbo patikimumo, kurį lemia elektros energetikos sistemos galimybė išvengti elektros energijos persiuntimo sutrikimų ar nutraukimų ir gebėjimas tęsti darbą įvykus gedimams).³⁶ Europos energetikos reguliuotojų taryba išskiria trečią tiekimo kokybės aspektą – komercinę kokybę, t.y. elektros tinklų operatorių, tiekėjų sutartinių santykių su elektros energijos vartotojais kokybę. Elektros direktyva suteikia valstybėms narėms teisę tiekimo kokybės tikslu elektros energijos įmones įpareigoti teikti bendro ekonominio intereso paslaugas, tačiau praktiškai sunku įvertinti kaip valstybės narės galėtų šiuo tikslu nukrypti nuo Elektros direktyvos.

³⁶ Elektros energijos tiekimo kokybę reguliuoja valstybių narių elektros energetikos sistemų techninės taisyklės, tinklų kodeksai, kokybės standartai bei ES energetikos teisės aktai, pvz. Direktyva 2005/89/EB dėl priemonių siekiant užtikrinti elektros energijos tiekimo saugumą ir investicijas į infrastruktūrą, Direktyva 2006/95/EB dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su elektrotechniniais gaminiais, skirtais naudoti tam tikrose įtampose ribose, suderinimo ir kt.

Elektros direktyvos 12 str., 25 str. 1 d., įtvirtindami PSO, STO pareigą užtikrinti patikimą ir saugų elektros tinklų eksploatavimą, nereglamentuoja priemonių šių nuostatų įgyvendinimo užtikrinimui, nors elektros energijos dažnis, įtampa, persiuntimo apribojimai ar nutraukimai svarbūs ne tik elektros energijos vartotojams, bet ir gamintojams, elektros tinklų operatoriams bei kaimyninių valstybių elektros energetikos sistemoms. Tačiau Elektros direktyvos Priedo 1 str. a) p. neginčytinai suteikia buitiniams vartotojams teisę į „kompensavimą ir pinigų gražinimą tuo atveju, jeigu paslaugų kokybė neatitinka sutartyje nurodyto lygio“. Mūsų nuomone, šis punktas taikytinas visiems tiekimo kokybės aspektams paslaugų tiekėjų atžvilgiu. Tačiau dėl darbo apimtys analizuojamos Elektros direktyvos nuostatų, suponuojančių PSO, STO *sutartinę* atsakomybę buitiniams vartotojams, jeigu tiekimo kokybė neatitinka sutartyje nurodyto lygio ne dėl buitinių vartotojų kaltės, įgyvendinimas nacionaliniuose teisės aktuose (antai elektros energijos persiuntimas vartotojui gali būti *nutrauktas* arba *apribotas* dėl netvarkingų šio vartotojo elektros energijos įrenginių arba neatsiskaičius už suvartotą elektros energiją ir pan.).

Lietuvoje LR EEĮ įpareigoja PSO užtikrinti elektros energetikos sistemos darbo stabilumą, patikimumą, sisteminių paslaugų tiekimą, o STO įpareigoja užtikrinti patikimą skirstomųjų elektros tinklų darbą, efektyvų ir saugų tiekimą, kartu šios nuostatos įgyvendina Elektros direktyvą. LR EEĮPIP numatomu teisiniu reguliavimu stiprinamos buitinių vartotojų teisės: VIII skirsnio „Vartotojų apsauga“ 47 str. 1 d. aiškiai įtvirtina elektros tinklų operatorių pareigą užtikrinti saugų, patikimą ir nepertraukiamą elektros energijos persiuntimą iki vartotojo objekto nuosavybės ribos, numatant, jog aprūpinimo elektros energija *nutraukimas* ar *apribojimas* galimas tik šiame įstatyme ir jį įgyvendinančiuose teisės aktuose nustatyta tvarka ir sąlygomis. LR EEĮ 46 str. 1 d. teigia, jog elektros energijos persiuntimas vartotojams gali būti laikinai *nutrauktas* nesant vartotojų kaltės tik siekiant apsaugoti visuomenės interesus arba atliekant elektros tinklų priežiūros darbus ir, kaip siekiama įtvirtinti LR EEĮPIP 69 str. 1d., atliekant naujų elektros energijos vartotojų prijungimo prie elektros tinklų darbus. Elektros energijos tinklų priežiūros darbams atlikti elektros tinklų operatoriai gali visiškai ar iš dalies atjungti vartotojo įrenginius reikiamam laikotarpiui tik pagal iš anksto nustatytą grafiką ne vėliau kaip prieš 15 dienų pranešę buitiniams vartotojams. Mūsų nuomone, tokia elektros tinklų operatorių pareiga kildinama iš galimybės planuoti elektros tinklų priežiūros darbus, kartu elektros energijos vartotojams suteikiant galimybę sumažinti arba panaikinti galimos žalos dėl persiuntimo *nutraukimo* ar *apribojimo* atsiradimo riziką, todėl teisinių santykių subjektams turi ypatingą svarbą.

Standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarčių su buitiniams vartotojais sąlygų aprašas įtvirtina elektros tinklų operatoriaus teisę *nutraukti* arba *apriboti* persiuntimą nesant buitinių vartotojų kaltės analogiškais, LR EEĮ, LR EEĮPIP išvardintais, atvejais. Standartinių elektros

energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašas įpareigoja elektros tinklų operatorių jo valdomais tinklais persiūsti buitiniam vartotojui galiojančius standartus ir kitų norminių teisės aktų nustatytus reikalavimus atitinkančią elektros energiją iki elektros energijos persiuntimo teikimo vietos ir suteikia buitiniam vartotojui teisę į tiesioginių nuostolių, patirtų kai elektros tinklų operatorius nevykdo sutartyje ar teisės aktuose nustatytų reikalavimų atlyginimą. Elektros tinklų operatoriaus persiuntimo paslaugų teikimo sutartyje turi būti nurodyta persiuntimo paslaugos teikimo vieta ir aprūpinimo elektros energija patikimumo kategorija. Patikimumo kategorija yra elektros energijos persiuntimo patikimumas ir elektros energijos atkūrimo trukmė iki elektros tinklų operatoriaus ir elektros energijos vartotojo tinklų nuosavybės ribos. Persiuntimo patikimumu vadinamas elektros energijos persiuntimas, apibūdintas nutraukimų dažnumu ir trukme. EETNT diferencijuoja tris patikimumo kategorijas pagal maksimalią aprūpinimo elektros energija atkūrimo trukmę.³⁷ Buitiniams vartotojams dažniausiai suteikiama III patikimumo kategorija, kuri negarantuoja elektros energijos atkūrimo per 24 val. dėl EETNT elektros tinklų operatoriams suteikiamos galimybės sutartyje su elektros energijos vartotoju nustatyti ilgesnį laikotarpį. Patikimumo kategorija taikoma planuoto ir neplanuoto persiuntimo *nutraukimo* atvejais, išskyrus, jeigu elektros energijos persiuntimas nutraukiamas „dėl teisės aktuose nustatytų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo jos aplinkybių“. Tai reiškia, jog aprūpinimo elektros energija atkūrimo elektros energijos vartotojui trukmė tokiais atvejais nereglamentuojama, nors kitose Europos valstybėse taikomas įprastas aprūpinimo elektros energija atkūrimo reglamentavimas.³⁸ Patikimumo kategorija nenustatoma išimtinai elektros energijos vartotojų interesais, kartu tai yra elektros tinklų operatorių civilinę atsakomybę ribojantis institutas, nes EETNT 144.9 p. teigia, jog elektros tinklų operatorius „neatlygina vartotojo patirtų nuostolių, kai vartotojo aprūpinimo elektros energija nutraukimo laikas kiekvienu atskiru atveju neviršija sutartyje ar šiose taisyklėse nustatyto laiko“. Šiame kontekste pažymėtina, jog tai, ar vartotojo dėl elektros energijos persiuntimo *nutraukimo* ar *apribojimo* patirti nuostoliai bus atlyginti, priklausys ne nuo aprūpinimo elektros energija atkūrimo laiko, bet nuo to, ar bus nustatytos visos civilinės atsakomybės sąlygos bei nebus nustatyta faktinių aplinkybių, dėl kurių elektros tinklų operatoriui civilinė atsakomybė netaikoma arba jis gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės. Be

³⁷ I – ne ilgiau nei reikia automatiniam perjungimui nuo vieno nepriklausomo elektros šaltinio prie kito (elektros energijos vartotojų objektai, kuriems nutraukus elektros energijos tiekimą/perdavimą, kyla grėsmė gyvybei, patiriama didelių materialinių nuostolių, pvz. ligoninės); II – 2,5 val. (elektros energijos vartotojų objektai, kuriems nutraukus elektros energijos tiekimą/perdavimą, neišvengiama didelės gyventojų dalies normalios veiklos sutrikimų, pvz. gamyklos, bankai); III – 24 val., išskyrus teisės aktuose ir sutartyse numatytus atvejus.

³⁸ Council of European Energy Regulators. 4th Benchmarking report on quality of electricity supply, 2009 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Electricity/2009/C08-EQS-24-04_4th%20Benchmarking%20Report%20EQS_10-Dec-2008_re.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.

to, EETNT, nustatydamas ilgiausią leistiną persiuntimo nutraukimų laiką, neįtvirtina nuostatos dėl maksimalaus per atitinkamą laikotarpį leistino nutraukimų skaičiaus. Patikimumo kategoriją turėtų sudaryti maksimalus pusmečio, metinis ar kito pasirinkto laikotarpio elektros energijos nutraukimų skaičius, dabar tokių nutraukimų gali būti kas savaitę, tačiau elektros tinklų operatoriai nebus pažeidę sutartinių įsipareigojimų savo elektros energijos vartotojams. Galima būtų teigti, jog tuomet vartotojas turėtų rinktis I patikimumo kategoriją ir, kaip numato EETNT, privalomai įsirengti elektros energijos aprūpinimą iš nuosavų autonominių elektros energijos šaltinių. Tačiau aprūpinimo elektros energija patikimumo nederėtų painioti su apsirūpinimo elektros energija patikimumu. Aplinkybė, jog kiekvienas vartotojas savo nuožiūra ir lėšomis gali apsirūpinti nuosavais autonominiais elektros energijos šaltiniais, nepanaikina LR EEĮ 17 str. įtvirtintų elektros tinklų operatorių pareigų. Patikimumo kategorija yra privalomojo pobūdžio, nes tuo atveju, jei elektros tinklų operatoriaus su elektros energijos vartotoju sudaryta sutartis nenustato patikimumo kategorijos, laikoma, kad vartotojui suteikta III patikimumo kategorija. LR CK 6.253 str. 9 d. leidžia šalims sutartimi iš anksto apriboti sutartinę civilinę atsakomybę arba susitarti apskritai jos netaikyti. Tačiau šią šalių teisę riboja imperatyvi LR CK 6.252 str. nuostata. Sutartyje numatyti atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai turi būti teisėti, nepažeisti imperatyvių įstatymo nuostatų, atitikti sąžiningumo reikalavimus. Todėl elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarties šalių susitarimas dėl operatorių civilinės atsakomybės ribojimo, pirmiausia turėtų būti aiškus, savanoriškas ir atitikti LR CK 6.188 str., 6.252 str. Tuo tarpu Standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašas netgi neatskleidžia patikimumo kategorijos įtakos sutarties šalių teisiniams santykiams. VKEKK patvirtino elektros energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimus,³⁹ kurie privalomi elektros tinklų operatoriams bei tiekėjams. Tačiau pagal šiuos reikalavimus elektros tinklų operatoriai ir(ar) tiekėjai tik įpareigojami nustatyta tvarka registruoti elektros energijos persiuntimo nutraukimų atvejus bei tam tikrus papildomus kokybės parametrus (naujojo vartotojo elektros įrenginių prijungimo prie operatoriaus tinklų trukmė nuo prijungimo paslaugos mokesčio sumokėjimo dienos, elektros energijos persiuntimo atnaujinimo įsiskolinimą apmokėjusiam vartotojui, elektros energijos vartotojų informavimas apie planuotą nutraukimą ir kt.) bei teikti VKEKK nustatytos formos kasmetines paslaugų kokybės rodiklių registravimo ataskaitas. Todėl viena iš pagrindinių problemų tiekimo kokybės srityje yra ta, kad galiojantys teisės aktai nenustato elektros energijos įmonių atsakomybės už tiekimo kokybės reikalavimų nesilaikymą. Empirinio tyrimo rezultatai atskleidė, jog Lietuvos gyventojai elektros energijos tiekimo

³⁹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. birželio mėn. 11 d. nutarimas Nr. O3-75 „Dėl elektros energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų // // Valstybės žinios. 2009, Nr. 73-3005.

patikimumą taip pat priskiria probleminėms apsirūpinimo elektros energija sritims (3,89 balo iš 5 balų (5 balai - gyvybiškai svarbu gerinti šią sritį)). Šiuo aspektu rekomenduotina pakeisti galiojanti patikimumo kategorijos teisinį reguliavimą įvedant maksimalų per atitinkamą laikotarpį leistino elektros energijos persiuntimo nutraukimų skaičių, panaikinant EETNT 144.9 p., elektros tinklų operatorių pareigą laikytis patikimumo kategorijos aiškiai įtvirtinant LR EEĮ. Svarstyti galimybė Standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugų teikimo sutarčių su buitiniams vartotojais sąlygų apraše nustatyti elektros tinklų operatorių pareigą sumokėti buitiniams vartotojams netesybas patikimumo kategorijos ir (ar) tiekimo kokybės reikalavimų nesilaikymo atveju. Kai kuriose Europos šalyse elektros tinklų operatoriams nustatoma pareiga visais elektros energijos persiuntimo *nutraukimo* ar *apribojimo* nesant elektros energijos vartotojų kaltės atvejais sumokėti buitiniams vartotojams netesybas (pvz. 20 eurų už kiekvieną elektros energijos persiuntimo *nutraukimo* ar *apribojimo* dieną arba už kiekvieną vėlesnę, išskyrus pirmąją dieną ir pan.), tokiu būdu elektros tinklų operatoriai skatinami atsakingai planuoti ūkinę veiklą, įskaitant investicijas į elektros tinklų infrastruktūrą. Šiame kontekste pažymėtina, jog Standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitiniams vartotojais sąlygų aprašas numato, kad elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartyje turi būti nurodyta patikimumo kategorija. Rekomenduotina atsisakyti reikalavimo patikimumo kategoriją nurodyti tiekėjų ir buitinių vartotojų sudaromose elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartyse, nes tiekėjas negali įtakoti elektros tinklų operatoriaus veiklos, o buitiniam vartotojui elektros energijos tiekimą tiekėjas gali nutraukti tik išimtiniais atvejais dėl buitinio vartotojo kaltės.

EETNT 128 p. teigia, jog elektros tinklų operatoriai elektros energijos persiuntimą vartotojams nesant jų kaltės gali *nutraukti* ar *apriboti* tik šiose taisyklėse, kituose teisės aktuose ir sutartyje nustatytais atvejais ir tvarka, išskyrus atvejus, kai tai atliekama siekiant užtikrinti svarbius visuomenės interesus. Tokia nuostata tarsi suponuoja išvadą, jog taisyklės nereglamentuoja elektros energijos persiuntimo *nutraukimų* ar *apribojimų* siekiant užtikrinti svarbius visuomenės interesus, tačiau taip nėra. EETNT nustato, jog elektros energijos persiuntimą nesant vartotojų kaltės *nutraukti* ar *apriboti* galima dviem atvejais. Pirmu atveju, numatytu EETNT 128.2 p., jeigu būtina siekiant išvengti ar susiklosčius energetikos sistemoje ar operatoriaus elektros tinkle ekstremaliai padėčiai, kuri kelia grėsmę elektros energetikos sistemos ar elektros tinklo funkcionavimui ir stabilumui, susidarius generavimo galios ar elektros energijos deficitui (avarinis elektros energijos tiekimo nutraukimas ar apribojimas). Šiuo atveju elektros energijos persiuntimas *nutraukiamas* ar *apribojamas* pagal iš anksto parengtus elektros energijos ir galios apribojimų, avarinių atjungimų grafikus, o elektros energijos persiuntimą *nutraukti* ar *apriboti* vartotojams galima be išankstinio įspėjimo. Esame linkę manyti, jog būtent pirmuoju atveju siekiama

užtikrinti svarbius visuomenės interesus, t.y. siekiama, jog neatsirastų ir (arba) nedidėtų žala elektros tinklų infrastruktūrai, kartu visiems elektros tinklų naudotojams, tačiau negalima paneigti tikimybės, jog ekstremali padėtis energetikos sistemoje arba elektros tinkle gali susiklostyti dėl elektros tinklų operatoriaus tyčios ar didelio neatsargumo. Antru atveju, numatytu EETNT 128.3 p., jeigu būtina atliekant elektros tinklų priežiūros darbus, taip pat vykdant naujų elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų darbus. EETNT 142 p. numato, jog kai vartotojui *nutraukiamas* ar *apribojamas* elektros energijos persiuntimas, *išskyrus* atvejus, nurodytus 128p., 134 p. (dėl elektros energijos vartotojų kaltės), 138 p. (dėl elektros energijos vartotojų kaltės), 143 p. (dėl tiekėjų kaltės) ir 144 p., elektros tinklų operatorius elektros energijos vartotojo reikalavimu *atlygina* jam dėl elektros tinklų operatoriaus *kaltės* patirtus *tiesioginius* nuostolius. EETNT 144 p. įtvirtina nebaigtinį sąrašą atvejų, kai elektros tinklų operatorius *neatlygina* elektros energijos vartotojo nuostolių, patirtų dėl elektros energijos persiuntimo *nutraukiamo* ar *apribojamo* arba kai *elektros energijos kokybės parametrai* neatitinka nustatytų sutartyje *inter alia* dėl stichinių gamtos reiškinių, gaisro atvejais, dėl teroristinių veiksmų, dėl nenugalimos jėgos aplinkybių ir pan., 128 p., 134 p. ir kitais teisės aktų ar sutarčių nustatytais atvejais. Šiame kontekste pažymėtina, jog pagal LR CK 6.245 str. sutartinė civilinė atsakomybė, kaip turtinio pobūdžio prievolė, pasireiškianti nuostolių atlyginimo ar netesybų sumokėjimo formomis, atsiranda sutarties pažeidimo pagrindu (nepaneigtina specialios griežtos deliktinės atsakomybės vartotojams ginti taikymo sutartiniuose santykiuose galimybė, kurios taikymas šiuo atveju priklausytų nuo pažeistų teisės saugomų vertybių pobūdžio ir žalą padariusios sutarties šalies elgesio). Civilinė atsakomybė nuostolių atlyginimo forma atsiranda tada, kai asmuo patiria nuostolių, t.y. neigiamų pasekmių savo turtinėje srityje dėl sutarties pažeidimo, jai atsirasti turi būti nustatytos visos civilinės atsakomybės sąlygos. Vartojimo sutartinių santykių specifika lemia tai, jog antroji vartojimo sutarties šalis visada yra verslininkas. Remiantis LR CK 6.256 str. 4 d., elektros tinklų operatoriai yra verslininkai, kuriems tenka neigiamų veiklos padarinių rizika ir kurių sutartinė atsakomybė atsiranda be kaltės, bet ši norma dispozityvi ir šalys gali susitarti jos netaikyti. Tačiau nei galiojantys įstatymai, nei Standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašas, neįtvirtina priešingos nuostatos LR CK 6.256 str. elektros tinklų operatorių civilinės atsakomybės sąlygų aspektu, todėl manytume, jog EETNT 142 p. prieštarauja aukštesnės teisinės galios teisės aktams. Antra, LR CK 6.249 str. nuostolius skirsto į tiesioginius ir netiesioginius, o 6.250 str. numato, jog įstatymų nustatytais atvejais atlyginama neturtinė žala. LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 3 str. 1 d. 5 p. įtvirtinama vartotojo teisė į turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą. Pažymėtina, jog įstatymuose įtvirtintų vartotojo teisių gynybos būdų taikymas neatima teisės kartu pareikalauti atlyginti nuostolius visais atvejais, kai egzistuoja būtinos civilinės atsakomybės

prielaidos, nepaisant to, ar tokia teisė nurodyta atskirą vartojimo santykių rūšį reglamentuojančiose teisės normose.⁴⁰ LR CK 6.251 str., įtvirtindamas visiško nuostolių atlyginimo principą, numato šio principo išimtis, kurios gali būti numatytos įstatyme arba sutartyje. Standartinių elektros energijos persiuntimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašas elektros tinklų operatoriaus civilinę atsakomybę apriboja tiesioginiais nuostoliais. Visgi, šalių teisė riboti savo civilinę atsakomybę nėra absoliuti, būtina vadovautis imperatyviomis LR CK nuostatomis, sąžiningumo kriterijais, pagal LR CK 6.188 str., o šalių susitarimas turėtų atitikti ankščiau aptartus reikalavimus. Todėl EETNT nustatytasis teisinis reguliavimas kritikuotinas teisinio aiškumo, tikslumo bei prieštaravimo aukštesnės teisinės galios teisės aktams aspektais. Mes linkę sutikti, jog elektros energetikos sistemose neįmanoma išvengti elektros energijos persiuntimo *nutraukimų* ar *apribojimų* arba išlaikyti nekintančius *elektros energijos kokybės* parametrus. Elektros energijos persiuntimui naudojamas ilgalaikis turtas (transformatorinės pastotės, skirstomieji punktai, elektros linijos) sensta ir nebeatitinka techninių reikalavimų, todėl jo rekonstrukcijai ir atstatymui reikia vis didesnių investicijų.⁴¹ Lietuvos elektros tinklų padėtis gali lemti elektros energijos persiuntimo *nutraukimus*, *apribojimus* ar netinkamus *elektros energijos kokybės parametrus*, kurių elektros tinklų naudotojams padarytos žalos mastai gali būti labai dideli. Todėl rekomenduotina riboti elektros tinklų operatorių civilinę atsakomybę, siekiant išvengti nepageidaujamų elektros energijos persiuntimo tarifų augimo ar investicijų į elektros tinklus mažėjimo, antai Vokietijoje elektros energijos vartotojams atlygintinų nuostolių rūšis ir dydis skiriasi atsižvelgiant į elektros tinklų operatorių kaltės formą, žalos pobūdį, subjektus, kuriems padaryta žala, pvz., jeigu žala padaryta elektros energijos vartotojo turtui, elektros tinklų operatoriaus atlyginamų nuostolių dydis vienam elektros energijos vartotojui negali viršyti 5000 eurų, išskyrus elektros tinklų operatoriaus tyčios arba didelio neatsargumo atvejus.⁴² Mes dėl ribotos darbo apimties nepretenduojame į išsamią elektros tinklų operatorių civilinės atsakomybės prieš elektros energetikos rinkos dalyvius analizę, tačiau išryškintos teisinio reguliavimo problemos, suponuoja būtinybę atsižvelgiant į energetikos sektoriaus specifiką sektoriniuose elektros energetikos įstatyme aiškiai reglamentuoti elektros tinklų operatorių civilinę atsakomybę, įtvirtinant jos netaikymo arba ribojimo atvejus ir elektros energijos vartotojams atlygintinų nuostolių dydį ar formą.

⁴⁰ Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai) // Teismų praktika Nr. 33. Vilnius, 2010.

⁴¹ Remiantis VKEKK 2009 m. veiklos ataskaita, pagal AB „LEO LT“ užsakymą „Siemens AG – Energetikos sektorius“ 2009 metais atlikto Lietuvos elektros energijos perdavimo ir skirstomojo tinklo būklės audito duomenimis, elektros įrenginių ir elektros tinklų būklė vertintina kaip patenkinama arba bloga. Daugiau informacijos ieškoti: Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. veiklos ataskaita // http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2009_metu_veiklos_ataskaita.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-08.

⁴² Law firm Philippe & Partners. Final report on liability of electricity transmission system operators for supplier failure, 2010. http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/studies/doc/electricity/2010_07_tso_liability.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-08.

2.4. Mažmeninės elektros energijos kainos

Elektros energijos kainos reguliuojamos, kai administracinę elektros energijos kainų reguliavimą jas nustatant arba patvirtinant atlieka specialūs valstybių organai, remdamiesi galiojančiais teisės aktais ir ekonominėmis sąlygomis, priešingai nei paklausos ir pasiūlos pokyčių konkurencinėje elektros energetikos rinkoje suformuota kaina. Elektros energijos kainos liberalizuotoje rinkoje gali būti reguliuojamos : visiems elektros energijos vartotojams arba jų grupėms (pvz., buitiniams vartotojams, smulkiam ar vidutiniam verslui); pažeidžiamiesiems buitiniams vartotojams; PVT elektros energijos vartotojams. Šiame poskyryje analizuojamas elektros energijos kainų reguliavimo suderinamumas su Elektros direktyva pirmuoju atveju.

Elektros direktyva nepateikia aiškių nuostatų dėl elektros energijos kainų reguliavimo. Vis dėl to, šis klausimas turi būti analizuojamas atsižvelgiant į Elektros direktyvos 3 str. 1 d. įtvirtintus tikslus *inter alia* sukurti bendrą konkurencingą elektros energijos rinką. Valstybės narės neturėtų reguliuoti elektros energijos kainų, jeigu nenustatomas tiekėjų piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi elektros energetikos rinkoje. Tačiau daugelyje valstybių narių elektros energijos kainos buitiniams vartotojams vis dar reguliuojamos. Elektros energijos kainų reguliavimą panaikino Didžioji Britanija, Švedija, Slovėnija, Liuksemburgas, Suomija, Vokietija, Austrija, Belgija, Čekija, ne ES valstybės narės Norvegija ir Islandija.⁴³ Europos elektros ir dujų reguliuotojų grupės (ERGEG) duomenimis, buitiniams vartotojams elektros energijos kainas reguliuojančios valstybės narės - Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija ir Slovakija, - įgyvendina laipsniško reguliuojamų elektros energijos kainų panaikinimo planus. Valstybės narės elektros energijos kainas buitiniams vartotojams reguliuoja dėl įvairių priežasčių, pvz., dėl šiam segmentui konkurencijai neatvertų rinkų (Estija, Malta), nepakankamos konkurencijos elektros energetikos rinkose arba dėl buitiniams vartotojams nepriimtinių didmeninių elektros energijos kainų šuolių. Tačiau „kainų kepurės“ taikymas liberalizuotoje elektros energetikos rinkoje buvo viena iš priežasčių, sukėlusių 2000-2001 m. Kalifornijos elektros energetikos krizę. Ekonomikos ekspertai skatina mažesnę valstybės kišimąsi į laisvą rinką, tuo tarpu Kalifornija stipriai reguliavo elektros energetikos rinkos dalyvius ir bandė apsaugoti elektros energijos vartotojus nuo mažmeninių elektros energijos kainų šuolių rizikos.

⁴³ European Regulators Group for electricity & gas. Status Review of End-User Price Regulation, 2010. REF: E10-CEM-34-03 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/Tab1/E10-CEM-34-03_price%20regulation_8-Sept-2010.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 24.

2010 m. balandžio 20 d. TT sprendime,⁴⁴ kuriuo galima vadovautis analizuojant elektros energijos kainų reguliavimą elektros energetikos rinkose, konstatavo, jog mažmeninių gamtinių dujų kainų reguliavimas laikantis ribojančių sąlygų neprieštarauja Direktyvai 2003/55/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančiai direktyvą 98/30/EB. Teismas sprendė, jog Direktyvos 2003/55/EB 3 str. 2 d. bei 23 str. 3 d. nepanaikina valstybių narių teisės reguliuoti mažmenines gamtinių dujų kainas, jeigu tenkinamos trys kumuliatyvinės sąlygos: 1) valstybė narė, atsižvelgdama į situaciją gamtinių dujų sektoriuje ir išipareigojimą suderinti dujų rinkos liberalizacijos tikslą su galutinių vartotojų apsaugos tikslu, siekia bendro ekonominio intereso išlaikyti galutiniams gamtinių dujų vartotojams pagrįstas mažmenines gamtinių dujų kainas; 2) valstybių narių intervencija galima sudaryti kliūčių laisvai nustatyti gamtinių dujų kainą griežtai apibrėžtą laikotarpį, ne ilgesnį nei būtina pasiekti vieną iš bendrų ekonominių interesų tikslų - užtikrinti galutinių gamtinių dujų vartotojų apsaugą; 3) valstybių narių intervencija turi būti aiški, skaidri, nediskriminacinė, patikrinama ir privalo suteikti dujų įmonėms vienodas konkurencines sąlygas galutinių gamtinių dujų vartotojų atžvilgiu.

Mūsų nuomone, Elektros direktyva leidžia valstybėms narėms reguliuoti mažmenines elektros energijos kainas, remiantis direktyvoje įtvirtinta valstybių narių teise įpareigoti elektros energijos įmones teikti bendro ekonominio intereso paslaugas, su sąlyga, kad tai atitiks direktyvos 3 str. 2 d. reikalavimus ir TT išvardintas sąlygas. Todėl, normaliai funkcionuojant konkurencinėms elektros energetikos rinkoms, Elektros direktyva nepateisina nacionalinio teisinio reglamentavimo, pagal kurį elektros energijos kainos reguliuojamos, ypač jei tai susiję su finansinėmis kompensacijomis, išskirtinėmis teisėmis arba mažesnėmis nei konkurencinės elektros energetikos rinkos formuojamomis kainomis. Reguluoti elektros energijos kainas valstybės narės turėtų visiems tiekėjams, ne vienam, dažniausiai - istoriniam tiekėjui, priešingu atveju sudaromos kliūtys naujiems tiekėjams įeiti į elektros energetikos rinką ir vienodomis konkurencinėmis sąlygomis tiekti elektros energiją vartotojams. Reguluojamos elektros energijos kainos už nereguliuojamas mažesnės Lietuvoje, Vengrijoje, Rumunijoje ir Slovakijoje. Tai yra vienas pagrindinių veiksnių, lemiančių nedidelį buitinių vartotojų aktyvumą, mažinančių tiekėjų konkurenciją. Komisija laikosi nuomonės, jog elektros energijos kainos gali būti reguliuojamos išimtiniais atvejais, todėl 2009 m. Lenkijai, Graikijai, Portugalijai, Rumunijai ir Lietuvai pradėjo pažeidimo procedūras.

Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog visuomeninė elektros energijos kaina netenkina daugumos Lietuvos gyventojų, nepaisant jų amžiaus, išsilavinimo ir gaunamų pajamų (4,49 balo iš 5 balų (5 balai - gyvybiškai svarbu gerinti šią sritį)). Atsižvelgiant į tai, kad visuomeninė elektros energijos kaina yra viena

⁴⁴ Federality and others v Autorità per l'energia e il gas, 2010, OL C 263 // C-265/08.

mažiausių tarp visų ES valstybėse narėse nustatytų elektros energijos kainų,⁴⁵ gauti rezultatai parodo ne objektyviai didelę elektros energijos kainą, o nedidelę šalies gyventojų perkamąją galią. Lietuvos visuomeninio ir nepriklausomo tiekimo elektros energijos kainų bei jas įtakančių veiksnių analizė pateikiama 6 Priede.

2.5. Buitinių vartotojų teisė į informacijos apie elektros energijos gamybos išteklius atskleidimą

Elektros direktyvos 3 str. 9 d. a) p. reikalauja, kad „tiekėjai sąskaitose arba kartu su sąskaitomis bei reklaminėje medžiagoje, kuri pateikiama galutiniams vartotojams, pateiktą suprantamą informaciją apie tai, kokią tiekėjo visų kuro išteklių dalį praėjusiais metais sudarė kiekvienas energijos šaltinis, nacionaliniu lygmeniu lengvai palyginamu būdu“. Fundamentalus šios nuostatos tikslas nėra susijęs su elektros energijos vartojimo efektyvumo ar vartotojų preferencijų atskiriems energijos ištekliams skatinimu. Šia nuostata siekiama elektros energijos vartotojams pateikti standartizuotą, objektyvią informaciją apie įsigyjamą prekę, skatinant sąmoningą pasirinkimą, įtakojamą socialinių ar aplinkosauginių aspektų, bei tokiu būdu didinti konkurencinės elektros energetikos rinkos skaidrumą. Taip pat siekiama tiekėjams suteikti daugiau galimybių konkuruoti elektros energetikos rinkoje formuojant išsiskiriantį prekės ar įmonės įvaizdį. Tiekėjai elektros energijos vartotojams turi atskleisti praėjusių kalendorinių metų savo elektros energijos portfelio gamybos išteklius, suskirstytus pagal šaltinius (pvz., 25 proc. branduolinis kuras, 15 proc. atsinaujinantys energijos ištekliai, 30 proc. gamtinės dujos ir t.t.). Portfelis turi apimti visą galutiniams elektros energijos vartotojams parduotą elektros energiją. Ši informacija turi būti pateikiama *sąskaitose* arba *kartu su sąskaitomis* bei *reklaminėje medžiagoje*, tačiau šių sąvokų turinio Elektros direktyva neatskleidžia. Autorius atkreipia dėmesį į netikslų Elektros direktyvos 3 str. 9 d. pirmosios pastraipos vertimą. Oficialiame Elektros direktyvos tekste anglų kalba nurodoma *available to final customers*. Žodis angl. *available*, išverstas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, reiškia turimas, pasiekiamas arba prieinamas. Todėl esminis atskleidžiamos informacijos reikalavimas, lemiantis informacijos pateikimo būdo pasirinkimą, yra jos prieinamumas elektros energijos vartotojams. Iš to darytina išvada, jog sąvoka *reklaminė medžiaga* neapima visos reklaminės medžiagos, ypač TV/radijo reklamos, reklamos stenduose ar spaudoje, kaip neatitinkančių prieinamumo kriterijaus. Prieinamumo kriterijus įpareigoja valstybės nares reikalauti iš tiekėjų tokio informacijos pateikimo būdo, kuriuo būtų galima tiesiogiai pasiekti elektros energijos vartotojus.

⁴⁵ Eurostat „Electricity prices for first semestre 2010 // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-10-046/EN/KS-QA-10-046-EN.PDF; prisijungimo laikas 2011 04 04.

Elektros direktyvos 3 str. 9 d. b) p. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad elektros energijos tiekėjai sąskaitose arba kartu su sąskaitomis bei reklaminėje medžiagoje „pateiktų bent nuorodas į esamus informacijos šaltinius, tokius kaip interneto tinklavietės, kuriuose viešai pateikiama informacija apie poveikį aplinkai, kuri per praėjusius metus padarė bent išmetamos CO₂ dujos ir radioaktyviosios atliekos, susidariusios dėl elektros energijos gamybos iš visų kuro išteklių“. Išsiskyrusio anglies dvideginio kilogramų ar susidariusių radioaktyviųjų atliekų mikrodalelių kiekio nurodymas kiekvienai pagamintai elektros energijos kWh, skatintų sąmoningą elektros energijos vartotojų pasirinkimą, įtakojantį elektros energijos gamybą. EP pateikė šį siūlymą svarstydamas Direktyvos 2003/54/EB projektą. Tačiau kai kurios valstybės narės ir elektros energijos įmonės prieštaravo šiam siūlymui dėl neproporcingų jo įgyvendinimo išlaidų. Buvo nesutariama, ar reikėtų suskaičiuoti atskirai kiekvienos šiluminės elektrinės faktines CO₂ emisijas (palankiau modernioms, švarią elektros energiją gaminančioms elektrinėms) ar pateikti bendrus elektros energetikos sektoriaus rodiklius (palankiau taršioms elektrinėms). Elektros direktyva valstybėms narėms paliko teisę pasirinkti CO₂ emisijų skaičiavimo formą, o 3 str. 9 d. b) p. nurodytą informaciją tiekėjai gali talpinti savo internetiniuose tinklapiuose.

Elektros direktyva reguliavimo institucijai numato pareigą imtis būtinų priemonių, užtikrinančių informacijos, kurią pagal direktyvos 3 str. 9 d. tiekėjai privalo pateikti savo elektros energijos vartotojams, patikimumą ir tai, kad ji būtų pateikiama nacionaliniu lygmeniu lengvai palyginamu būdu. Palyginamumo kriterijus reiškia, jog elektros energijos vartotojai iš savo tiekėjų gautą informaciją turi lengvai palyginti su kitų tiekėjų pateikiama informacija. EP vienu svarbiausių kriterijų nurodė šios informacijos aiškumą.⁴⁶ Mes manome, jog reguliavimo institucijos, siekdamos įgyvendinti aiškumo ir palyginamumo kriterijus, turėtų sukurti visiems tiekėjams privalomą, vienodą informacijos teikimo elektros energijos vartotojams tvarką. Siekdamos užtikrinti informacijos patikimumą, reguliavimo institucijos turėtų šią informaciją įvertinti bent jau *ex-post*. Elektros direktyva nepateikia aiškaus atsakymo, kaip valstybėms narėms įgyvendinti 3 str. 9 d. reikalavimus elektros energijos gamintojų ar tiekėjų, esančių už ES ribų, atžvilgiu. Vadovaujantis Elektros direktyvos 3 str. 9 p. nuostata, jog „reguliavimo institucija arba kita kompetentinga nacionalinė institucija imasi būtinų priemonių“, kad užtikrintų informacijos patikimumą ir palyginamumą, valstybės narės turėtų ir šio klausimo sprendimą pavesti reguliavimo institucijoms. Reguliavimo institucijos, bendradarbiaudamos su importuojama elektros energija prekiaujančiais tiekėjais, turėtų priimti sprendimą *ad hoc*.

⁴⁶ Europos Parlamento teisėkūros rezoliucijos projektas dėl Tarybos bendrosios pozicijos siekiant priimti Europos Parlamento ir tarybos direktyvą dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančią Direktyvą 2003/54/EB (14539/2/2008 – C6-0024/2009 – 2007/0195(COD)), 2009, Nr. A6-0216/2009.

Lietuvoje LR EEĮ neįgyvendina aptariamų Elektros direktyvos nuostatų. LR EEĮPIP 48 str. 5 d. 1 p. teigia, kad tiekėjai viešai skelbia ir, vartotojo prašymu, pareikia suprantamą informaciją apie tai, kokią tiekėjo pateiktos elektros energijos gamybai sunaudoto kuro išteklių, tarp jų atsinaujinančių energijos išteklių, dalį praėjusiais metais sudarė kiekvienas energijos šaltinis, jei tokia informacija yra prieinama. Tačiau papildoma sąlyga (jei tokia informacija yra prieinama) šią nuostatą paverčia rekomendacine. Aptariama LR EEĮPIP nuostata kritikuotina, nes elektros energijos vartotojas turi pats prašyti informacijos. Praėjusių kalendorinių metų informacija turėtų būti elektros energijos vartotojams pateikiama kartą per metus nesant atskiro prašymo. Be to, šios nuostatos formuluotė *tiekėjo pateiktos elektros energijos* netiksli. Pagal numatomą teisinį reguliavimą tiekėjai įgautų galimybę diferencijuoti parduodamą elektros energiją į švarios ir teršiančios elektros energijos portfelius pagal elektros energijos vartotojų kategorijas (pvz., švarią elektros energiją parduoti buitiniams vartotojams, o teršiančią – eksportuoti, tokiu būdu buitiniams vartotojams nurodant, jog jiems tiekama 100 proc. švari elektros energija). Dėl šios priežasties informacijos atskleidimo reikalavimai turėtų būti pritaikyti patrunuojančioms ir dukterinėms tiekimo įmonėms. LR EEĮPIP taisytinai reikalaujant elektros energijos vartotojams pateikti visos tiekėjo parduotos elektros energijos gamybai sunaudotų kuro išteklių dalis.

LR EEĮPIP 48 str. 5 d. 2 p. nurodo, kad tiekėjai viešai skelbia ir, vartotojų prašymu, pateikia nuorodas į esamus informacijos šaltinius, kuriuose viešai pateikiama suprantama informacija apie poveikį aplinkai, įskaitant šiltnamio efektą sukeliančių dujų ir radioaktyviųjų atliekų kiekius, susidariusius dėl elektros energijos gamybos per praėjusius metus. LR EEĮPIP automatiškai perkelia Elektros direktyvos nuostatą, jog reguliavimo institucija įpareigojama imtis būtinų priemonių, kad užtikrintų nurodytos informacijos patikimumą ir, kad tokia informacija elektros energijos vartotojams būtų pateikiama nacionaliniu lygmeniu lengvai suprantamu būdu. Tačiau rekomenduotina pareigą vartotojams pateikti prieinamą, aiškią ir patikimą informaciją pirmiausia įtvirtinti tiekėjams.

Empirinis tyrimas atskleidė, jog Lietuvos gyventojams nelabai svarbi arba visiškai nesvarbi informacija apie elektros energijos gamybos išteklius. Nepaisant to, būtina įgyvendinti Elektros direktyvos reikalavimus, ugdyti buitinių vartotojų sąmoningumą ir skatinti informacija pagrįstą pasirinkimą elektros energetikos rinkoje.

2.6. Buitinių vartotojų teisė pakeisti elektros energijos tiekėją

Elektros direktyvos 3 str. 4 d. draudžia valstybėms narėms diskriminuoti tiekėjus, įsisteigusius kitoje valstybėje narėje. Šis draudimas kyla iš EBSS 49 (ex 59) str. ir yra grindžiamas elektros energijos vartotojų teise pasirinkti tiekėją nepaisant to, kurioje valstybėje narėje tiekėjas yra įregistruotas. EP

pasiūlė įtraukti kilmės šalies principą į Elektros direktyvą, nes kiekvienoje valstybėje narėje tiekėjai, norėdami tiekti elektros energiją vartotojams, privalėjo įvykdyti šios valstybės narės teisinius reikalavimus, o tai riboja naujų tiekėjų patekimą į elektros energetikos rinkas ir trukdė įgyvendinti vieną pagrindinių ES Trečiojo energetikos paketo tikslų - sukurti bendrą ES mažmeninę energetikos rinką.

Elektros direktyvos 3 str. 7 d. įtvirtina valstybių narių pareigą užtikrinti, kad laisvieji elektros energijos vartotojai faktiškai galėtų lengvai pasirinkti naują tiekėją, o direktyvos 3 str. 5 d. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad elektros energijos vartotojui pageidaujant pakeisti tiekėją, laikantis šalių sudarytoje sutartyje numatytų sąlygų, pakeitimą per tris savaites atliktų atitinkamas elektros tinklų operatorius. Elektros direktyvos rengėjai manė, kad iš valstybių narių pareikalavus įgyvendinti laisvą trečiųjų asmenų prieigą prie elektros tinklų ir visiems elektros energijos vartotojams suteikus teisę pasirinkti tiekėją, nebūtinai pavyks sukurti konkurencingas elektros energetikos rinkas, ypač tose valstybėse narėse, kuriose veikia vertikaliai integruotos skirstymo įmonės, turinčios komercinių interesų administracinėmis priemonėmis apriboti elektros energijos vartotojų išėjimą pas kitus tiekėjus. Elektros energijos vartotojams taikoma sudėtinga ir brangi tiekėjų pakeitimo procedūra gali būti viena iš pagrindinių kliūčių pasinaudoti konkurencinės rinkos pranašumais. Elektros direktyva įpareigoja valstybes nares panaikinti šias grėsmes, o aptariamoms nuostatom taikomos elektros tinklų operatoriams, atliekantiems tiekėjo pakeitimą. Praktiškai tai reiškia, jog valstybė narė turėtų įgalinti reguliavimo instituciją parengti arba aprobuoti elektros tinklų operatorių parengtą tiekėjų pakeitimo tvarką.

Elektros direktyvos 3 str. 5 d. nustato, jog teisė pakeisti tiekėją būtų suteikiama elektros energijos vartotojams jų nediskriminuojant sąnaudų, pastangų ir laiko požiūriu. EP laikėsi pozicijos, jog tiekėjo pakeitimo procedūra idealiu atveju neturėtų užtrukti ilgiau nei dvi savaites. Elektros direktyvos Priedo 1 str. e) p. numato, kad elektros energijos vartotojai neturi būti apmokestinami už tiekėjo pakeitimą. Tokia nuostata iš esmės reiškia tai, kad elektros tinklų operatoriaus sąnaudos, susijusios su tiekėjų pakeitimo procedūromis, turėtų būti įskaičiuojamos į persiuntimo paslaugos kainą, taikomą visiems elektros energijos vartotojams. Šiame kontekste svarbu pažymėti, jog tiekėjų buitiniams vartotojams nustatytus administracinius nesutartinius ir (arba) sutartinius įstatymo laiduojamų teisių *inter alia* pakeisti tiekėją ribojimus draudžia Direktyva 2005/29/EB ir Tarybos direktyva 93/13/EEB.

Elektros direktyvos Priedo 1 str. j) p. įtvirtina elektros energijos vartotojo teisę gauti galutinę uždarymo sąskaitą ne vėliau kaip per šešias savaites nuo tiekėjo pakeitimo įsigaliojimo.

Buitiniai vartotojai laisvai įgyvendina teisę pakeisti tiekėją daugelyje ES valstybių narių, išskyrus Kiprą, Maltą ir Graikiją, kuriose egzistuoja elektros energijos monopolijos *de facto* bei Rumuniją,

Bulgariją, Lietuvą ir Latviją, kuriose tiekėjo pakeitimas praktiškai neįgyvendinamas dėl kitų priežasčių.⁴⁷ Tiekėjo pakeitimo procedūros kokybę įtakoja keletas kriterijų, o būtent, elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių nutraukimo apmokestinimas, tiekėjo pakeitimo procedūroje dalyvaujančių šalių skaičius, tiekėjo perjungimo trukmė, operatorių ir tiekėjų bendradarbiavimas. Pvz., Suomija, Švedija, Danija ir Norvegija įgyvendina bendrą nemokamą tiekėjų pakeitimo modelį, pagal kurį elektros energijos vartotojas, norintis pakeisti tiekėją, bendradarbiauja tik su vienu elektros energetikos rinkos dalyviu – nauju tiekėju. Pagal šį modelį, naujas tiekėjas praneša STO apie pakeitimą, STO šį pakeitimą patvirtina naujam ir ankstesniajam tiekėjams. STO, kuris yra atsakingas už elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymą, nuskaityto elektros energijos vartotojo apskaitos prietaisų rodmenis ir išsiunčia juos naujam ir ankstesniajam tiekėjams, o jeigu elektros energijos vartotojui neįdiegta automatizuota elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymo sistema, pats elektros energijos vartotojas nurašo elektros energijos suvartojimo duomenis ir išsiunčia STO (internetu, paštu, sms), tačiau STO privalo šiuos rodmenis patikrinti.

Lietuvoje LR EEĮ 41 str. įtvirtina laisvųjų vartotojų teisę sudaryti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartis su tiekėjais, turinčiais nepriklausomo tiekimo licenziją ir veikiančiais Lietuvos teritorijoje arba kitose valstybėse. Įstatymas nereguliuoja tiekėjo pakeitimo procedūros, pagrindinis šios procedūros sureguliuavimo krūvis teko EETNT.

LR EEĮIP 50 str. nustato buitinių vartotojų teisę „vienašališkai neatlygintinai nutraukti elektros energijos persiuntimo paslaugos sutartį ir (ar) elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį, raštu informavus elektros tinklų operatorių ir (ar) tiekėją ne vėliau kaip prieš tris savaites iki numatomos sutarties nutraukimo dienos“. To paties įstatymo projekto 46 str. 2 d. 2 p. numato, kad elektros tinklų operatorius imasi priemonių pakeitimą atlikti per 3 savaitių laikotarpį, o 48 str. 7 d. teigia, kad buitiniam vartotojui pakeitus tiekėją, ankstesnis tiekėjas ne vėliau kaip per 6 savaitių laikotarpį, jei sutartyje nenustatytas trumpesnis laikotarpis, privalo pateikti šiam vartotojui galutinę uždarymo sąskaitą. LR EEĮIP 50 str. nuostata gali būti interpretuojama kaip nedraudžianti elektros tinklų operatoriui nustatyti mokėjimų, susijusių su tiekėjo perjungimo administravimo sąnaudomis, todėl turėtų būti tikslinama. Diskutuotina LR EEĮIP 50 str. nuostata, suteikianti buitiniam vartotojui teisę vienašališkai *neatlygintinai* nutraukti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su tiekėju. Elektros direktyva nedraudžia nacionalinio teisinio reglamentavimo, pagal kurį, pvz., terminuotos elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties šalys susitartų dėl netesybų vienašalio sutarties nutraukimo atveju. Energijos vartotojų teisių

⁴⁷ European Commission staff working paper. An energy policy for consumers, 2010, SEC(2010) 1407 final // [http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/sec\(2010\)1407.pdf](http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/sec(2010)1407.pdf); prisijungimo laikas 2011 03 31.

chartijos projekte rekomenduojama valstybėms narėms įpareigoti energijos įmones terminuotos sutarties su buitinais vartotojais pabaigos datą privalomai nurodyti ant kiekvieno buitiniams vartotojams pateikiamo mokėjimo dokumento. Nepriklausomas tiekėjas, sudarydamas naują elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį, planuoja būsimus didmeninės elektros energijos įsigijimo kiekius, už kuriuos atsiskaito su elektros energijos gamintojams pagal ilgalaikes sutartis, todėl susitarimas su buitiniu vartotoju dėl minimalaus elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties galiojimo laikotarpio įgalina tiekėją šiam vartotojui pasiūlyti palankias mažmenines elektros energijos kainas. ES valstybėse narėse nepriklausomų tiekėjų veikla neapsiriboja elektros energijos pardavimu vartotojams, yra siūlomos papildomos paslaugos (pvz., intelektualiuųjų skaitiklių įrengimas), už kurias elektros energijos vartotojai atsiskaito per susitartą laikotarpį. Todėl LR EEĮPIP 50 str. įtvirtinta nuostata gali neigiamai įtakoti su tiekimo veikla susijusių paslaugų plėtrą buitiniams vartotojams dėl nepageidaujamo bylinėjimosi. Mes linkę pritarti teisės mokslininkų pozicijai, jog pardavėjo ar paslaugų tiekėjo sutartyse su vartotojais svarbiausia išlaikyti formaliąją teisių ir pareigų pusiausvyrą,⁴⁸ todėl neturėtų būti visais atvejais ribojama elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties šalių teisė susitarti dėl netesybų minimalaus sutarties laikotarpio nesilaikymo atveju.

EETNT 22 p. numato, jo elektros energijos vartotojas, sudarydamas arba nutraukdamas elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su tiekėju bei vieną tiekėją keisdamas kitu, privalo prieš 30 kalendorinių dienų apie tai raštu pranešti elektros tinklų operatoriui. Analogiška pareiga sudarant arba nutraukiant elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį numatyta nepriklausomam tiekėjui, kuris turi apie tai raštu pranešti vartotojui ir elektros tinklų operatoriui. Rašytiniame pranešime turi būti atskleidžiama ši informacija: elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties šalių rekvizitai, sutarties įsigaliojimo ar pasibaigimo (nutraukimo) data, kuri turi būti ne ankstesnė nei 30 kalendorinių dienų nuo pranešimo pateikimo elektros tinklų operatoriui, sutarties galiojimo terminas ir vartotojo objektai. Elektros energijos vartotojas ir naujasis nepriklausomas tiekėjas gali elektros tinklų operatoriui pateikti atskirus pranešimus arba bendrą pranešimą, kurių tipinę formą turi teisę nustatyti elektros tinklų operatorius. EETNT numato, jog elektros energijos vartotojui keičiant esamą tiekėją ar nutraukiant elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį, elektros apskaitos prietaisų rodmenys fiksuojami tiekėjų pasikeitimo momentu arba paskutinę elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties galiojimo dieną. EETNT 28 p. teigia, kad elektros energijos vartotojas privalo deklaruoti elektros tinklų operatoriui ir (ar) tiekėjui apskaitos prietaisų rodmenis, o pastarieji turi teisę juos patikrinti ir užfiksuoti rodmenų fiksavimo akte, kurį pasirašo

⁴⁸ Bublienė D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė. Monografija. Registrų centras. Vilnius, 2009.

abu tiekėjai ir (ar) elektros tinklų operatorius, ir vartotojas, o naujasis tiekėjas elektros energiją tiekia nuo vartotojo deklaruotų ar duomenų fiksavimo akte nurodytų rodmenų. Toliau EETNT 28 p. numato, kad buvęs tiekėjas galutinę (uždarymo) sąskaitą išrašo ir pateikia vartotojui ne vėliau kaip per 6 savaites nuo sutarties nutraukimo ar tiekėjo pakeitimo dienos.

Galime konstatuoti, jog EENTN reglamentuojama tiekėjo pakeitimo procedūra nesudėtinga, ja tinkamai įgyvendinamos Elektros direktyvos nuostatos, nors rekomenduotina trumpinti tiekėjo pakeitimo terminą. Tačiau diskutuotina buitinių vartotojų apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymo tvarka. Lietuvos elektros tinklų operatoriai turėjo įrengti automatizuotas buitinių vartotojų apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymo sistemas, dabar gi Lietuva išsiskiria iš kitų valstybių narių pagal savarankiškai elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenis deklaruojančių buitinių vartotojų skaičių. Tai viena iš priežasčių kodėl buitiniai vartotojai nepriklausomiems tiekėjams komerciškai nepatrauklūs. Antai EETNT 101 p. numato, jog elektros energijos vartotojas privalo deklaruoti elektros tinklų operatoriui elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenis, o 104 p. teigia, jog pasibaigus ataskaitiniam laikotarpiui, elektros tinklų operatorius pateikia elektros energijos vartotojų suvartotos elektros energijos duomenis tiekėjams ir kitiems elektros energetikos rinkos dalyviams, įskaitant rinkos operatorių (RO). LR EEĮ 30 str. numato, jog STO pagal apskaitos prietaisų rodmenis nustatytas elektros energijos vartotojų, prijungtų prie STO ir perkančių elektros energiją iš nepriklausomų tiekėjų, suvartotas elektros energijos kiekis RO pripažįstamas faktiniu suvartotu elektros energijos kiekiu, kurį privalo nusipirkti tiekėjas. Tai reiškia, jog tiekėjas parengia elektros energijos vartotojams apmokėjimo už suvartotą elektros energiją dokumentus ir susibalansuoja pagal pačių elektros energijos vartotojų deklaruotą suvartojimą. Pvz., nepriklausomas tiekėjas planuoja savo buitinių vartotojų poreikį ir didmeninėje elektros energetikos rinkoje įsigyja šį poreikį užtikrinantį elektros energijos kiekį. Jeigu buitiniai vartotojai ataskaitinio laikotarpio pabaigoje deklaruos mažesnę už faktiškai suvartotą elektros energijos kiekį, tiekėjas privalės pigiau parduoti įsigytos elektros energijos perteklių, t.y. balansinę energiją. Tačiau ateinančiam ataskaitiniam laikotarpiui tiekėjas įsigys elektros energijos kiekį, atitinkantį buitinių vartotojų deklaruotą kiekį, nes laikys, jog toks yra jo buitinių vartotojų poreikis. Jeigu buitiniai vartotojai ataskaitinio laikotarpio pabaigoje deklaruos faktinį suvartojimą (įtrauks praeitą ataskaitinį laikotarpį neapmokėtus elektros energijos kiekius), tiekėjas privalės brangiau įsigyti trūkstamą elektros energiją, t.y. balansinę energiją ir priešingai, jeigu buitiniai vartotojai toliau deklaruos mažesnę už faktiškai suvartotą elektros energijos kiekį, tiekėjas balansavimosi nuostolių nepatirs. Tačiau pastaroji situacija negalėtų ilgai tęstis, nes STO elektros tinkluose kauptųsi nuostoliai dėl neapmokėto, bet faktiškai elektros tinklais persiųsto elektros energijos kiekio. STO inicijuotų buitinių vartotojų apskaitos prietaisų rodmenų tikrinimą ir elektros energijos kiekio

perskaičiavimus, ko pasėkoje išsiųstų šią informaciją tiekėjams pagal EETNT 104p. bei pranešimus buitiniams vartotojams apie jų skolinius įsipareigojimus dėl nevisiškai apmokėtos persiuntimo paslaugos. Tokiu atveju tiekėjas buitiniams vartotojams išsiųstų apmokėjimo dokumentus už suvartotą elektros energiją. Tačiau buitiniai vartotojai deklaruoja STO apskaitos prietaisų rodmenis sutartyje nurodytu laiku, kuris gali nesutapti su tiekėjų pasikeitimo momentu arba paskutine elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties galiojimo diena. Tokiu atveju buitinis vartotojas apskaitos prietaisų rodmenų STO deklaruoti neprivalo, nors STO turi įstatymine teisę bei žmogiškuosius išteklius tikrinti buitinių vartotojų apskaitos prietaisų rodmenis. STO atliekant planinius elektros energijos vartotojų apskaitos prietaisų rodmenų tikrinimus, buitinis vartotojas galėtų būti pakeitęs tiekėją, todėl neatmetama tikimybė, jog buitinis vartotojas turėtų naujam tiekėjui sumokėti už ankstesnio tiekėjo patiektą elektros energiją. EETNT tiekėjui suteikia teisę tikrinti elektros energijos vartotojo apskaitos prietaisų rodmenis dviem atvejais: jeigu elektros energijos vartotojas atsiskaito tiesioginio debeto būdu ir elektros energijos vartotojui keičiant tiekėją. Tačiau buitinis vartotojas gali neleisti tiekėjui patikrinti elektros apskaitos prietaisų, esančių jo teritorijoje arba patalpose, nes tokios teisės tiekėjui nesuteikia nei LR EEĮ, nei kiti įstatymai. EETNT nuostata, jog tiekėjas turi teisę patikrinti buitinio vartotojo duomenis ir užfiksuoti rodmenų fiksavimo akte, kurį pasirašo abu tiekėjai ir (ar) elektros tinklų operatorius, ir vartotojas, praktiškai neįgyvendinama, nes prieš pasirašydama kiekviena šalis turėtų įsitikinti elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų teisingumu, o tai galima padaryti visoms trims/keturioms šalims nurašius buitinio vartotojo elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenis šių prietaisų buvimo vietoje. Mūsų nuomone, būtina įtvirtinti aiškią elektros tinklų operatorių, prie kurių elektros tinklų prijungti elektros energijos vartotojo įrenginiai, pareigą visuomet, ypač tiekėjų pasikeitimo momentu arba paskutinę elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties galiojimo dieną, tikrinti elektros energijos vartotojų apskaitos prietaisų rodmenis. Rekomenduojame tiekėjų neįtraukti į elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų nurašymą ar tikrinimą. Tačiau elektros tinklų operatoriai tiekėjams ir elektros energijos vartotojams turėtų pateikti elektros energijos suvartojimo duomenis. Rekomenduojamas tiekėjų ir elektros tinklų operatorių teisių ir pareigų paskirstymas elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymo aspektu, būtų pirmiausia kur kas aiškesnis buitiniams vartotojams.

2.7. Elektros energijos buitinių vartotojų apsaugos ir gynimo ypatumai

Elektros direktyvos 3 str. 7 d. įtvirtina valstybių narių pareigą imtis priemonių, užtikrinančių aukštą elektros energijos vartotojų apsaugos lygį, ypač susijusių su *sutarčių sąlygų, informacijos ir ginčų sprendimo mechanizmu* skaidrumu. Išvardintose srityse „bent buitinių vartotojų atžvilgiu tos priemonės

apima Priede nustatytas priemonės“ (valstybės narės Priedo nuostatas gali išplėsti verslo subjektų atžvilgiu). Priede naudojamas bendras paslaugų tiekėjo (angl. *service provider*) terminas, apimantis elektros tinklų operatorius ir tiekėjus.

Sutarčių sąlygos. Buitinių vartotojų ir paslaugų tiekėjų sudaromos sutartys yra svarbiausia priemonė šalių teisiniams santykiams kontroliuoti ir užtikrinti jų skaidrumą. Priedo 1 str. teigia, jog nepažeidžiant ES taisyklių dėl vartotojų apsaugos, ypač Direktyvos 87/7/EB dėl vartotojų apsaugos, susijusios su nuotolinės prekybos sutartimis ir Direktyvos 93/13/EB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais, Elektros direktyvos 3 str. nurodytos priemonės skirtos užtikrinti, kad buitiniai vartotojai turėtų teisę sudaryti sutartį su savo paslaugų tiekėju, kurioje nurodoma: a) p. paslaugų tiekėjo tapatybė ir adresas, teikiamos paslaugos, siūlomas paslaugų kokybės lygis ir pradinio prijungimo terminas; siūlomų techninės priežiūros paslaugų rūšys; priemonės, kurias naudojant galima gauti naujausią informaciją apie visus taikomus tarifus ir mokesčius už techninę priežiūrą; sutarties galiojimo trukmė, sutarties ir (ar) paslaugų pratęsimo ir nutraukimo sąlygos bei informacija ar numatyta teisė be mokesčio nutraukti sutartį; kompensavimas ir pinigų gražinimas tuo atveju, kai paslaugų kokybė neatitinka sutartyje nurodyto lygio, įskaitant netikslas ir vėluojančias sąskaitas; metodas, kuriuo pradedamos ginčų sprendimo procedūros (pagal f) p.). Elektros direktyva aiškiai įpareigoja valstybes nares užtikrinti ne tik išvardintų sąlygų egzistavimą dvišalėse buitinių vartotojų ir paslaugų tiekėjų sudaromose sutartyse, bet ir tai, jog šios sąlygos būtų sąžiningos ir buitiniams vartotojams iš anksto žinomos. Bet kuriuo atveju nurodytą informaciją reikalaujama pateikti buitiniams vartotojams prieš sudarant su jais sutartis.

Lietuvoje buitiniai vartotojai sutartis gali sudaryti derybų arba prisijungimo būdu. Sutartys sudaromos prisijungimo būdu, jeigu dėl sutarčių sąlygų tarp šalių nevyksta derybos, nes jas vienašališkai nustato sutartį parengusi šalis, o kita šalis, jeigu sąlygoms visiškai pritaria, tik pasirašo sutartį. Šios sąlygos vadinamos standartinėmis sąlygomis (LR CK 6.185 str.) Standartinės sąlygos gali būti parengtos kaip atskiras dokumentas ir laikomos sutarties priedu, gali būti įtrauktos į sutartį kaip jos sudedamoji dalis ir kt. Jos paprastai naudojamos sudarant sutartis su neapibrėžtu skaičiumi asmenų be jokių derybų. Valstybė, siekdama subalansuoti vartotojų ir verslo subjektų teises ir pareigas šalių teisiniuose santykiuose, kontroliuoja sutarčių standartinių sąlygų turinį derinant arba aprobuojant standartinės sąlygas atitinkamoje valstybės institucijoje, įgyvendinant nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse kontrolės mechanizmą ir kt. Standartinės sąlygas naudojančiai šaliai teisės aktai įtvirtina pareigą atskleisti informaciją, kad sutartis sudaroma pagal jos parengtas standartinės sąlygas ir sudaryti realią galimybę kitai šaliai tinkamai su jomis susipažinti. Tinkamas supažindinimas buitinių vartotojų atžvilgiu gali pasireikšti vieninteliu būdu, t.y. buitiniam vartotojui prieš sudarant sutartį įteikiant standartinių sutarčių

sąlygų kopiją tokiu būdu, kad jis turėtų pakankamai laiko su jomis susipažinti. Buitinių vartotojų sudaromos su paslaugų tiekėjais sutartys priskiriamos vartojimo (LR CK 6.383 str. 4d.) ir viešųjų sutarčių (LR CK 6.383 str. 3 d.) rūšims, todėl privalu atsižvelgti į šių sutarčių sudarymo ypatumus, tačiau viešųjų sutarčių ypatumai netaikomi visoms elektros energetikos rinkoje buitinio vartotojo sudaromoms sutartims. LR CK nėra suderintas su elektros energetikos rinkos liberalizavimu ir buitinių vartotojų perėjimu nuo planinės ekonomikos prie rinkos ekonomikos. Antai, buitinio vartotojo ir nepriklausomo tiekėjo sudaroma elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartis nelaikytina viešąja sutartimi, be to, ji negali būti laikoma sudaryta nuo elektros energijos vartotojo įrenginių prijungimo prie energijos tiekimo tinklų. Be to, nepriklausomo tiekimo elektros energijos kaina nustatoma ne įstatymų nustatyta tvarka, o elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarties šalių susitarimu. LR CK 6.391 str. teigia, jog šio skirsnio nuostatos taikomos, jeigu įstatymai nenustato ko kita arba kitokia išvada nedarytina atsižvelgiant į prievolės esmę, tačiau įstatyminis reguliavimas vis tik turėtų atitikti aktualių teisinių santykių turinį, todėl svarstyti atitinkamų LR CK nuostatų keitimo galimybę.

Standartinės elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartojais sąlygos ir elektros energijos persiuntimo paslaugos teikimo sutarčių buitinais vartojais sąlygos tinkamai įgyvendina Priedo 1 str. nuostatas. Tačiau neišvengiama buitinių vartotojų ir paslaugų tiekėjų teisių ir pareigų disbalanso. Pvz., standartinės šių sutarčių sąlygos numato, jog sutartyse nustatytais terminais buitiniam vartotojui neatsiskaičius už suteiktą persiuntimo paslaugą ir (ar) suvartotą elektros energiją, skaičiuojami 0,04 proc. dydžio delspinigiai nuo neapmokėtos sumos už kiekvieną uždelstą kalendorinę dieną, o sutartį pažeidęs buitinis vartotojas, STO ir (ar) tiekėjų reikalavimu, privalo pateikti visų savo prievolių tinkamo įvykdymo užtikrinimą arba kitas atsiskaitymo garantijas (pvz., už persiuntimo paslaugą ar elektros energijos tiekimą mokėti iš anksto, nustatyti trumpesnius ataskaitinius laikotarpius ir pan.), kurių nepateikus STO ir (ar) tiekėjas turi teisę apriboti arba nutraukti elektros energijos tiekimą. Tačiau STO ir (ar) tiekėjui nenustatytos netesybos sutartinių įsipareigojimų ir teisės aktų reikalavimų nevykdymo atveju, šiais atvejais buitinis vartotojas turi teisę iš STO ir (ar) tiekėjo reikalauti tik *tiesioginių* nuostolių atlyginimo. Galima būtų teigti, jog jeigu buitinis vartotojas nesutinka su standartinėmis sutarčių sąlygomis, jis gali derėtis dėl konkrečios nuostatos arba pasirinkti kitą nepriklausomą tiekėją (STO, visuomeninį (garantinį) tiekimą vykdančio tiekėjo alternatyvų nėra). Tačiau buitinis vartotojas laikomas silpnesniaja, verslo subjektams nelygiaverte sutarties šalimi būtent dėl to, kad neturi specifinių žinių, patyrimo ir jo derybinės galios silpnesnės, todėl tinkamai parengtos standartinės sąlygos labai svarbios buitiniams vartotojams.

Tačiau nemažiau svarbia nei tinkamai parengtos standartinės sąlygos, paslaugų tiekėjų drausminimo priemone yra buitiniai vartotojai, kurie turi informacijos ir žino pagrindines savo teises ir pareigas,

sudarydami bei vykdamis sutartis elektros energetikos rinkoje. Empirinis tyrimas parodė, jog Lietuvos gyventojai šią sritį laiko problemine (3,91 balo iš 5 balų (5 – gyvybiškai svarbu gerinti šią sritį)). Su panašiomis informuotumo problemomis susiduriant daugeliui ES valstybių narių gyventojų, Komisija 2007 m. inicijavo Europos energijos vartotojų chartijos projektą, kurios tikslas – apjungti energijos (elektros ir dujų) vartotojų teises ir rekomendacijas valstybėms narėms dėl energijos vartotojų apsaugos stiprinimo į vientisą, nuoseklų ir aiškų dokumentą, turintį tapti viena iš svarbiausių energijos buitinių vartotojų teisių apsaugos priemonių. Europos energijos vartotojų teisių chartija elektros energijos buitinių vartotojų aspektu turėtų būti grindžiama Elektros direktyvos ir bendrosiomis ES teisės aktų nuostatomis vartotojų teisių apsaugos srityje, tačiau ji neturės papildomos teisinės vertės, nes priešingu atveju būtų kartojamos buitinių vartotojų teisės. Chartijoje numatoma įtvirtinti elektros energijos buitinių vartotojų teises šiose srityse: buitinių vartotojų su paslaugų tiekėjais sudaromos sutartys (paslaugų tiekėjų ir buitinių vartotojų sudaromų sutarčių sąlygos, jų pakeitimo sąlygos, buitinių vartotojų teisė vienašališkai nutraukti sutartį paslaugų tiekėjui pakeitus sąlygas, buitinių vartotojų apsauga nuo nesąžiningų sutarčių sąlygų ir nesąžiningos komercinės veiklos ir kt.); buitinių vartotojų prijungimas prie elektros tinklų; buitinių vartotojų informavimas (elektros energijos gamybos išteklių atskleidimas, elektros energijos vartojimo efektyvumas ir kt.); paslaugų tiekėjų kainos ir tarifai (buitinių vartotojų teisė į skaidrias, aiškiai palyginamas kainas ir tarifus, elektros energijos suvartojimu grindžiamas sąskaitas už elektros energiją, į paslaugų tiekėjų siūlomą sąskaitų apmokėjimo būdų pasirinkimą ir pan.); tiekėjo pasirinkimas (buitinio vartotojo teisė pasirinkti ir pakeisti tiekėją); buitinių vartotojų skundų nagrinėjimas bei ginčų su paslaugų tiekėjais sprendimas. Europos energijos vartotojų teisių chartija turės būti pridedama prie paslaugų tiekėjų ir buitinių vartotojų elektros energetikos rinkoje sudaromų sutarčių.

Buitinių vartotojų informavimas yra viena svarbiausių jų teisių įsisavinimo prielaidų. Todėl Elektros direktyvos 3 str. 12 d. įpareigoja valstybes narės įsteigti elektros energijos vartotojų informavimo centrus, kurie elektros energijos vartotojams teiktų visą reikiamą informaciją, įskaitant informaciją apie vartotojams prieinamus ginčų sprendimo būdus. EP pasiūlė įtraukti į Elektros direktyvą šią nustatą antrojo svarstymo metu nurodydamas, kad informaciniuose centruose elektros energijos vartotojai turėtų gauti informaciją apie valstybėse narėse galiojančius teisės aktus ir elektros energijos vartotojų teises. ES oficialiuose dokumentuose nurodoma, jog informaciniai centrai buitiniams vartotojams turėtų nemokamai suteikti teisingą, suprantamą informaciją apie paslaugų tiekėjus (t.y. kas yra tiekėjai ir elektros tinklų operatoriai, kokios jų teisės ir pareigos buitiniams vartotojams), su paslaugų tiekėjais galimas sudaryti sutarčių rūšis, tiekėjų siūlomų elektros energijos kainų palyginimą, buitinių vartotojų teises ir skundų

nagrinėjimo ar ginčų sprendimo procedūras. EP nuomone, informaciniai centrai turėtų suteikti buitiniams vartotojams išsamesnę ir aiškesnę informaciją, nei ją planuojama pateikti Energijos vartotojų teisių chartijoje. ERGEG rekomenduoja, jog buitiniai vartotojai turi turėti galimybę patys atvykti į informacinius centrus arba į juos kreiptis prieinamomis priemonėmis, t.y. raštu, faksu, internetu, telefonu. Mes siūlytumėme, kad informaciniai centrai atliktų buitinių vartotojų skundų *paskirstymo* funkciją. Tai reiškia, jog buitinis vartotojas, norėdamas pateikti skundą ar išspręsti ginčą, šį skundą ar prašymą galėtų pateikti informacijos centrui, kuris juos persiųstų kompetentingai skundus nagrinėjančiai ar ginčus sprendžiančiai institucijai. Informacinio centro veikla *vieno langelio* principu būtų ypač naudinga Lietuvos gyventojams, kol valstybė neturi konkurencinės elektros energetikos rinkos tradicijų. Mūsų manymu, šiuo atveju informacinio centro bendradarbiavimas su elektros energijos vartotojus ginančiomis institucijomis turėtų būti grindžiamas reguliavimo institucijos parengiama tvarka.

Elektros direktyvos 3 str. 16 d. įpareigoja Komisiją pasikonsultavus su atitinkamais suinteresuotais subjektais, įskaitant valstybes nares, reguliavimo institucijas, elektros energijos įmones ir vartotojų organizacijas, parengti energijos vartotojams skirtą klausimų ir atsakymų sąrašą, kuriame pateikiama praktinė informacija apie elektros energijos vartotojų teises. Valstybės narės privalo įpareigoti elektros tinklų operatorius užtikrinti, jog visi elektros energijos vartotojai gautų jiems skirtą klausimų ir atsakymų sąrašą, kuris, be kita ko, turėtų būti skelbiamas viešai. Elektros direktyvos Priedo 1 str. g). numato valstybių narių pareigą pranešti buitiniams vartotojams apie jų teises, susijusias su universaliosiomis paslaugomis pagal direktyvos 3 str. 3 d. Tai kartu reiškia, kad valstybės narės turi imtis priemonių informuoti buitinius vartotojus apie PVT, tačiau priemonės šiam tikslui pasiekti valstybės narės pasirenka savo nuožiūra.

Elektros direktyvos 3 str. 5 d. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad elektros energijos vartotojai turėtų teisę gauti visus suvartojimo duomenis. Tokia teisė turi būti suteikiama elektros energijos vartotojams nediskriminuojant jų sąnaudų, pastangų arba laiko požiūriu. Elektros direktyvos 37 str. 1 d. p). įtvirtina reguliavimo institucijų pareigą užtikrinti elektros energijos vartotojams galimybę naudotis duomenimis apie suvartotą elektros energiją, tokių duomenų teikimą nacionaliniu lygmeniu lengvai suprantama ir suderinta forma neprivalomo naudojimo tikslais, o Priedo h) p. suteikia buitiniams vartotojams teisę „naudotis savo suvartojimo duomenimis ir sudarius aiškų susitarimą bei nemokamai galėtų leisti bet kokiai registruotai tiekimo įmonei naudotis savo skaitiklių duomenimis.“ Priedo 2 str. įpareigoja valstybes nares inicijuoti intelektualiujų skaitiklių įrengimą buitiniams vartotojams (žr. 7 Priedą), tai palengvintų šių nuostatų įgyvendinimą valstybėse narėse. Tačiau iki tol Elektros direktyva aiškiai įpareigoja valstybes nares parengti elektros energijos vartotojų apskaitos prietaisų rodmenų

administravimo tvarką, pagal kurią tiekėjams ir elektros energijos vartotojams būtų suteikiama galimybė nemokamai naudotis vartotojų elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenimis.

Lietuvoje LR EEĮ 31 str. įtvirtina paslaugų tiekėjų pareigą informuoti elektros energijos vartotojus apie efektyvų elektros energijos vartojimą, įmonės teikiamas paslaugas, paslaugų teikimo sąlygas, paslaugų ir elektros energijos kainas bei tarifus, vartotojų įrenginių prijungimo prie tinklų įkainius ir sąlygas bei numatomus sutarčių sąlygų pakeitimus, analogišką pareigą licencijų turėtojams įtvirtina Licencijavimo taisyklės. Tačiau ši informacija išimtinai susijusi su buitinių vartotojų su paslaugų tiekėjais prisijungimo būdu sudaromoms sutartimis, kuomet paslaugų tiekėjams kyla pareiga sudaryti buitiniams vartotojams realią galimybę susipažinti su sudaromos sutarties sąlygomis, todėl tiek kokybiniais aspektais, tiek informaciją teikiančiais subjektais skiriasi Elektros direktyvos reikalavimų. LR EEĮPIP automatiškai perkeliama Elektros direktyvos nuostatos dėl elektros energijos vartotojų informavimo, tačiau neaiškios jų įgyvendinimo priemonės. Antai, LR EEĮPIP 48 str. 10 d. numato, jog Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka ir sąlygomis įsteigiamas bendrasis informacijos centras, skirtas teikti elektros energijos vartotojams visą reikiamą informaciją apie jų teises, galiojančius teisės aktus ir jiems prieinamus ginčų sprendimo būdus, tačiau šio centro steigimui nepasirengta. LR EEĮPIP 48 str. 1 d. 2 p. suteikia elektros energijos vartotojams teisę susipažinti su elektros energijos suvartojimo duomenimis ir sudarius aiškų susitarimą nemokamai leisti bet kuriam tiekėjui naudotis savo skaitiklių duomenimis. Buitinis vartotojas savo teritorijoje ar patalpose esančio elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenimis nesant įstatyminio reguliavimo gali laisvai leisti naudotis tretiesiems asmenims. Tačiau Elektros direktyvos rengėjai, pasinaudodami Europos šalių gerąją praktika, siekė įpareigoti valstybes nares paskirti atitinkamus subjektus administruoti elektros energijos vartotojų apskaitos prietaisų rodmenis ir sukurti rodmenų administravimo, saugojimo bei teikimo suinteresuotiems asmenims tvarką. Pvz., Norvegijoje tiekėjai gali susipažinti su elektros energijos vartotojo apskaitos prietaisų rodmenimis pasirinktuoju laikotarpiu pagal elektros energijos vartotojo objektus STO administruojamoje internetinėje duomenų bazėje, kurioje elektros energijos vartotojai turi identifikacinius numerius. STO suteikia tiekėjams elektros energijos vartotojų identifikacinius numerius teisės aktuose nustatytais atvejais ir tvarka.

Empirinis tyrimas atskleidė buitinių vartotojų informuotumo problemas. Respondentai painioja tiekėjus su elektros tinklus eksploatuojančiais PSO ir STO, elektros energijos gamintojais, elektros energijos vartotojais, prie kurių lokaliųjų elektros tinklų prijungti respondentų elektros energijos įrenginiai ir netgi valstybinėmis institucijomis. Dauguma apklausos dalyvių (45 proc.) elektros energijos tiekėjui priskiria visą arba beveik visą elektros energetikos sistemos technologinę grandinę - gamybą/importą, perdavimą, skirstymą ir tiekimą. Tai reiškia, jog respondentams trūksta būtinausių žinių apie elektros

energetikos sektoriaus struktūrą bei elektros energetikos rinkos dalyvių vaidmenį. LR EEĮPĮP 48 str. 9 d. įpareigoja reguliavimo instituciją bendradarbiaujant su vartotojų teises ginančia institucija, buitiniams vartotojams parengti aiškų ir glaustą klausimų ir atsakymų sąrašą, kuriame būtų pateikiama informacija apie jų teises. Tačiau empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog buitiniams vartotojams trūksta pradinės informacijos apie elektros energetikos rinką. Todėl pasirenkant Elektros direktyvos, privalomos kaip rezultato, kuri turi pasiekti kiekviena valstybė narė, įgyvendinimo priemonės, turi būti atsižvelgiama į Lietuvos nacionalines sąlygas, įskaitant šalies gyventojų poreikius.

Buitinių vartotojų skundų nagrinėjimas ir ginčų sprendimas. Elektros direktyvos Priede reikalaujama, jog buitinių vartotojų sutartyse su paslaugų teikėjais būtų nurodytas metodas, kuriuo pradedamos ginčų sprendimo procedūros pagal f) p. ir informacija <...> apie skundų nagrinėjimą, kuri aiškiai pateikiama sąskaitose arba paslaugų teikėjo tinklavietėje. Elektros direktyvos Priedo 1 str. f) p. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad elektros energijos buitiniai vartotojai *gautų naudos taikant skaidrias, nesudėtingas ir nebrangias jų skundų nagrinėjimo procedūras. Elektros energijos vartotojai turi teisę reikalauti, kad jų paslaugų teikėjas teiktų tinkamos kokybės paslaugas ir tinkamai nagrinėtų skundus. Taikant tokias ginčų sprendimo ne teismo keliu procedūras, ginčai turi būti sprendžiami sąžiningai ir operatyviai (pageidautina per 3 mėnesius), numatant, kad pagrįstais atvejais turi būti taikoma išlaidų gražinimo ir (arba) kompensavimo sistema.* Elektros direktyvos 3 str. 13 d. įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad egzistuotų nepriklausomas mechanizmas veiksmingam elektros energijos vartotojų skundų nagrinėjimui ir neteisminiam ginčų sprendimui. Neteisminis arba alternatyvusis ginčų sprendimas, kai ginčui tarp šalių vadovauja neutrali trečioji šalis, apima įvairius konfliktų sprendimo mechanizmus. Teisės mokslininkai išsamiai analizavo Komisijos rekomendacijoje 98/257/EB įtvirtintus principus, kuriais turėtų vadovautis valstybių narių institucijos, atsakingos už vartotojų skundų neteisminį nagrinėjimą (trečiosios šalys).⁴⁹ Dėmesį alternatyviems ginčų sprendimo mechanizmomams galima paaiškinti tuo, jog įvairiose Europos valstybėse jie turi ilgą tradiciją ir taikomi įvairiems vartotojų ir verslo subjektų ginčams. Elektros direktyvos Priedo 1 str. f) p. naudojami *skaidraus, nesudėtingo ir nebrangaus* proceso kriterijai. Skaidrumas sąlygoja buitinių vartotojų informuotumą apie skundus nagrinėjančias ar ginčus sprendžiančias trečiąsias šalis ir taikomas procedūras (skundo pateikimą ar ginčo proceso pradėjimą, eiga, trečiųjų šalių ir proceso dalyvių teises ir pareigas, sprendimo privalomumą ir galimus tolimesnius ginčo šalių veiksmus). Nesudėtingumas sąlygoja lengvai prieinamą ir greitą procesą,

⁴⁹ Petrauskas F. Alternatyvios vartotojų ir verslininkų ginčų bei konfliktų teisinio nagrinėjimo formos ir jų charakteristika // Jurisprudencija. – Vilnius, 2010, Nr. 4(122), p. 295–318. - ISSN 1392–6195.

kuris ypatingai svarbus šalių ginčams dėl atsiskaitymų arba elektros energijos persiuntimo nutraukimų. Nebrangus procesas, vadovaujantis Komisijos rekomendacija 98/257/EB, reiškia proporcingas buitinių vartotojų išlaidas palyginus su skundo ar ginčo apimtimi ir (ar) reikalavimais. Trečiosios šalys, nagrinėdamos buitinių vartotojų skundus ir sprendamos ginčus su paslaugų tiekėjais, turėtų vadovautis šia rekomendacija, kurioje įtvirtintais principais, manytina, pasinaudota rengiant Elektros direktyvą. Energijos vartotojų teisių chartijoje *rekomenduojama*, jog skundų nagrinėjimo ir ginčų sprendimo procedūros buitiniams vartotojams būtų nemokamos. Dėl neįgyvendintų skaidrių, nesudėtingų ir nebrangių buitinių vartotojų skundų nagrinėjimo ir ginčų sprendimo procedūrų Komisija 2009 m. pradėjo pažeidimo tyrimo procedūras Belgijai, Slovėnijai, Lenkijai ir kt.⁵⁰

Elektros direktyvos Priedo 1 str. f) p. kartu turi būti aiškinamas kaip įtvirtinantis paslaugų teikėjų pareigą nagrinėti buitinių vartotojų skundus, todėl pirmiausia buitiniai vartotojai turėtų kreiptis į savo paslaugų teikėjus. Remiantis Elektros direktyvos 37 str. 1 d. b) p. reguliavimo institucijoms kyla pareiga kontroliuoti šios nuostatos įgyvendinimą. Elektros direktyvos Priedo 1 str. f) p. įtvirtintas trijų mėnesių terminas valstybių narių neįpareigoja, tačiau suteikia aiškias gaires dėl operatyvumo sampratos neteisminiame ginčų sprendime, kuri turi apimti visą skundų nagrinėjimo ar ginčų sprendimo procesą, įskaitant pirminį paslaugų teikėjų vykdomą skundų nagrinėjimą ar ginčo sprendimą.

Elektros direktyvos Priedo 1 str. nagrinėtinas kartu su direktyvos 37 str. 11 d., kuri įpareigoja valstybes nares reguliavimo institucijai suteikti bet kurios šalies ir elektros tinklų operatorių ginčių sprendimo jurisdikciją, sprendimą priimant per du mėnesius. Elektros direktyvos 37 str. 16 d. įtvirtina reikalavimus reguliavimo institucijų priimamiems sprendimams, jie turi būti „viešai prieinami, visiškai motyvuoti ir pagrįsti, kad būtų galima atlikti teisminę peržiūrą“. Todėl valstybė narė privalo užtikrinti, kad šalis, kurios atžvilgiu reguliavimo institucija priėmė sprendimą, turėtų teisę paduoti apeliaciją nepriklausomai įstaigai. ERGEG Elektros direktyvos 3 str. 13 d. bei 37 str. 11 d. pagrindu išskyrė alternatyvius ginčų sprendimo mechanizmus (angl. *alternative dispute settlement*) bei ginčus sprendžiančias valdžios institucijas (angl. *dispute settlement authority*).⁵¹ Nagrinėjamu atveju toks skirstymas netikslingas, nes alternatyvios ginčų sprendimo institucijos pagal savo pobūdį gali būti valstybinės arba privačios, o jų priimami sprendimai privalomojo arba rekomendacinio pobūdžio. Elektros

⁵⁰ Energy: Commission requests 20 Member States to implement and apply Single Market rules without delay – country fact sheets // <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/275&type=HTML>; prisijungimo laikas žiūrėta 3011 03 31.

⁵¹ European Regulators Group for electricity & gas. ERGEG public consultation on draft advice on customer complaint handling, reporting and classification, 2009. REF: E09-CEM-26-03 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Guidelines%20of%20Good%20Practice/Other/E10-CEM-33-05_GGP-ComplaintHandling_10-Jun-2010.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.

direktyvos 37 str. 11 d. skundus nagrinėjančios ir ginčus sprendžiančios valdžios institucijos terminas vartojamas pabrėžiant direktyvos 37 str. 4 d. a) p. įtvirtintą reguliavimo institucijų sprendimų privalomumą, jeigu elektros energetikos rinkos dalyviai kreipiasi į reguliavimo instituciją dėl PSO, STO pareigų pagal šią direktyvą.

Elektros direktyvos 3 str. 9 d. c) p. įtvirtina paslaugų tiekėjų pareigą kartu su sąskaitomis bei reklaminėje medžiagoje (žr. 2.5. poskyri) buitiniams vartotojams pateikti informaciją apie jų teises, susijusias su jiems prieinamais ginčų sprendimo būdais. Mūsų nuomone, jog dėl šios priežasties Elektros direktyvos 3 str. 9 d. c) p. turėtų būti taikomas ne tik tiekėjams, bet ir elektros tinklų operatoriams. Iš to išplaukia, kad paslaugų tiekėjų informacijos turinys dvejopas: buitiniai vartotojai turi būti informuojami apie paties paslaugų tiekėjo skundų nagrinėjimo ar ginčų sprendimo procedūrą (pvz., klientų aptarnavimo centrų, padalinių, skyrių ar asmenų kontaktinę informaciją bei skundų nagrinėjimo ar ginčų sprendimo tvarką) ir buitinių vartotojų skundus nagrinėjančias ar ginčus sprendžiančias nepriklaušias trečiąsias šalis. Buitinių vartotojų teisės pateikti skundą ar išspėsti ginčą paslaugų teikėjai neturėtų apsinkinti (pvz., reikalaujami skundą pateikti tik tiesiogiai). Elektros direktyva reguliavimo instituciją (arba kitą kompetentingą instituciją) įpareigoja imtis priemonių, kad užtikrintų pagal direktyvos 3 str. 9 d. c) p. paslaugų tiekėjų informacijos patikimumą ir palyginamumą (žr. 2.5. poskyri).

Lietuvoje neteisminį buitinių vartotojų ginčų nagrinėjimą, skundus ar ginčus nagrinėjančių ir sprendžiančių institucijų teises ir pareigas nustato LR CK, LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymas, LR EEĮ ir kiti teisės aktai. LR EEĮ elektros energijos vartotojų skundų nagrinėjimo ir ginčų sprendimo nereguliuoja ir įtvirtina vienintelę nuostata, jog elektros energijos vartotojai turi teisę gauti iš tiekėjų informaciją apie ginčų nagrinėjimo tvarką, tačiau analogiška pareiga nenumatyta elektros tinklų operatoriams. Licencijavimo taisyklės elektros tinklų operatoriams bei tiekėjams įtvirtina pareigą parengti ir suderinti su VKEKK elektros energijos vartotojų skundų ar prašymų registravimo, tyrimo ir sprendimų priėmimo tvarką. Tai - viena iš licencijuojamų veiklos sąlygų, kurios nesilaikymas gali turėti neigiamų pasekmių licencijų turėtojams.

LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymas nenumato išankstinės privalomos ginčų sprendimo ne teisme tvarkos, kuria pagal LR CPK 22 str. 1 d., LR Administracinių bylų teisenos įstatymo 22 str. 3 d. ieškinys teismui gali būti paduotas tik po to, kai jis išnagrinėjamas išankstine ne teismo tvarka. Buitiniai vartotojai turi teisę pasirinkti savo teisių gynimo būdus, tačiau visais atvejais privalo pirmiausia raštu kreiptis į pardavėją ar paslaugų teikėją ir išdėstyti savo reikalavimus, į kuriuos turėtų būti atsakyta per 10 dienų nuo vartotojo kreipimosi gavimo dienos. Jei pardavėjas ar paslaugų teikėjas nevykdo vartotojo reikalavimų, vartotojas įgauna teisę kreiptis į skundus nagrinėjančias ar ginčus sprendžiančias institucijas. LR

Energetikos įstatymo 26 str. numato, jog energijos vartotojų skundus nagrinėja: Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba - dėl fizinių asmenų sudaromų energijos pirkimo–pardavimo ar paslaugų teikimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo, VKEKK - dėl energetikos įmonių veiklos ar neveikimo tiekiant, skirstant, perduodant, laikant energiją, dėl prisijungimo, kainų ir tarifų taikymo, Valstybinė energetikos inspekcija prie Ūkio ministerijos - dėl energetikos objektų, įrenginių ir apskaitos priemonių gedimų, eksploatavimo, energijos kokybės reikalavimų, energijos apskaitos ir apmokėjimo už suvartotą energiją pažeidimų, avarių, energijos tiekimo nutraukimo, sustabdymo ar ribojimo. Išvardintos institucijos buitinių vartotojų skundus nagrinėja ir ginčus sprendžia nemokamai.

LR Vartotojų teisių gynimo įstatyme numatyta, kad visi ginčai nagrinėjami viešai (išskyrus atvejus, kai ginčus nagrinėjančios institucijos sprendimu būtina apsaugoti valstybės, tarnybos, komercinės, banko, profesines paslaptis arba užtikrinti vartotojo teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą) ir laikantis rungimosi bei ginčų nagrinėjimo operatyvumo bei skaidrumo principų, o ginčą nagrinėjanti institucija, pagal bendrą taisyklę, sprendimą turi priimti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo buitinio vartotojo prašymo pateikimo dienos. LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 22 str. 2 d. teigia, kad „ginčai nagrinėjami šio įstatymo nustatyta tvarka, jei kiti įstatymai nenustato kitaip“. Remdamosi šiuo įstatymu, energetikos teisės aktais ir Piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešo administravimo ir pavyzdiniu tvarkos aprašu⁵², išvardintos institucijos pasitvirtino šiek tiek skirtingas nei numato LR Vartotojų teisių gynimo įstatymas išankstinio skundų ar ginčų nagrinėjimo ir sprendimo ne teisme taisykles.

LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 12 str. įpareigoja Valstybinę vartotojų teisių apsaugos tarnybą įstatymų nustatyta tvarka kontroliuoti sutarčių standartines sąlygas ir ginčyti nesąžiningas vartojimo sutarčių sąlygas. Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos veikla, kuria siekiama pripažinti ar pakeisti teisinius santykius, uždrausti ar nutraukti pardavėjo ar paslaugų teikėjo veiksmus ar neveikimą, kurie pažeidžia vartotojų interesus ir yra nesąžiningi vartotojų požiūriu bei neatitinka sąžiningos verslo praktikos, laikomi viešojo intereso gynimu, kuris įgalina tarnybą kreiptis į teismą su ieškiniu dėl nesąžiningos sąlygos pripažinimo negaliojančia ar pakeitimo, jeigu pardavėjas ar paslaugų teikėjas nevykdo tarnybos rekomendacinio pobūdžio sprendimo. Toks teisinis reguliavimas kartu su Valstybinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos pagal LR Nesąžiningos komercinės veiklos vartotojams draudimo įstatymą ir konkurencijos priežiūros institucijų vykdoma veikla turėtų laiduoti tinkamą Elektros direktyvos Priedo 1 str. d) p. įgyvendinimą, kuris nurodo, jog buitinių vartotojų su paslaugų tiekėjais

⁵² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 95-4105.

sudaromų sutarčių sąlygos turi būti sąžiningos ir skaidrios, o vartotojai apsaugoti nuo nesąžiningų ir klaidinančių pardavimo metodų.

Pagal LR Energetikos įstatymą Valstybinė energetikos inspekcija vykdo valstybinę energetikos kontrolę visoje šalies teritorijoje ir kontroliuoja kaip laikomasi teisės aktų reikalavimų, o pažeidėjams gali taikyti administracinę atsakomybę. Valstybinės energetikos inspekcija nagrinėja LR Energetikos įstatyme išvardintas elektros energijos vartotojų skundų kategorijas ir papildomai pagal kompetenciją išankstine neteismine skundų nagrinėjimo tvarka sprendžia iškilusius ginčus tarp „klausėjo ir teikėjo dėl paklausimo aiškumo ar pagrįstumo arba pateiktos informacijos atitikties paklausimui“.⁵³ Valstybinės energetikos inspekcijos pasitvirtintos ginčų nagrinėjimo taisyklės nedaug skiriasi nuo nustatytųjų LR Vartotojų teisių apsaugos įstatyme, tačiau kai kurie skirtumai itin svarbūs, antai Valstybė energetikos inspekcija atsisako nagrinėti elektros energijos vartotojo skundą, jeigu nuo skunde nurodytų pažeidimų padarymo iki skundo padavimo yra praėję daugiau kaip vieneri metai. Šią nuostatą galima paaiškinti tuo, jog praėjus ilgesniam laikui neįmanoma nustatyti elektros energijos vartotojo skunde nurodytų faktinių aplinkybių egzistavimo arba jas sukėlusią priežastį (pvz. ištirti energetikos objektų ir(ar) įrenginių darbo sutrikimų). Valstybinės energetikos inspekcijos priimami sprendimai privalomi ginčo šalims, jų nevykdančiam asmeniui gali būti taikoma administracinė atsakomybė. Šalis, nesutinkanti su institucijos oficialiame laiške priimtu sprendimu, savo pasirinkimu turi teisę paduoti skundą Valstybinės energetikos inspekcijos viršininkui (dėl teritorinių skyrių sprendimo), administracinių ginčų komisijai arba administraciniam teismui.

VKEKK pagrindinis uždavinys – prižiūrėti elektros energetikos, gamtinių dujų, šilumos ir vandens ūkio rinkas įstatymų nustatyta tvarka.⁵⁴ Elektros direktyvos kontekste VKEKK atlieka reguliavimo institucijos vaidmenį (žr. 8 Priedą). VKEKK buitinių vartotojų skundų nagrinėjimo ir ginčų sprendimo taisyklės atitinka LR Vartotojų teisių apsaugos įstatymą, tačiau šios institucijos sprendimai įforminami nutarimu ir privalomi ginčo šalims, o VKEKK nutarimų nevykdančiam asmeniui gali būti taikoma administracinė atsakomybė. Iš esmės, Valstybinės energetikos inspekcijos ir VKEKK elektros energijos vartotojų skundų nagrinėjimas laikytini teismui nepriskirtinų klausimų sprendimu atitinkamose administracinėse institucijose pagal joms kaip administravimo subjektams priskirtą kompetenciją, kai po to numatyta šių institucijų sprendimo apskundimui teismui galimybė.

Apžvelgtas teisinis reglamentavimas buitinių vartotojų skundų nagrinėjimo ir ginčų su paslaugų teikėjais sprendimo procedūrų aspektu nesudėtingas ir truktų neilgai su sąlyga, jeigu skundus

⁵³ Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2011 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. 1-63 „Dėl valstybinės energetikos inspekcijos prie Energetikos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2011, Nr. 33-1588.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 109-4819.

nagrinėjančios ir ginčus sprendžiančios trečiosios šalys laikytusi teisės aktų reikalavimų. Visgi, buitiniams vartotojams sudėtinga atriboti kokiu atveju reikėtų kreiptis į konkrečią skundus nagrinėjančią ar ginčus sprendžiančią instituciją tuo labiau, kad pačios institucijos susiduria su panašiomis problemomis. Tai iliustruoja Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos sprendimas,⁵⁵ kuriame nurodyta, jog Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba *neteismine tvarka nagrinėja tik vartotojų skundus dėl energijos pirkimo-pardavimo ar paslaugų teikimo sutarčių nesąžiningo sąlygų taikymo. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad pareiškėjo prašymuose tarybai nurodytas nesupažindinimas su paslaugų teikimo sąlygomis, nenurodant konkretaus jo teisių pažeidimo, susijusio su nesąžiningų vartojimo sutarties sąlygų taikymu, elektros energijos tiekimo, apskaitos taisyklių ar kitais LR Energetikos įstatymo 26 str. nurodytais pažeidimais, neatitinka tarybos <...> kompetencijos ikiteisminio vartotojų skundų nagrinėjimo srityje. Todėl taryba neturėjo teisinio pagrindo pradėti neteisminį šių pareiškimų nagrinėjimą <...>, taip pat neturėjo teisinio pagrindo persiųsti šiuos pareiškimus nagrinėti kitoms LR Energetikos įstatymo kontrolę vykdančioms institucijoms.* Tačiau buitiniam vartotojui teisę į informaciją suteikia energetikos teisės aktai. Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba priėmė pareiškėjo prašymą, jį nagrinėjo tris mėnesius ir konstatavo, jog teisės aktai jos neįgalioja iš AB „RST“ išreikalauti buitinio vartotojo prašomų dokumentų. Tokie sprendimai didina buitinių vartotojų nepasitikėjimą vartotojus ginančiomis institucijomis ir neteismine jų interesų gynimo procedūra. Tai atspindi empirinio tyrimo rezultatai: 50,3 proc. respondentų mano, kad Lietuvoje nėra buitinių vartotojų apsaugos sistemos arba jos efektyvumas menkas. Po Komisijos atlikto tyrimo paaiškėjo, jog net 65 proc. Lietuvos elektros energijos vartotojų, turėjusių problemų su savo tiekėju, į trečiąsias šalis nesikreipė, nes nesitiki tinkamo skundo išnagrinėjimo ir ginčo išsprendimo, 14 proc. skundų nagrinėjimo ir ginčų sprendimo tvarką laiko pernelyg sudėtinga, o 8 proc. apskritai nežino kur reikėtų kreiptis.⁵⁶ Tai rodo, jog būtina tobulinti vartotojus ginančių institucijų darbuotojų kvalifikaciją ir užtikrinti įstatymuose įtvirtintų ES neteisminio ginčų nagrinėjimo principų laikymąsi neteisminėje buitinių vartotojų interesų gynimo procedūroje. Buitinių vartotojų sumaištį dėl skundų sprendimo ir ginčų nagrinėjimo iš dalies turėtų panaikinti Elektros direktyvos 3 str. 12 d. numatytų informacinių centrų įdiegimas.

LR Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto 31 str. numato, jog Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba nagrinėja buitinių vartotojų skundus dėl energijos pirkimo-pardavimo sutarčių bei naujų buitinių vartotojų įrenginių prijungimo sutarčių nesąžiningų sąlygų taikymo, taip pat nagrinėja buitinių

⁵⁵ Vyriausiosios administracinių ginčų komisijos 2007 m. sausio 23 d. sprendimas Nr. 2007/04-4R-6.

⁵⁶ Directorate-General for Health and Consumers. The functioning of retail electricity markets for consumers in the European Union. Final Report, 2010 // http://ec.europa.eu/consumers/strategy/docs/retail_electricity_full_study_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.

vardotojų skundus dėl tiekėjų nesąžiningos komercinės veiklos, o Infrastruktūrų reguliavimo tarnyba nagrinėja VKEKK ir Valstybinės energetikos inspekcijai priskirtų skundų kategorijas. Planuojama VKEKK ir Valstybinės energetikos inspekcijos reforma įgyja naujų argumentų nei pateikiami parengiamuosiuose dokumentuose⁵⁷ Elektros direktyvos 37 str. 11 d. kontekste. Antra vertus, šiuo metu taip pat galima VKEKK suteikti išimtinę bet kurios šalies ir PSO, STO ginčų sprendimo jurisdikciją, Valstybinei energetikos inspekcijai paliekant išvadą techniniais elektros energijos vartotojų skundų ar ginčų apsektais teikiančios valstybės institucijos vaidmenį.

LR Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto 31 str. 18 d. įtvirtina mediacijos institutą ir numato, jog asmenys, veikiantys energetikos sektoriuje, turi teisę kreiptis į reguliavimo instituciją, kuri kaip mediatorius šiems asmenims tarpininkautų ir juos taikintų, siekiant ginčą išspręsti taikiai, be privalomo sprendimo. Mes šią naujovę vertintiname palankiai, nes mediacijos procesas turi daug privalumų palyginus su teisiniu procesu. Tačiau pritartina teisės mokslininkų nuomonei, jog „mediacija puikus pasirinkimas *tik* tada, kai ginčo šalys siekia sutaupyti laiko ir lėšų, yra nusiteikusios ginčą spręsti geranoriškai, protingai, sąžiningai ir *planuoja laikytis priimto susitarimo*“.⁵⁸ Gebėjimas konstruktyviai spręsti konfliktus parodo visuomenės (jos narių, valstybės ir privačių institucijų) brandos lygį, kuris ir nulems mediacijos instituto sėkmę Lietuvoje.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2010 Nr. XIP-2604 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=384166; prisijungimo laikas 2011 04 02.

⁵⁸ Petrauskas F. Alternatyvios vartotojų ir verslininkų ginčų bei konfliktų teisinio nagrinėjimo formos ir jų charakteristika, 2010 Jurisprudencija, 4(122) p. 295-318, - ISSN 1392-6195.

PABAIGA. IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Magistro baigiamojo darbo tikslas pasiektas išsprendus iškeltus uždavinius. Tyrimo hipotezė pasitvirtino - tinkamas ES Trečiojo energetikos paketo įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose užtikrintų buitinių vartotojų apsaugą ir patenkintų jų lūkesčius liberalizuotoje elektros energetikos rinkoje. Tyrimo metu gauti rezultatai suponuoja sekančias išvadas:

1. Elektros direktyvoje įtvirtintos valstybių narių elektros energetikos rinkų liberalizavimo priemonės, *inter alia* gamybos ir tiekimo veiklų atskyrimas nuo perdavimo ir skirstymo veiklų, netiesiogiai rodo kurie elektros energetikos rinkos subjektai turi gauti naudą iš konkurencingos rinkos. Tai – elektros energijos vartotojai, kurie įgyvendindami savo teisę pasirinkti geriausią prekės ar paslaugos kainos ir kokybės santykį, atlieka pagrindinį vaidmenį skatinant tiekėjų ir gamintojų konkurenciją. ES Trečiasis energetikos paketas, suteikdamas buitiniams vartotojams teisę pasirinkti tiekėją nepaisant valstybės sienų, sukūrė autonominę buitinių vartotojų teisių apsaugos koncepciją, grindžiamą viešųjų paslaugų įpareigojimais. Elektros direktyvoje viešųjų paslaugų įpareigojimai reiškia ES reguliacinėmis normomis užtikrinamą aukštą buitinių vartotojų apsaugos lygį, kurio nepajėgtų užtikrinti savireguliaciniai elektros energetikos rinkos mechanizmai.

2. Elektros direktyva buitiniams vartotojams suteikia teisę į universalias paslaugas. Universaliųjų paslaugų sąvokoje glūdi du buitinių vartotojų teisių aspektai: pirmiausia, buitiniai vartotojai turi teisę į prieigą prie elektros tinklų, antra, jie turi gauti kokybišką elektros energiją už pagrįstą, lengvai palyginamą ir nediskriminacinę kainą. Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko tinkamą buitinių vartotojų prijungimo prie elektros tinklų, kuris yra išankstinė teisės į prieigą įgyvendinimo sąlyga, užtikrinimo būdą, tačiau iš esmės neišsprendė neelektrifikuotų sodybų problemos. Elektros direktyva valstybėms narėms leidžia savarankiškai nuspręsti, kokios elektros energijos, prijungimo prie elektros tinklų ir persiuntimo paslaugų kainos atitinka prieinamos kainos kriterijų ir pasirinkti priemones, užtikrinančias teisę į universalias paslaugas visiems buitiniams vartotojams.

3. Universaliųjų paslaugų poveikis greta teisės į prieigą prie elektros tinklų pasireiškia siekiu užtikrinti buitinių vartotojų apsaugą, jeigu jų tiekėjas negalės vykdyti savo sutartinių įsipareigojimų. Šiuo tikslu Lietuvoje siekiamas įgyvendinti garantinio tiekimo funkcijos priskyrimo ir veiklos modelis suderinamas su Elektros direktyva, nors kai kurie aspektai tobulintini. Diskutuotinas garantinio tiekimo funkcijos priskyrimo konkurso organizavimas kasmet, nes tai pareikalautų iš valstybės išlaidų, kurių galimai neatsvers gaunama nauda. Siūlytina numatyti, kad buitiniam vartotojui nutraukus elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su tiekėju, tolesnį šio vartotojo elektros energijos vartojimą galima

laikyti konkliudentiniais veiksmais, kurių pagrindu buitinis vartotojas sudaro elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį su garantinį tiekimą vykdančiu tiekėju LR Vyriausybės patvirtintomis standartinėmis pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygomis už garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainą. Užtikrinant buitinio vartotojo teisę į elektros energijos tiekimo nepertraukiamumą, rekomenduotina maksimaliai riboti garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo teisę nutraukti elektros energijos tiekimą vartotojams. Poįstatyminiai teisės aktai turi būti pakeičiami juos pritaikant konkurencinei elektros energetikos rinkai ir, be kita ko, įtvirtinant priemones (pvz., privalomą ankstesniojo tiekėjo informavimą), apribojančias tiekėjo ir garantinį tiekimą vykdančio tiekėjo dubliavimo tikimybę. Buitiniai vartotojai turėtų būti skatinami aiškiais priemonėmis pasirinkti nepriklausomą tiekėją, pvz., pasinaudojant Šiaurės šalių patirtimi, garantinį tiekimą vykdančiam tiekėjui įtvirtinti pareigą (ne teisę) pasibaigus garantinio tiekimo terminui elektros energijos vartotojui taikyti 25 proc. ar pan. didesnę garantinės elektros energijos ir garantinio tiekimo kainą.

4. Elektros energijos tiekimo kokybė reiškia tarpusavio priklausomybę tarp techninės elektros energijos kokybės, elektros energijos persiuntimo nepertraukiamumo ir paslaugų tiekėjų sutartinių santykių su elektros energijos vartotojais kokybės. Elektros direktyva buitiniams vartotojams suteikia teisę reikalauti iš paslaugų tiekėjų kompensacijų tuo atveju, jeigu tiekimo kokybė neatitinka sutartyje nurodyto lygio. Lietuvoje viena iš pagrindinių problemų yra ta, kad galiojantys teisės aktai nenustato elektros energijos įmonių atsakomybės už tiekimo kokybės reikalavimų nesilaikymą, todėl šiuo aspektu teisinis reguliavimas tobulintinas. Svarstyтина Standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugų teikimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų apraše nustatyti elektros tinklų operatorių pareigą mokėti buitiniams vartotojams netesybas patikimumo kategorijos ir (ar) tiekimo kokybės reikalavimų nesilaikymo atveju, tokiu būdu skatinant elektros tinklų operatorius atsakingai planuoti ūkinę veiklą. Rekomenduotina pakeisti galiojantį patikimumo kategorijos reglamentavimą, įvedant maksimalų per atitinkamą laikotarpį leistino elektros energijos persiuntimo nutraukimų skaičių ir pakeičiant prieštaringas poįstatyminių teisės aktų nuostatas, pagal kurias elektros tinklų operatoriai visais atvejais neatlygina elektros energijos vartotojo patirtų nuostolių, kai neviršijamas nustatytas maksimalus aprūpinimo elektros energija atkūrimo laikas.

5. Elektros direktyva nepateisina nacionalinio teisinio reglamentavimo, pagal kurį normaliai funkcionuojant elektros energetikos rinkoms (pvz., jeigu nenustatomas tiekėjų piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi elektros energetikos rinkoje ir kt.), reguliuojamos elektros energijos kainos, ypač jei tai susiję su finansinėmis kompensacijomis, išskirtinėmis teisėmis arba mažesnėmis nei konkurencinės elektros energetikos rinkos formuojamomis kainomis. Esant būtinybei reguliuoti elektros energijos kainas,

valstybės narės tai turėtų daryti visiems tiekėjams, ne vienam, dažniausiai istoriniam tiekėjui ir atsižvelgdamos į ES teisės aktų reikalavimus.

6. Buitiniams vartotojams suteikiama teisė į elektros energijos gamybos išteklių atskleidimą, kuri leidžia buitiniams vartotojams daryti sprendimus įsigyjant prekę, pagrįstus gaunama informacija apie įsigyjamą prekę ir suteikia tiekėjams naujų konkuravimo galimybių, tačiau ši buitinių vartotojų teisė Lietuvoje nėra užtikrinama. Siūlytina parengtuose teisės aktų projektuose atsisakyti nuostatos, kuria iš tiekėjų reikalaujama pateikti informaciją apie elektros energijos gamybos išteklius buitiniams vartotojams, jeigu ji tiekėjams prieinama bei įtvirtinti tiekėjų prievolę kartą per metus pateikti šią informaciją net ir nesant atskiro prašymo iš buitinių vartotojų. Reguliavimo institucija, siekdama užtikrinti buitiniams vartotojams teiktinos informacijos aiškumą ir palyginamumą, turėtų parengti vienodą, visiems tiekėjams taikomą informacijos teikimo buitiniams vartotojams tvarką. Empirinis tyrimas atskleidė, jog apklausos dalyviams nėra ypatingai svarbi informacija apie elektros energijos gamybos išteklius, nepaisant to, būtina skatinti sąmoningą buitinių vartotojų pasirinkimą.

7. Lietuvoje tiekėjų pakeitimo procedūra įgyvendinama tinkamai. Tačiau diskutuotina numatomu teisiniu reguliavimu buitiniam vartotojui suteikti teisę vienašališkai nemokamai nutraukti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį, nes sutarties šalims turėtų būti suteikiama galimybė įgyvendinti sutarties šalių laisvės principą išlaikant sutarties šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą. Rekomenduotina elektros tinklų operatoriams suteikti išimtinę buitinių vartotojų elektros energijos apskaitos prietaisų rodmenų nuskaitymo ir tikrinimo teisę, į šį procesą neįtraukiant tiekėjų.

8. Sutartinių buitinių vartotojų ir paslaugų tiekėjų santykių aspektu pažymėtina, jog buitinio vartotojo ir nepriklausomo tiekėjo sudarytoms sutartims netaikytini viešųjų paslaugų reglamentavimo ypatumai. LR CK nėra suderintas su buitinių vartotojų perėjimu nuo planinės prie rinkos ekonomikos, todėl ateityje svarstyтина atitinkamų LR CK nuostatų keitimo galimybė, kad įstatyminis reguliavimas atitiktų aktualių sutarties šalių teisinių santykių turinį.

9. Lietuvoje tinkamai reglamentuojama neteisminė buitinių vartotojų interesų gynimo procedūra. Tačiau svarstyтина reguliavimo institucijai suteikti išimtinę bet kurios šalies ir elektros tinklų operatorių ginčių sprendimo jurisdikciją, Valstybinei energetikos inspekcijai paliekant išvadą techniniais aspektais duodančios valstybės institucijos vaidmenį. Empirinio tyrimo atskleistą buitinių vartotojų sumaištį dėl skundus sprendžiančių ir ginčus nagrinėjančių institucijų siūlytina panaikinti įkūrus informacinius centrus, jiems paskirti buitinių vartotojų skundų ar prašymų paskirstymo kompetentingoms institucijoms funkciją. Empirinis tyrimas parodė, jog buitinių vartotojų socialinio pasitikėjimo rodiklis vartotojų teises ginančiomis institucijomis yra menkas, tai reiškia, jog valstybės prioritetu turėtų būti vartotojų teises

ginančių institucijų darbuotojų kvalifikacijos ugdymas ir šių institucijų priartinimo prie Lietuvos gyventojų priemonių įgyvendinimas.

10. Empirinis tyrimas atskleidė, jog absoliuti dauguma apklaustųjų pritaria tiekėjų konkurencijai, todėl ES Trečiojo energetikos paketo tikslai atitinka Lietuvos gyventojų lūkesčius. Tačiau, kol Lietuva nepanaikins energetinės salos statuso, konkurencija elektros energetikos rinkoje neįtakos mažesnių elektros energijos kainų buitiniams vartotojams.

11. Empirinio tyrimo rezultatai parodė, jog Lietuvos gyventojams trūksta būtiniausių žinių apie elektros energetikos sektoriaus struktūrą ir elektros energetikos rinkos dalyvių vaidmenį. Dauguma Lietuvos gyventojų nežino apie galimybę pakeisti tiekėją – svarbiausią liberalizuotos elektros energetikos rinkos elektros energijos vartotojų teisę, jiems trūksta informacijos apie kitas buitinių vartotojų teises. Todėl būtina įgyvendinti Elektros direktyvoje numatytas elektros energijos vartotojų informavimo priemones, ypač svarbiausias: įsteigti informacinius centrus, buitiniams vartotojams parengti bei įpareigoti elektros tinklų operatorius jiems pateikti klausimų ir atsakymų sąrašą, kuriame būtų pateikiama praktinė informacija apie elektros energijos vartotojų teises, elektros energetikos sektoriaus struktūrą ir elektros energetikos rinkos dalyvių vaidmenį. Tinkamai įgyvendinus ES Trečiojo energetikos paketo nuostatas, buitiniai vartotojai būtų gerai informuoti ir išmanytų savo teises ir pasirinktis elektros energetikos rinkoje.

Darbas baigtas 2011-04-20.

Eglė Nagevičienė

el. paštas egle.n@erdves.lt

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Europos Sąjungos teisės aktai

1. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
2. 2009 m. liepos 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB (Tekstas svarbus EEE) // Europos Sąjungos oficialusis leidinys L: 2009 08 14 Nr. 211/55.
3. 2003 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 96/92/EB // Specialusis leidimas 2004 12 30 Nr. 1.
4. Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Europos Vadovų Tarybai ir Europos Parlamentui. Europos energetikos politika, 2007. COM(2007)0001 galutinis // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0001:FIN:LT:HTML>.
5. Europos Bendrijų Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui prie komunikato „Bendroji rinka XXI a. Europai pridedamas dokumentas. Bendrus interesus tenkinančios paslaugos, įskaitant bendrus interesus tenkinančias socialines paslaugas. Naujas Europos išsipareigojimas“, 2007. COM(2007)725 galutinis // http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=lt&DosId=196450.
6. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee. EU Consumer Policy strategy 2007-2013, 2007. COM(2007)99 final // http://ec.europa.eu/consumers/overview/cons_policy/doc/EN_99.pdf.
7. Communication from the Commission of the European Communities. Towards a European Charter on the rights of energy consumers, 2007. COM(2007)386 final // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0386:FIN:EN:PDF>.
8. Conclusions of the 1st meeting of the Citizens' Energy Forum, 2008 // http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/2008_10_27_citizens_energy_forum_london_conclusions.pdf.
9. Note of DG Energy & Transport on Directives 2003/54/EC and 2003/55/EC on the internal market in electricity and natural gas. Security of supply provisions for gas // http://ec.europa.eu/energy/electricity/legislation/doc/notes_for_implementation_2004/security_of_gas_supply_en.pdf.

10. European Commission staff working paper. An energy policy for consumers, 2010, SEC(2010) 1407 final // [http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/sec\(2010\)1407.pdf](http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/sec(2010)1407.pdf).
11. Council of the European Union. Interinstitution file, 2009 // 10814/09 ADD1REV3 // <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st10/st10814-ad01re03.en09.pdf>; prisijungimo laikas 2011 04 01.
12. European Commission staff working paper. Interpretative note on directive 2009/72/EC concerning common rules for the internal market in electricity and directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural gas. The regulatory authorities, 2010 // http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/implementation_notes/2010_01_21_the_regulatory_authorities.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 29.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

13. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. sausio 18 d. nutarimas Nr. X-1046 „Dėl Nacionalinės energetikos strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 11-430.
14. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2224.
15. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 66-1984.
16. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 107-3964.
17. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo 2, 5, 6, 10, 14, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 36, 38, 39, 41, 43, 44, 45 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 42¹ straipsniu įstatymas // Valstybės žinios. 2009, Nr. 154-6962.
18. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 94-1833.
19. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 50-1598.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. liepos 8 d. nutarimas Nr. 740 „Dėl Lietuvos elektros rinkos plėtros plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 85-3603.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gruodžio 5 d. nutarimas Nr. 1474 „Dėl teisės aktų, būtinų Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymui įgyvendinti, patvirtinimo. Veiklos elektros energetikos sektoriuje licencijavimo taisyklės“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 51-2498.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1491 „Dėl piliečių ir kitų asmenų aptarnavimo viešojo administravimo ir kitose institucijose pavyzdinės tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 95-4105.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 109-4819.

24. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. 1-244 „Dėl prekybos elektros energija taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 149-6677.
25. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 11 d. įsakymas Nr. 1-38 „Dėl elektros energijos tiekimo ir naudojimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 20-957.
26. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. 1-246 „Dėl elektros energijos vartotojų, gamintojų energetikos objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) prijungimo prie veikiančių energetikos įmonių objektų (tinklų, įrenginių, sistemų) tvarkos ir sąlygų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 149-6678.
27. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. lapkričio 24 d. įsakymas Nr. 1-214 „Dėl Viešuosius interesus atitinkančių paslaugų elektros energetikos sektoriuje sąrašo nustatymo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 122-6226.
28. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2010 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. O3-328 „Dėl Viešuosius interesus atitinkančių paslaugų lėšų administravimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 152-7775.
29. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. birželio mėn. 11 d. nutarimas Nr. O3-75 „Dėl elektros energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 73-3005.
30. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. vasario 19 d. įsakymas Nr. 1-43 „Dėl standartinių elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 23-1092.
31. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2010 m. balandžio 16 d. įsakymas Nr. 1-120 „Dėl standartinių elektros energijos persiuntimo paslaugų teikimo sutarčių su buitinais vartotojais sąlygų aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2010, Nr. 47-2275.
32. Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2011 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. 1-63 „Dėl valstybinės energetikos inspekcijos prie Energetikos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2011, Nr. 33-1588.
33. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. O3-139 „Dėl elektros energijos perdavimo ir skirstymo paslaugų kainų ir jų viršutinių ribų nustatymo metodikos“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 117-5065.
34. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. O3-199 „Dėl visuomeninių elektros energijos kainų, visuomeninio tiekimo paslaugos kainos ir jų viršutinių ribų nustatymo metodikos“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 135-5919.

Specialioji literatūra

35. Cabau E., Doherty A., Christopher J. and others. EU Energy law. Cornwall: Claeys&Casteels, 2010. Volume 1.
36. Bačauskas A. Apie elektros energetikos sistemų technologijas be formulių, 2010 // http://www.le.lt/repository/leidiniai/Anzelmas_Bacauskas_Apie_elektros_energetikos_sistemu_tehnologijas_be_formuliu/lietuvos_energija.pdf.
37. Bublienė D. Vartojimo sutarčių nesąžiningų sąlygų kontrolė. Monografija. Registrų centras. Vilnius, 2009.
38. Burba A., Klementavičius A. Viešųjų interesų užtikrinimo liberalizuotoje elektros rinkoje problemos // Energetika. – Vilnius, 2004, Nr. 3. – ISSN 0235-7208. P. 39 - 44.
39. Burba A., Nemura A. Elektros energetikos valdymas amžių sandūroje, 2000 // <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2000/04/4evald.html>.
40. Law firm Philippe & Partners. Final report on liability of electricity transmission system operators for supplier failure, 2010 // http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/studies/doc/electricity/2010_07_tso_liability.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-08.
41. Novikoviėnė L. Theoretical and Practical Issues of Consumer's Conception // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2010, Nr. 4(122). - ISSN 1392 – 6195 (print), ISSN 2029 – 2058 (online). P. 279 – 293.
42. Petrauskas F. Alternatyvios vartotojų ir verslininkų ginčų bei konfliktų teisinio nagrinėjimo formos ir jų charakteristika // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius, 2010. Nr. 4(122), - ISSN 1392–6195. P. 295 – 318.
43. Štilinis R. Elektros rinkos kūrimo tendencijos // Ekonomika. - Vilnius, 2006. Nr. 75. P. 105-117. - ISSN 1392–1258.
44. Vaičiūnas Ž. Europos Sąjungos bendros ekonominės politikos formavimasis ir Lietuvos interesai // Politologija. – Vilnius, 2009, Nr. 3(55). - ISSN 1392–1681. P. 89-120.

Travaux préparatoires

Europos Sąjungos

45. Europos Parlamento teisėkūros rezoliucijos projektas dėl Tarybos bendrosios pozicijos siekiant priimti Europos Parlamento ir tarybos direktyvą dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių,

panaikinančią Direktyvą 2003/54/EB. Rekomendacija II svarstymui. (14539/2/2008 – C6-0024/2009 – 2007/0195(COD)), 2009, Nr. A6-0216/2009 // http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?language=LT&reference=A6-0216/2009#_part1_def1; prisijungimo laikas 2011 02 25.

46. 2008 m. birželio 18 d. Europos Parlamento teisėkūros rezoliucija dėl pasiūlymo dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, iš dalies keičiančios Direktyvą 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių (COM(2007)0528 – C6-0316/2007 – 2007/0195(COD)), 2008, Nr. A6-0191/2008. // <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0294+0+DOC+XML+V0//LT>; prisijungimo laikas 2011 02 15.

Lietuvos Respublikos

47. Nacionalinės energetikos (energetinės nepriklausomybės) strategijos projektas. // http://www.enmin.lt/lt/activity/veiklos_kryptys/strateginis_planavimas_ir_ES/NES_projektas_2010_2050.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-10.

48. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija). 2010, Nr. XIP-2656. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385757.

49. Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto priedas. Atitikties lentelė. 2010, Nr. XIP-2656 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=385760&p_query=22.%09Lietuvos%20Respublikos%20elektros%20energetikos%20%E1statymo%20pakeitimo%20%E1statymo%20projekto%20&p_tr2=2.

50. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2010 m. lapkričio 23 d. išvada Nr. XIP-2656 „Dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto” // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=387395.

51. Lietuvos Respublikos Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija). 2010, XIP-2604 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=384164; prisijungimo laikas 2011 04 02.

52. Lietuvos Respublikos Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto 2010 m. spalio 22 d. aiškinamasis raštas Nr. XIP-2604 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=384166; prisijungimo laikas 2011 04 02.

Teismų praktika:

Europos Sąjungos (Teisingumo Teismas)

53. Klaus Hofner and Fritz Elser v Macrotron GmbH, 1991, ECR I-1979 // C-41/90.
54. Prancūzija prieš Komisiją, 1991 // C-2002/88.
55. Johann Gruber v Bay Wa AG, 2005, ECRI-3767 // C-464/01.
56. Corsica Ferries SA v Gruppo Antichi Ormeggiatori del porto di Genova Coop. and Others, 1998, ECR I-3949 // C-266/96.
57. Federulity and others v Autorità per l'energia elettrica e il gas, 2010, OL C 263 // C-265/08.

Lietuvos Respublikos

58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. rugsėjo mėn. 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos elektros energetikos įstatymo (2004 m. liepos 1 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, bylos Nr. 35/2008 // Valstybės žinios, 2010. Nr. 117-5967.
59. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga // Teismų praktika Nr. 30. Vilnius, 2009.
60. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II (vartojimo pirkimo–pardavimo, vartojimo rangos, civilinės atsakomybės vartojimo teisiniuose santykiuose taikymo klausimai) // Teismų praktika Nr. 33. Vilnius, 2010.

Kiti šaltiniai:

61. Conclusions of the 1st meeting of the Citizens' Energy Forum, 2008 // http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/doc/forum_citizen_energy/2008_10_27_citizens_energy_forum_london_conclusions.pdf; prisijungimo laikas 2011 02 24.
62. European Regulators Group for electricity & gas. Status review of the definitions of vulnerable customer, default supplier and supplier of last resort. 2009, REF: E09-CEM-26-04 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/Tab/E09-CEM-26-04_StatusReview_16-Jul-09.pdf; prisijungimo laikas 2011 02 23.
63. European Regulators Group for electricity & gas. Customer Protection Best Practice Proposition, 2006. REF: E05-CFG-03-06 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/2006/E05-CFG-03-06.pdf; prisijungimo laikas 2011 02 22.

64. Council of European Energy Regulators. 4th Benchmarking report on quality of electricity supply, 2008 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Electricity/2009/C08-EQS-24-04_4th%20Benchmarking%20Report%20EQS_10-Dec-2008_re.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.
65. European Regulators Group for electricity & gas. Status Review of End-User Price Regulation, 2010. REF: E10-CEM-34-03 // [http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Customers/Tab1/E10-CEM-34-03_price%20regulation_8-Sept-2010.pdf](http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Custom%20ers/Tab1/E10-CEM-34-03_price%20regulation_8-Sept-2010.pdf); prisijungimo laikas 2011 03 24.
66. Energy: Commission requests 20 Member States to implement and apply Single Market rules without delay – country fact sheets // <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/10/275&type=HTML>; prisijungimo laikas 2011 03 31.
67. European Regulators Group for electricity & gas. ERGEG public consultation on draft advice on customer complaint handling, reporting and classification, 2009. REF: E09-CEM-26-03 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Guidelines%20of%20Good%20Practice/Other/E10-CEM-33-05_GGP-ComplaintHandling_10-Jun-2010.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.
68. Directorate-General for Health and Consumers. The functioning of retail electricity markets for consumers in the European Union. Final Report, 2010 // http://ec.europa.eu/consumers/strategy/docs/retail_electricity_full_study_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.
69. Flash Eurobarometer. Attitudes towards cross-border sales and consumer protection. Analytical report, 2010 // http://ec.europa.eu/consumers/strategy/docs/FI282_Analytical_Report_final_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 04 01.
70. CEER Regulatory Benchmark Report, 2005 // Ref: C05-IEB-08-03 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Cross-Sectoral/2005/CEER_REGULATORY%20BENCHMARK_2005-12-06_PUBLIC.PDF; prisijungimo laikas 2011 03 29.

71. Eurostat „Electricity prices for first semestre 2010 // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-10-046/EN/KS-QA-10-046-EN.PDF;
prisijungimo laikas 2011 04 04.
72. Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2009 m. veiklos ataskaita // http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2009_metu_veiklos_ataskaita.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-08.

SANTRAUKA

Lietuvos tapimas ES nare stipriai įtakojo elektros energetikos sektoriaus raidą ir teisinį reguliavimą. ES energetikos politika lėmė, jog pagal numatomą Lietuvos teisinį reguliavimą, nuo 2015 m. sausio 1 d. buitiniai vartotojai privalės dalyvauti konkurencinėje elektros energetikos rinkoje. Šiame magistro baigiamajame darbe autorius, taikydamas teorinius (teleologinį, sisteminės analizės, dokumentų analizės ir kt.) ir empirinius (anketinės apklausos) metodus, analizuoja ES Trečiojo energetikos paketo elektros energijos buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatas, šių nuostatų įgyvendinimą Lietuvos teisės aktuose ir atitiktį Lietuvos gyventojų lūkesčiams. Magistro baigiamasis darbas sudarytas iš įvado, dviejų dalių ir pabaigos. Pirmoje dalyje aprašomi pagrindiniai elektros energetikos sistemų veikimo principai, aktualizuojamos ES Trečiojo energetikos paketo priėmimo priežastys ir tikslai, atskleidžiama elektros energijos buitinio vartotojo samprata. Antroje dalyje analizuojamos iki šiol išsamiai ir detaliam nenagrinėtos ES Trečiojo energetikos paketo sudedamosios dalies 2009 m. liepos mėn. 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios Direktyvą 2003/54/EB, elektros energijos buitinių vartotojų teisių apsaugos nuostatos, pateikiama elektros energijos buitinių vartotojų apsaugos koncepcija, kuri yra autonomiškai ir nepriklausanti nuo nacionalinės teisės. Per buitinių vartotojų teisių apsaugos prizmę kritiškai ir argumentuotai įvertinamas direktyvos 2009/72/EB įgyvendinimas teisės aktuose ir numatomo teisinio reguliavimo nuostatose, įtvirtinamose LR Elektros energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekte. Identifikuojami kai kurie esamo ir numatomo teisinio reguliavimo trūkumai ir pateikiami pasiūlymai teisės aktų tobulinimui. Autorius neapsiriboja norminių teisinių aktų analize, bet empirinio tyrimo pagrindu atskleidžia individualių Lietuvos gyventojų informuotumą, problemas ir interesus elektros energetikos rinkoje. Empirinio tyrimo rezultatai naudingi atskleidžiant ES Trečiojo energetikos paketo tikslų atitiktį Lietuvos gyventojų lūkesčiams ir identifikuojant problemines buitinių vartotojų apsirūpinimo elektros energija sritis, kuriose valstybė turėtų imtis priemonių, užtikrinančių gyventojams naudą iš konkurencingos elektros energetikos rinkos.

Iškelta hipotezė, jog tinkamas ES Trečiojo energetikos paketo įgyvendinimas Lietuvos teisės aktuose užtikrintų elektros energijos buitinių vartotojų teisių apsaugą ir pateisintų jų lūkesčius liberalizuotoje elektros energetikos rinkoje, pasitvirtina.

Raktažodžiai: Trečiasis energetikos paketas, Direktyva 2009/72/EB, elektros energija, elektros energijos buitinių vartotojų teisės, elektros energetikos rinka

SUMMARY

Lithuania's accession to EU strongly influenced development of the national electricity sector and legal regulation of the area. EU common energy policy has led Lithuanian household consumers will have to participate in competitive electricity market since January 1st 2015. The author used the theoretical (teleological, systematic analysis, document analysis, etc..) and empirical (questionnaire survey) methods in the master thesis analyzing household consumers protection provisions set in the EU's 3rd Energy Package as well as implementation of the provisions in Lithuanian laws and compliance of the provisions with the Lithuanian residents' expectations. Master thesis comprises introduction part, two main parts and the final part. The first main part describes main principles of operation of power system, refreshes the reasons for and objectives of EU's third energy package adopted, discloses perception of household electricity consumers. The second main part comprises analysis of household consumer's protection provisions set in the Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC which were not comprehensively analyzed in Lithuania so far. Concept of household consumer's protection which is an autonomous and independent from national law is described. A critical and reasoned assessment of implementation of the provisions related to household consumers protection of the Directive in to the of legislation of Lithuania as well as in to the draft Electricity law is made. Some of the existing and anticipated regulatory deficiencies in Lithuania are identified, legislative proposals for improvement are put. Author using the empirical survey method discloses awareness level, concerns and interests of the Lithuanian population related to the electricity market. Empirical results are useful for revealing of compliance of objectives of EU Third Energy Package with the expectations of the Lithuanian population as well as for identification of problematic areas in the field of electricity supply for household consumers where the state should take measures to ensure consumers benefit from a competitive electricity market.

The hypothesis that the proper functioning of EU Third Energy Package in the Lithuanian laws provides household electricity consumers' rights and justifies their expectations in a liberalized electricity market, have proved.

Keywords: Third energy package, Directive 2009/72/EC, power, household electricity consumer's rights, the electricity market

APKLAUSOS RAŠTU ANKETA

1. Jūsų amžius (pažymėti vieną variantą)

18-25 metai	
26-35 metai	
36-45 metai	
46-65 metai	
Daugiau nei 65 metai	

2. Jūsų lytis (pažymėti vieną variantą)

Vyras	
Moteris	

3. Jūsų išsilavinimas (pažymėti vieną variantą)

Nėra/pradinis	
Vidurinis	
Aukštasis	
Aukštasis neuniversitetinis	
Aukštasis universitetinis	

4. Jūsų šeimai tenkančios vidutinės mėnesinės pajamos vienam šeimos nariui (visų šeimos narių pajamas padalinkite iš šeimos narių skaičiaus) (pažymėti vieną variantą)

Iki 500 Lt	
500-1000 Lt	
1000-2000 Lt	
Daugiau nei 2000 Lt	

5. Jūsų šeimai tenkančios vidutinės mėnesinės išlaidos elektros energijai, tenkančios vienam šeimos nariui (visas sąnaudas už elektros energiją padalinkite iš šeimos narių skaičiaus) (pažymėti vieną variantą)

Iki 50 Lt	
50-100 Lt	
100-200 Lt	
Daugiau nei 200 Lt	

6. Kas yra dabartinis Jūsų elektros energijos tiekėjas (pažymėti vieną variantą)

Gyvenamųjų namų / sodo bendrija, pastato administratorius	
Miesto (pvz. Vilniaus) elektros tinklai	
AB VST / AB Rytų skirstomieji tinklai	
AB LESTO	
AB LITGRID	
AB Vilniaus energija	
AB Lietuvos energija	
Valstybė / Savivaldybė	
Nežinau	

7. Apibudinkite kaip Jūs įsivaizduojate elektros tiekėją (pažymėti vieną variantą)

Tai įmonė, valdanti elektrines / turinti galimybes importuoti elektrą, valdanti elektros tinklus, turinti pakankamus finansinius išteklius, reikiamas žinias ir tiekėjo licenciją	
Tai įmonė, valdanti elektros tinklus, turinti pakankamus finansinius išteklius, reikiamas žinias ir tiekėjo licenciją	
Tai įmonė, turinti pakankamus finansinius išteklius, reikiamas žinias ir tiekėjo licenciją	
Tai bet koks fizinis ar juridinis asmuo, turintis tiekėjo licenciją, perkantis ir vartotojams parduodantis elektros energiją	
Nežinau	

8. Ką Jūs manote apie konkurenciją elektros energijos sektoriuje šiuo metu (pažymėti vieną variantą)

Konkurencijos galimybės yra. Aš norėdamas galėčiau pasirinkti kitą elektros energijos tiekėją	
Gyventojų aprūpinimas elektros energija turi būti valstybės, o ne verslo uždavinys	
Aš jau pakeičiau elektros energijos tiekėją	
Teoriškai konkurencijos galimybės yra, tačiau niekas negali pasiūlyti palankesnių elektros energijos tiekimo sąlygų, nei dabartinis elektros energijos tiekėjas	
Elektros energijos tiekime yra monopolija, alternatyvaus elektros tiekėjo neįmanoma pasirinkti	
Nežinau	

9. Ką Jūs manote apie konkurenciją elektros energijos sektoriuje ateityje? (pažymėti vieną variantą)

Elektros energijos tiekimas iš esmės yra monopolinė veikla. Čia negali būti konkurencijos	
Anksčiau ar vėliau konkurencija elektros tiekime atsiras ir / arba didės	
Neturiu nuomonės	

10. Ar Jūs manote, kad reikalinga konkurencija elektros energijos tiekime (pažymėti vieną variantą)

Ne. Tai tik nereikalingos didelės investicijos į elektros tiekimo infrastruktūrą. Visa tai galų gale padidins elektros kainą, o vartotojų situacija tik pablogės	
Elektros tiekėjai vis tiek susitars tarpusavyje ir realiai nekonkuruos. Visa tai galų gale padidins elektros kainą, o vartotojų situacija tik pablogės. Svarbiau būtų dar griežčiau kontroliuoti dabartinius elektros tiekėjus	
Ne. Kiti argumentai	
Taip. Konkurencija reikalinga, jai atsiradus galima tikėtis, kad pagerės elektros energijos vartotojų aptarnavimas ir sumažės kainos	
Nežinau	

11. Kokios yra elektros energijos vartotojų teises ginančios institucijos (pažymėti vieną arba kelis variantus)

Tokių Lietuvoje nėra, vartotojų niekas nesaugo	
Elektros tiekėjas ir/arba el. skirstymo įmonė	
Energetikos inspekcija	
Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija	
Savivaldybės	
Valstybinė Energetikos inspekcija	
Energetikos ministerija	
Seimas / Prezidentas	
Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba	
Vartotojų asociacijos	
Nežinau. Kai reikėtų – tada bandyčiau aiškintis	

12. Kokios sritys Jums, kaip elektros energijos vartotojui, šiuo metu norėtusi pagerėjimo (pažymėti vieną variantą ties kiekvienu klausimo punktu)

Klausimo punktai	Gyvybiškai svarbu	Svarbu	Svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas	Nelabai svarbu	Visiškai nesvarbu
Elektros energijos kaina					
Informacija apie tai, iš ko susideda elektros kaina					
Elektros kokybė (svyruojantis elektros dažnis, įtampa)					
Elektros energijos tiekimo patikimumas /elektros tiekimo nutrūkimai					
Informacija apie elektros energijos kilmę (kur ji pagaminta)					
Informacija apie elektros energijos išteklius (iš kokių elektros energijos išteklių pagaminta elektros energija)					
Informacija apie tai, kokias teises turi elektros energijos vartotojai					
Informacija apie tai, kaip galima būtų pakeisti elektros energijos tiekėją					

Elektros energijos sąskaitų aiškumas					
Informacija apie tai, kur galima kreiptis norint pateikti skundą/išspręsti ginčą su elektros energijos tiekėju/skirstytoju					

13. Kaip Jūs įvertintumėte elektros energijos vartotojų apsaugos lygį Lietuvoje (pažymėti vieną variantą)

Lietuvoje nėra veikiančios elektros vartotojų apsaugos	
Elektros energijos vartotojų apsauga yra, bet jos efektyvumas yra menkas, vartotojų apsaugos institucijos gali padėti tik išskirtiniais atvejais	
Elektros vartotojų apsaugos sistema yra, tam tikrais atvejais ji padeda apginti vartotojų interesus	
Elektros vartotojų apsaugos sistema funkcionuoja pakankamai gerai, nors ir ne negalima garantuoti, kad vartotojų interesai apginami visais be išimties atvejais	
Elektros vartotojų apsauga Lietuvoje veikia labai gerai, svarbiausia šioje srityje nieko nesugadinti	
Nežinau	

14. Ar Jūs manote, kad elektra yra prekė, kurios vartojimo galimybes Valstybė turi užtikrinti net ir labai žemas pajamas gaunantiems asmenims (pažymėti vieną variantą)

Taip. Elektros energija yra gyvybiškai būtina prekė, dėl to valstybė turi užtikrinti aprūpinimą elektra visiems piliečiams, net jei tam reikės didinti elektros energijos kainas kitiems, didesnes pajamas gaunantiems elektros vartotojams	
Ne. Šimtmečius žmonės gyveno be elektros energijos ir išgyveno, todėl požiūris į elektrą, kaip į prekę neturėtų skirtis nuo požiūrio į kitas prekes (drabužius, automobilį, gyvenamą būstą ir kt.). Jei neturi lėšų susimokėti už elektrą, nevartok	
Pajamų negaunantiems asmenims turėtų būti užtikrinama bent jau minimali galimybė vartoti elektros energiją. Tam, kad užtektų patenkinti bent jau minimalius elektros energijos poreikius (viena el. lemputei, šaldytuvui, lygintuvui ar pan.)	
Jei turite kitą nuomonę, įrašykite ją čia:	

15. Ar Jūs sutinkate šiuo metu mokėti už elektrą 10-20 procentų daugiau tam, kad būtų užtikrintas patikimas ir pigesnis aprūpinimas elektra ateityje, po 10-20 metų (iš padidinto tarifo finansuojant efektyvesnių elektros energijos gamybos pajėgumų statybą, branduolinių elektrinių, elektros jungčių su kitomis ES šalimis statybą) (pažymėti vieną variantą)

Taip. Protinga dabar sumokėti daugiau tam, kad ateityje elektros tiekimas būtų patikimesnis	
Ne. Jau dabar elektros energijos kaina jau tokia didelė, kad brangesnės elektros neįpirkčiau	
Sutikčiau, jei galėčiau pasirinkti kaip bus investuoti mano papildomai sumokėti pinigai	
Jei turite kitą nuomonę, įrašykite ją čia:	

16. Ar Jūs sutinkate mokėti už elektrą daugiau tam, kad būtumėte aprūpinti elektros energija iš atsinaujinančių elektros energijos išteklių? (pažymėti vieną variantą)

Taip	
Ne	
Nežinau, kas yra atsinaujinantys elektros energijos ištekliai	

17. Ar esant galimybei pakeistumėte savo elektros energijos tiekėją (pažymėti vieną variantą)

Taip. Reikia bandyti rinktis alternatyvą, net jei ir nesu tikras, ar būsiu labiau patenkintas nauju tiekėju	
Atidžiai vertinčiau skirtingų tiekėjų pasiūlymus (kainą, kitas sąlygas) ir jei nuspręščiau, kad tikrai būčiau patenkintas pakeitęs tiekėją, keisčiau	
Jei koks nors tiekėjas pats įrodytų kad tikrai man apsimokėtų naudotis jo paslaugomis, gal būt ir keisčiau tiekėją	
Nieko nekeisčiau	

18. Jei turėtumėte galimybę rinktis elektros energijos tiekėją, kokie būtų pasirinkimo prioritetai (pažymėti vieną variantą ties kiekvienu klausimo punktu)

Klausimo punktai	Gyvybiškai svarbu	Svarbu	Svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas	Nelabai svarbu	Visiškai nesvarbu
Siūlomas elektros energijos tarifas					
Ilgalaikė sutartis, garantuojanti, kad elektros tarifai nedidės					
Galimybė lengvai, greitai ir be baudų ar kitokių papildomų mokesčių nutraukti sutartį					
Galimybė taikyti lanksčius, skirtingu paros metu kintančius tarifus, kurie leistų keisti elektros vartojimą paros metu ir taip sutaupyti					
Malonus aptarnavimas, greitas reagavimas į užklausimus, aiškūs pilnos informacijos apie teikiamas paslaugas teikimas					
Ar tiekėjas prekiauja elektros energija, pagaminta Lietuvoje ar importuojama elektros energija					
Elektros energijos išteklių rūšys (elektra, pagaminta deginant iškastinį kurą ar naudojant atsinaujinančius energijos išteklius, santykinė tarša gaminant elektrą ir t.t.)					
Elektros energijos tiekėjo dydis (elektros energijos tiekėjo užimama didelė rinkos dalis)					

EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

Duomenys apie respondentus

Išanalizavus ir apibendrinus gautus tyrimo duomenis galima teigti, kad didesnė dalis tiriamųjų yra santykinai jauno amžiaus (iki 35 metų), tyrime aktyviau dalyvavo moterys (94 moterys). Daugiausia apklausos dalyvių įgiję aukštąjį universitetinį išsilavinimą (48,1 proc.), gaunantys vidutines pajamas (nuo 500 iki 1000 Lt šeimai tenkančios vidutinės mėnesinės pajamos vienam šeimos nariui). Apklausos dalyviai atspindi tipinį aktyviausių interneto vartotojų tipą. Pastebėta, jog už elektros energiją respondentai išleidžia iki 10 proc. šeimos biudžeto.

Lietuvos gyventojų informuotumas apie elektros energetikos rinką

Pirmasis tyrimo tikslą atitinkantis klausimas buvo formuluojamas siekiant įvertinti respondentų informuotumą apie jų dabartinį tiekėją: „Kas yra dabartinis Jūsų elektros energijos tiekėjas“. Dauguma respondentų mano, kad tai yra AB „VST“ / AB „RST“ (29,6 proc.) ir AB „Lesto“ (20,0 proc.). Tyrime dalyvavo buitiniai vartotojai, todėl žinant, kad iki šiol praktiškai visiems buitiniams vartotojams elektros energiją tiekia visuomeninis tiekėjas AB „Lesto“, galima daryti išvadą, kad šie respondentai tinkamai identifikuoja savo tiekėją, nors jaučiamas žinių trūkumas dėl įvykusios juridinių asmenų reorganizacijos. Kiek geresnis informuotumas buvo pastebėtas tarp turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą respondentų, iš jų AB „Lesto“ savo tiekėju nurodė 29,2 proc., o AB „VST“ / AB „RST“ – 32,3 proc. Prasčiausiai informuoti buvo žemiausias pajamas gaunantys respondentai, iš jų AB „Lesto“ savo tiekėju nurodė 6,7 proc., o AB „VST“ / AB „RST“ – 20,0 proc. Darytina išvada, jog Lietuvos elektros energijos buitiniai vartotojai miglotai įsivaizduoja elektros energetikos sektoriaus struktūrą ir painioja tiekėjus su elektros tinklus eksploatuojančiais elektros tinklų operatoriais, elektros energijos gamintojais, elektros energijos vartotojais, prie kurių lokaliųjų elektros tinklų prijungti respondentų elektros energijos įrenginiai ir netgi valstybinėmis institucijomis.

Apibūdinti tiekėją teisingai sunkiai sekėsi visoms respondentų grupėms, nepaisant jų išsilavinimo, gaunamų pajamų ar išlaidų už elektros energiją. Dauguma apklausos dalyvių (45 proc.) tiekėjui priskiria visą arba beveik visą elektros energetikos sistemos technologinę grandį – elektros energijos gamybą/importą, perdavimą, skirstymą ir tiekimą. Tik 15,6 proc. respondentų buvo puikiai informuoti, nes nurodė, jog tiekėju gali būti bet koks fizinis ar juridinis asmuo, turintis tiekėjo licenciją bei perkantis ir

parduodantis elektros energiją vartotojams. Darytina išvada, kad visuomenėje egzistuoja pakankamai žemas tiekėjo vaidmens elektros energetikos rinkoje supratimas.

Labai svarbu buvo išsiaiškinti Lietuvos gyventojų nuomonę apie konkurenciją elektros energetikos rinkoje šiuo metu. Daugiausia respondentų - 40,0 proc. mano, jog elektros energijos tiekimo veikla yra monopolinė, todėl neįmanoma pasirinkti kito tiekėjo. Panašiai atsakinėjo visos respondentų grupės, nepaisant jų išsilavinimo, gaunamų pajamų ar išlaidų už elektros energiją. Tačiau net 24,4 proc. respondentų puikiai informuoti, nes nurodė, kad konkurencijos galimybės yra, jie norėdami galėtų pasirinkti kitą tiekėją, o iš jų net 20 proc. nurodė, kad konkurencijos galimybės yra, jie norėdami galėtų pasirinkti kitą tiekėją, tačiau niekas negali pasiūlyti geresnių tiekimo sąlygų nei dabartinis tiekėjas.

Respondentams pateiktas klausimas „Kokios Lietuvoje veikia elektros energijos vartotojų teises ginančios institucijos“ turėjo atskleisti respondentų informuotumą apie vartotojus ginančias institucijas, kartu galima teigti, jog respondentų atsakymai atspindi socialinio pasitikėjimo laipsnį šiomis institucijomis. Respondentams buvo pateikiamas platus įvairių institucijų bei organizacijų sąrašas, jie galėjo pasirinkti keletą variantų. Didžiausias respondentų skaičius - 43,7 proc. nurodė, jog nežino ir bandytų išsiaiškinti, jei prireiktų. Pesimistiškiausiai buvo nusiteikę 12,6 proc. respondentų, kurie nurodė, jog buitinių vartotojų Lietuvoje niekas nesaugo, tačiau iš taip atsakiusiųjų mažiausiai yra aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčių (4,6 proc.) ir didžiausias pajamas gaunančių (5,8 proc.) apklaustųjų. Savo tiekėju/PSO labiausiai pasitiki 6,7 proc. respondentų, kurie elektros energijos tiekėją ir (ar) skirstymo tinklų operatorių pažymėjo kaip buitinių vartotojų teises ginančią institucijas.

Apibendrinant galima teigti, kad absoliuti dauguma apklaustųjų neturi pakankamų žinių apie liberalizuotą elektros energetikos rinką. Pagrindinė problema – informacijos šia tema trūkumas. Lietuvoje neįgyvendinamos buitinių vartotojų švietimo programos, o priimtos Valstybinėje vartotojų teisių apsaugos politikos 2007-2010 m. strategijoje numatytos gyventojų švietimo bendrais vartotojų teisių apsaugos klausimais priemonės nėra pakankamos. Todėl valstybei būtina imtis papildomų priemonių elektros energijos buitinių vartotojų žinių ir gebėjimų ugdymui, nes šių žinių reikės dalyvaujant ir naudojantis savo teisėmis elektros energetiko rinkoje ir (ar) sprendžiant ginčus su paslaugų tiekėjais.

Elektros energijos buitinių vartotojų problemų ir interesų identifikavimas

Klausimu „Kaip Jūs įvertintumėte elektros energijos vartotojų apsaugos lygį Lietuvoje“ siekta išsiaiškinti Lietuvos gyventojų socialinio pasitikėjimo laipsnį šalyje įgyvendinama vartotojų teisių apsaugos sistema. Didžiausias procentas respondentų mano, jog Lietuvoje nėra veikiančios buitinių vartotojų apsaugos - 25,9 proc., panašus 24,4 proc. mano, jog „elektros energijos vartotojų apsaugos sistema yra, bet jos efektyvumas menkas, vartotojų apsaugos institucijos gali padėti tik išskirtiniais

atvejais“. Apklaustųjų atsakymuose išsiskyrė respondentų grupė, atstovaujanti respondentus vyresnius nei 25 metų be aukštojo universitetinio išsilavinimo. Iš jų net 52,9 proc. nusiteikę pesimistiškai (Lietuvoje nėra veikiančios elektros energijos buitinių vartotojų apsaugos). Tarp didžiausias pajamas gaunančių respondentų tokių buvo tik 14,0 proc. 32,6 proc. visos imties apklaustųjų neturi nuomonės apie Lietuvoje veikiančią buitinių vartotojų apsaugos sistemą.

Apibendrinant darytina išvada, jog didžiausios dalies apklaustųjų socialinio pasitikėjimo laipsnis buitinių vartotojų teisių apsaugos sistema menkas. 2010 m. „Eurobarometro“ atliktos apklausos duomenimis, 52,8 proc. Lietuvos gyventojų nepasitiki vartotojų teises ginančiomis valstybės institucijomis ir tai aukščiausias nepasitikėjimo rodiklis iš visų 27 ES valstybių narių.⁵⁹ Panašūs duomenys gauti Europos Komisijai atlikus tyrimą, po kurio paaiškėjo, jog tik 3 proc. Lietuvos elektros energijos buitinių vartotojų su skundais kreipėsi į trečiąsias šalis. Net 65 proc. Lietuvos elektros energijos buitinių vartotojų, turėjusių problemų su savo tiekėju, į trečiąsias šalis nesikreipė, nes nesitiki tinkamo skundo nagrinėjimo/ginčo sprendimo, 14 proc. skundų nagrinėjimo/ginčų sprendimo tvarką laiko pernelyg sudėtinga, o 8 proc. apskritai nežino kur reikėtų kreiptis.⁶⁰

VKEKK 2009 m. veiklos ataskaitoje nurodė išnagrinėjusi 343 įvairaus pobūdžio fizinių asmenų energijos vartotojų skundų ir prašymų, iš jų tik 27 skundai elektros energetikos sektoriuje.⁶¹ Tuo tarpu į Švedijos *Energy Markets Inspectorate* 2009 m. kreipėsi apie 11 000 buitinių vartotojų (bendras skundų, elektroninių užklausų, telefoninių skambučių skaičius). Skundų rodiklis rodo skundus nagrinėjančių ar ginčus sprendžiančių institucijų veiklos efektyvumą, didesnę buitinių vartotojų galią ir problemų patiriančių buitinių vartotojų pasiryžimą skųstis. Todėl palyginus VKEKK skundų duomenis su šio empirinio tyrimo duomenis, galima vertinti, jog nedidelis elektros energijos vartotojų skundų skaičius rodo ne tai, kad elektros energijos vartotojai yra patenkinti paslaugų teikėjais ir ne tai, kad Lietuvoje sėkmingai įgyvendinama buitinių vartotojų apsaugos politika, o prastą elektros energetikos rinkos veikimą ir menką Lietuvos gyventojų socialinio pasitikėjimo laipsnį buitinius vartotojus ginančiomis institucijomis.

Reikšmingiausias šios kategorijos klausimas yra „Ar jūs manote, kad reikalinga konkurencija elektros energijos tiekime.“ Teigiamai atsakė net 77,8 proc. respondentų. Šis atsakymas vyrauja visose

⁵⁹ Flash Eurobarometer. Attitudes towards cross-border sales and consumer protection. Analytical report, 2010 // http://ec.europa.eu/consumers/strategy/docs/FI282_Analytical_Report_final_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 04 01.

⁶⁰ Directorate-General for Health and Consumers. The functioning of retail electricity markets for consumers in the European Union. Final Report, 2010 // http://ec.europa.eu/consumers/strategy/docs/retail_electricity_full_study_en.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 25.

⁶¹ Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija. 2009 m. veiklos ataskaita // http://www.regula.lt/lt/publikacijos/metine-ataskaita/2009_metu_veiklos_ataskaita.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 31.

respondentų grupėse. 62,2 proc. apklaustųjų išreiškė nuomonę, jog „ankščiau ar vėliau konkurencija elektros energijos tiekime atsiras/ arba didės“. 68,1 proc. respondentų į klausimą „Ar esant galimybei pakeistumėte savo elektros energijos tiekėją“ atsakė teigiamai, o dar 27,6 proc. pasirinko pasyviai teigiamą poziciją („Jei koks nors tiekėjas pats įrodytų, kad tikrai man apsimokėtų naudotis jo paslaugomis, gal būt ir keisčiau tiekėją). Iš esmės, 95,7 proc. respondentų nusiteikę pozityviai konkurencijos tarp tiekėjų atžvilgiu. Tai iš dalies patvirtina, jog elektros energijos monopolijos nepateisino Lietuvos gyventojų lūkesčių, o dešimtmetį trukusi ES valstybių narių elektros energetikos rinkų liberalizacija atspindi jų poreikius.

Toliau apklausos anketoje buvo pateikiamas klausimas „Kokiose srityse Jums, kaip elektros energijos vartotojui, šiuo metu norėtusi pagerėjimo“. Respondentams buvo pateikiami teiginiai, atspindintys tuos apsirūpinimo elektros energija aspektus, su kuriais susiduria beveik kiekvienas buitinis vartotojas. Respondentai kiekvienam teiginiui turėjo nurodyti „gyvybiškai svarbu“, „svarbu“, „svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas“, „nelabai svarbu“ ir „visiškai nesvarbu“. Šie atsakymai buvo įvertinti balais, iš jų išvesti vidurkiai. Iš gautų rezultatų akivaizdu, jog Lietuvos gyventojams didžiausia problema yra „Elektros energijos kaina“ (vidurkis 4,49 balo), o mažiausiai aktualu „Informacija apie elektros energijos išteklius“ (2,66 balo) ir „Informacija apie elektros energijos kilmę“ (2,51 balo). „Elektros energijos sąskaitų aiškumas“, „Informacija apie tai, kokias elektros energijos vartotojai turi teises“, „Informacija apie tai, kur reikia kreiptis norint pateikti skundą/išspręsti ginčą su elektros energijos tiekėju/skirstytoju“ ir kt. identifikuojami, kaip esantys tarp „svarbių“ ir „svarbių, bet tai nepagrindinis klausimas“. Elektros energijos kaina aktuali tiek mažiausias pajamas gaunantiems žmonėms (4,80 balo), tiek didžiausias pajamas gaunantiems žmonėms (4,18 balo). Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje visuomeninė elektros energijos kaina yra viena mažiausių tarp ES valstybių narių, apklaustųjų atsakymai rodo ne didelę elektros energijos kainą, o mažą Lietuvos gyventojų perkamąją galią. Todėl Trečiojo energetikos paketo įgyvendinimas ypatingomis Lietuvos sąlygomis (žr. 6 Priedą) galimai įtakos didesnę elektros energijos kainą, o konkurencija elektros energetikos sektoriuje nepateisins buitinių vartotojų lūkesčių, kol Lietuva nepanaikins energetinės salos statuso.

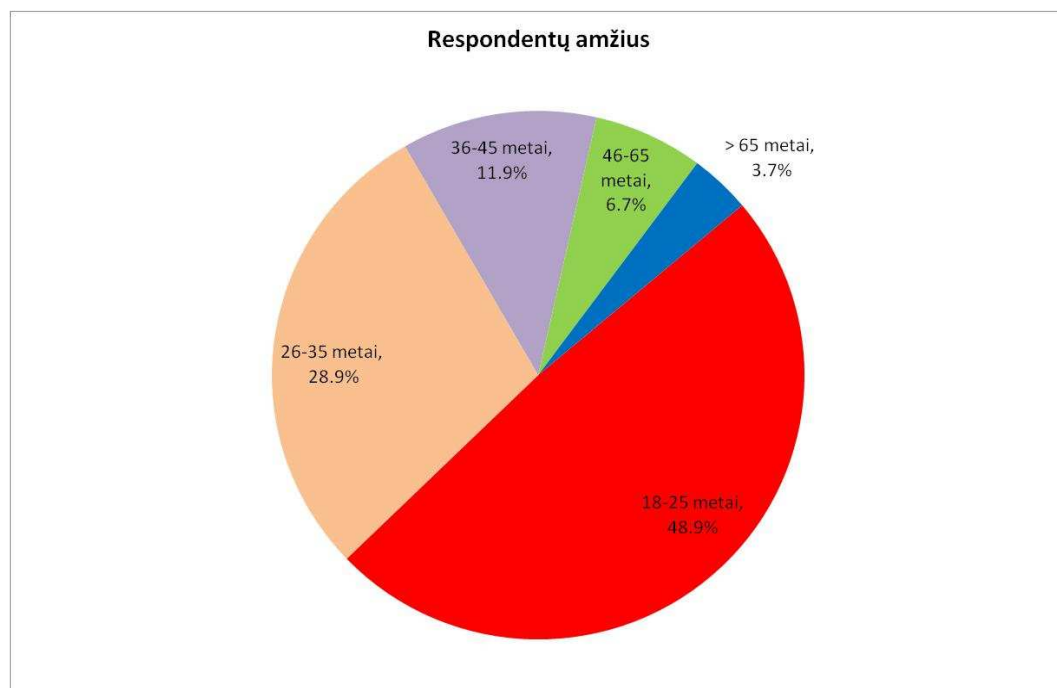
Respondentų atsakymai į klausimą „Jeigu turėtumėte galimybę rinktis elektros energijos tiekėją, kokie būtų pasirinkimo prioritetai“ pasiskirstė maždaug po lygiai. Pasirenkant tiekėją svarbiausiu prioritetu apklaustieji nurodė tiekėjo siūlomą elektros energijos kainą (4,58 balo) ir siūlomos sutarties ilgalaiškumą, garantuojantį, kad elektros energijos kaina nedidės (4,48 balo). 4,09 balo apklaustieji įvertino galimybę greitai ir be baudų ar kitokių papildomų mokesčių nutraukti sutartį su tiekėju. Galimybę taikyti lanksčius, skirtingu paros metu kintančius tarifus, palaikė 3,98 balo apklaustųjų. Apibendrinant

darytina išvada, jog intelektualieji skaitikliai būtini siekiant užtikrinti buitinių vartotojų galimybę susitarti su tiekėju dėl kintančių elektros energijos kainų ir užtikrinti šio susitarimo skaidrumą. Buitiniai vartotojai panašiai įvertino tiek ilgalaikių sutarčių, užtikrinančių nekintančią elektros energijos kainą, tiek galimybės be baudų nutraukti sutartį su tiekėju poreikį. Tai galima vertinti kaip šiek tiek prieštarigus atsakymus, tačiau teisės aktai turėtų suteikti buitiniams vartotojams galimybę susitarti su tiekėju dėl abiemis sutarties šalims palankių sąlygų, įskaitant terminuotos sutarties nutraukimo sąlygas.

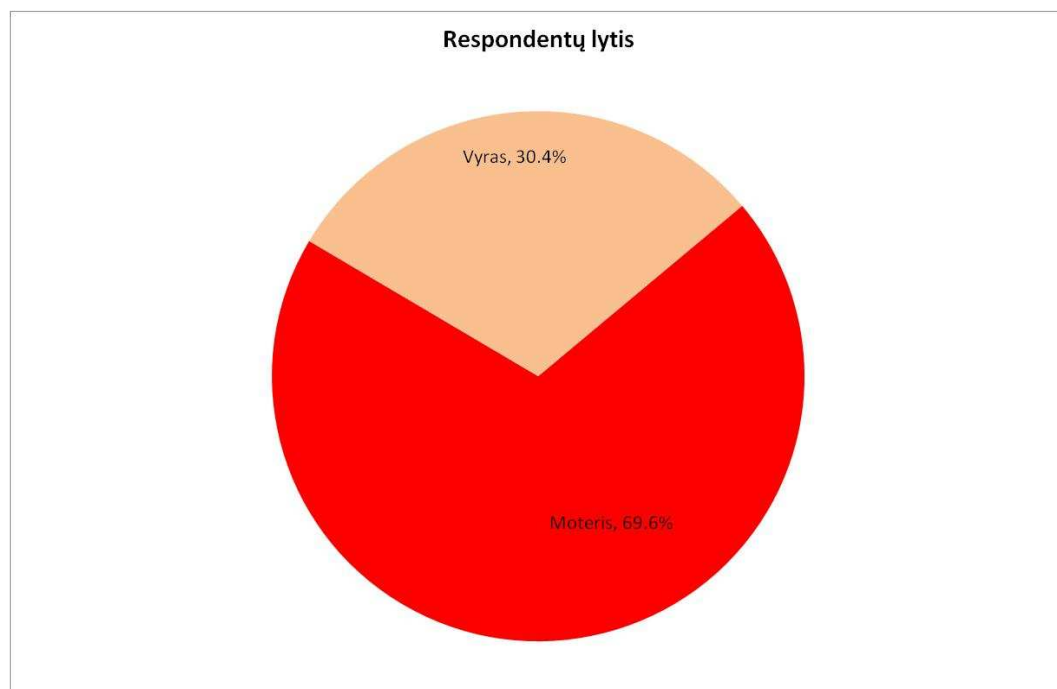
Respondentams buvo pateiktas klausimas „Ar Jūs manote, kad elektros energija yra prekė, kurios vartojimo galimybės valstybė turi užtikrinti net ir labai žemas pajamas gaunantiems asmenims“. Absoliuti dauguma respondentų (52,6 proc.) nurodė sutinkantys su šiuo teiginiu ir yra pasiryžę šiuo tikslu mokėti už elektros energiją daugiau. Analogiškas požiūris identifiкуotas visose respondentų grupėse. Tačiau absoliuti dauguma respondentų (60 proc.) nesutiktų mokėti už elektros energiją 10-20 proc. daugiau tam, kad ateityje po 10-20 metų būtų patikimesnis ir pigesnis elektros energijos tiekimas. Tik 16,3 proc. sutiktų be išlygų mokėti daugiau už elektros energiją šiuo tikslu, tokių atsakymų daugiausia fiksuota tarp didžiausias pajamas gaunančių respondentų (28 proc.) ir tarp respondentų, kurių šeimos biudžete išlaidos elektros energijai sudaro mažiausią dalį (26,7 proc.). Panašūs rezultatai gauti analizuojant atsakymus į klausimą ar respondentai sutiktų mokėti už elektros energiją daugiau tam, kad būtų aprūpinti elektros energija iš atsinaujinančių energijos išteklių. Teigiamai atsakė 52,6 proc., neigiamai 32,6 proc., o 13,3 proc. nežino kas yra atsinaujinantys energijos išteklių. Iš daugiausia teigiamai atsakiusių respondentų, didžiausias pajamas gauna 40 proc. ir turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą 38,5 proc., o mažiausias pajamas gauna 16,17 proc. ir yra vyresni nei 25 metai, neturintys aukštojo universitetinio išsilavinimo - 11,8 proc. Apibendrinant darytina išvada, jog buitinių vartotojų požiūris į papildomas išlaidas šiuo metu, siekiant didesnės naudos ateityje, iš esmės neigiamas. Autoriaus nuomone, tokį apklaustųjų požiūrį sąlygoja nedidelė šalies gyventojų perkamoji galia, o atsinaujinančių energijos išteklių atveju – informacijos trūkumas apie taršos problemas. Visuomenė turėtų būti informuojama apie taršos problemas, tačiau dar svarbiau informuoti Lietuvos gyventojus apie elektros energijos vartojimo efektyvumą, galinti iš dalies išspręsti išlaidų sumažinimo už elektros energiją problemą ir imtis realių priemonių elektros energijos suvartojimui sumažinti.

EMPIRINIO TYRIMO REZULTATŲ GRAFINIS APIBENDRINIMAS

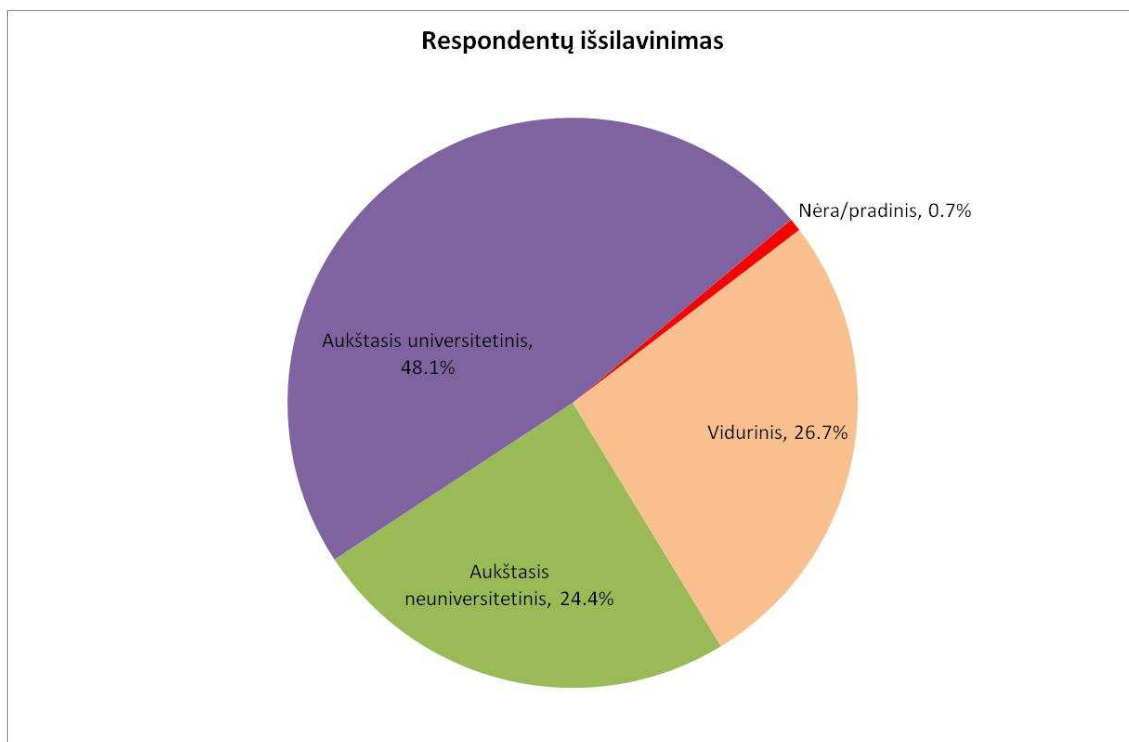
1 Pav.

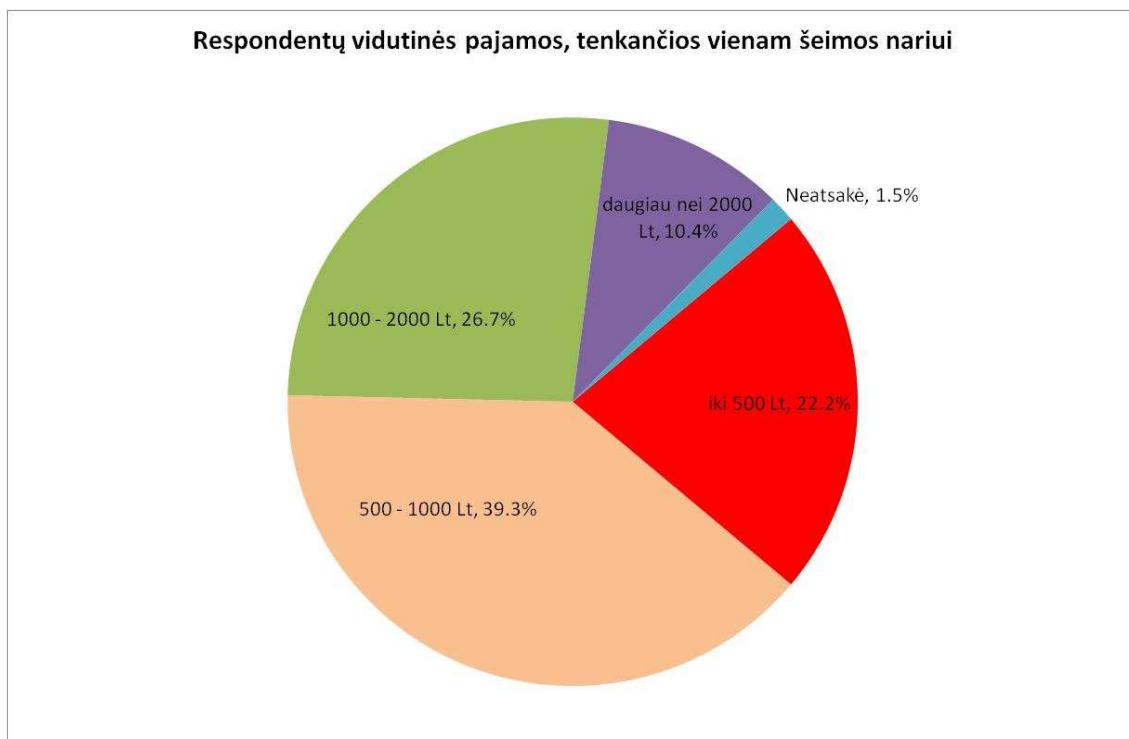
2 Pav.

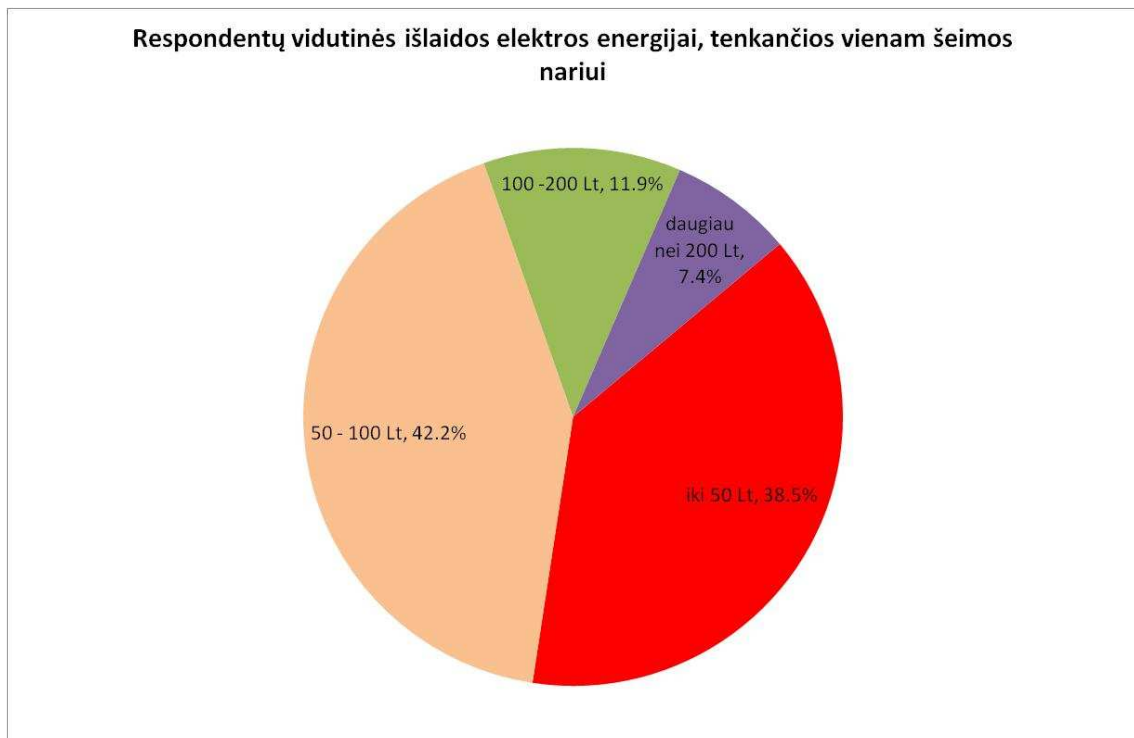
3 Pav.

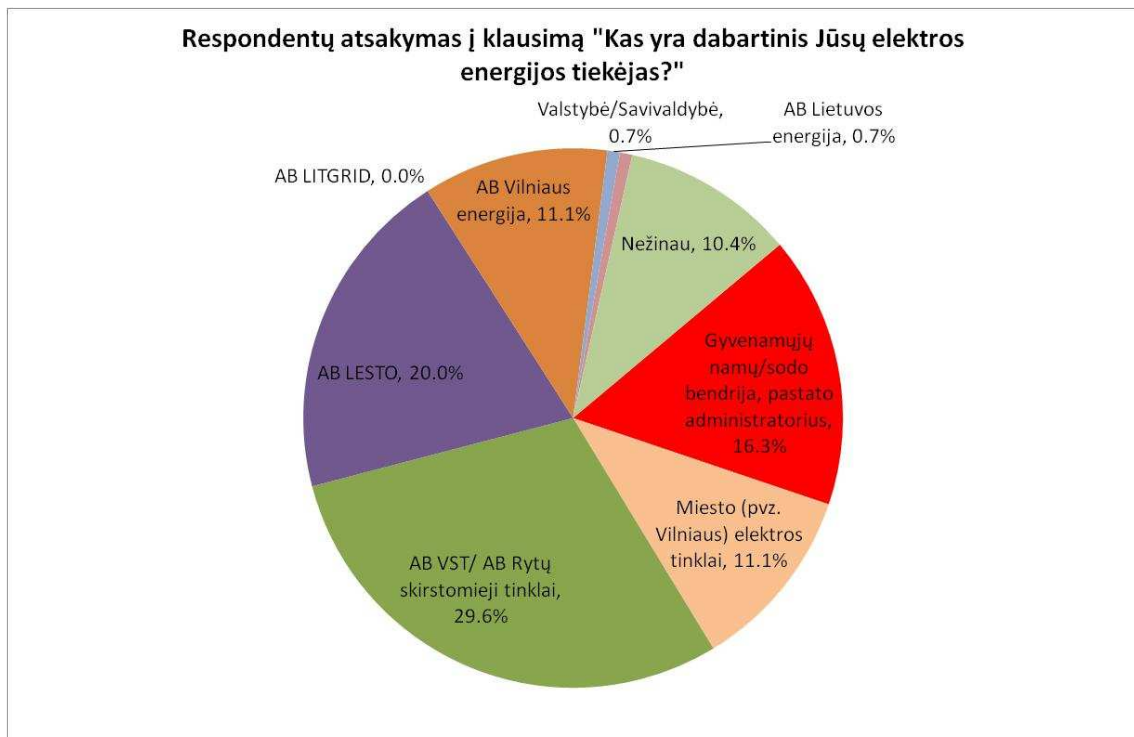
4 Pav.

5 Pav.

6 Pav.

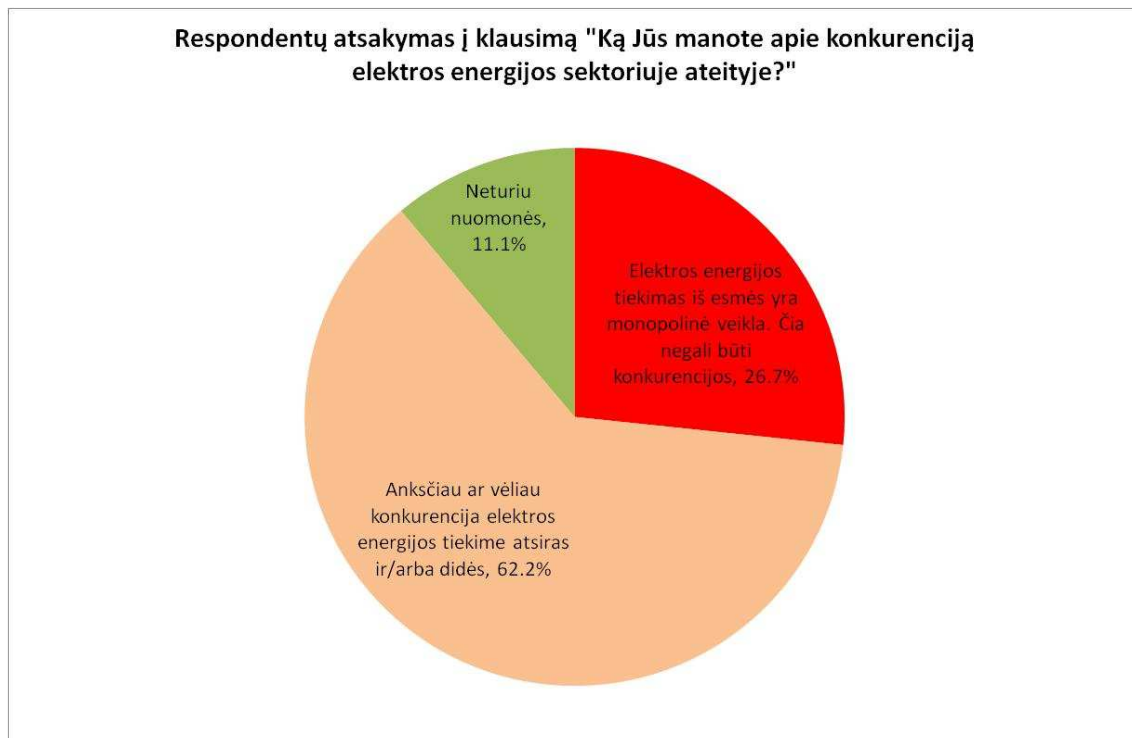
7 Pav.

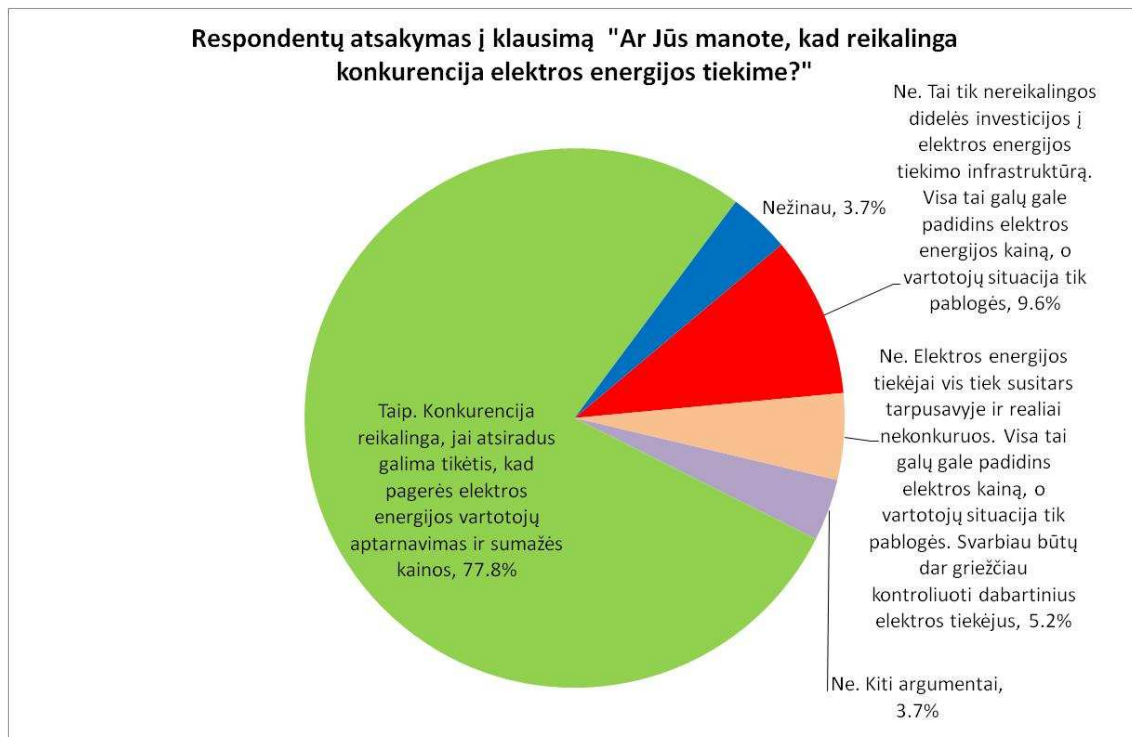
8 Pav.

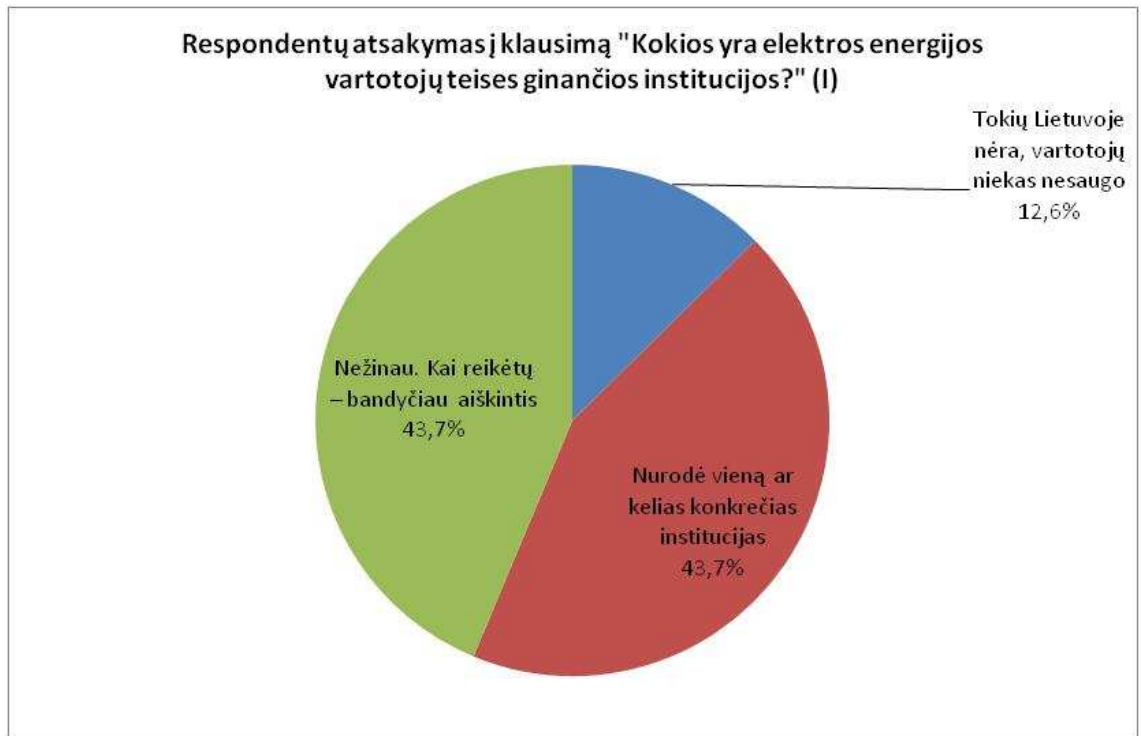
9 Pav.

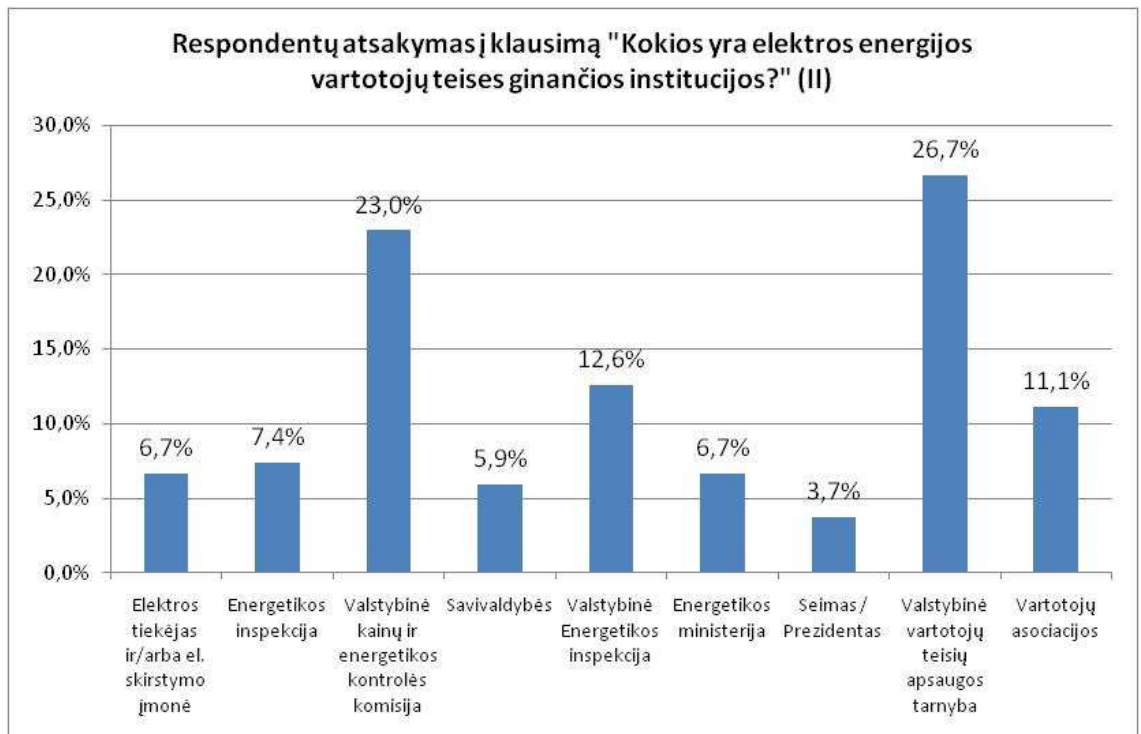
10 Pav.

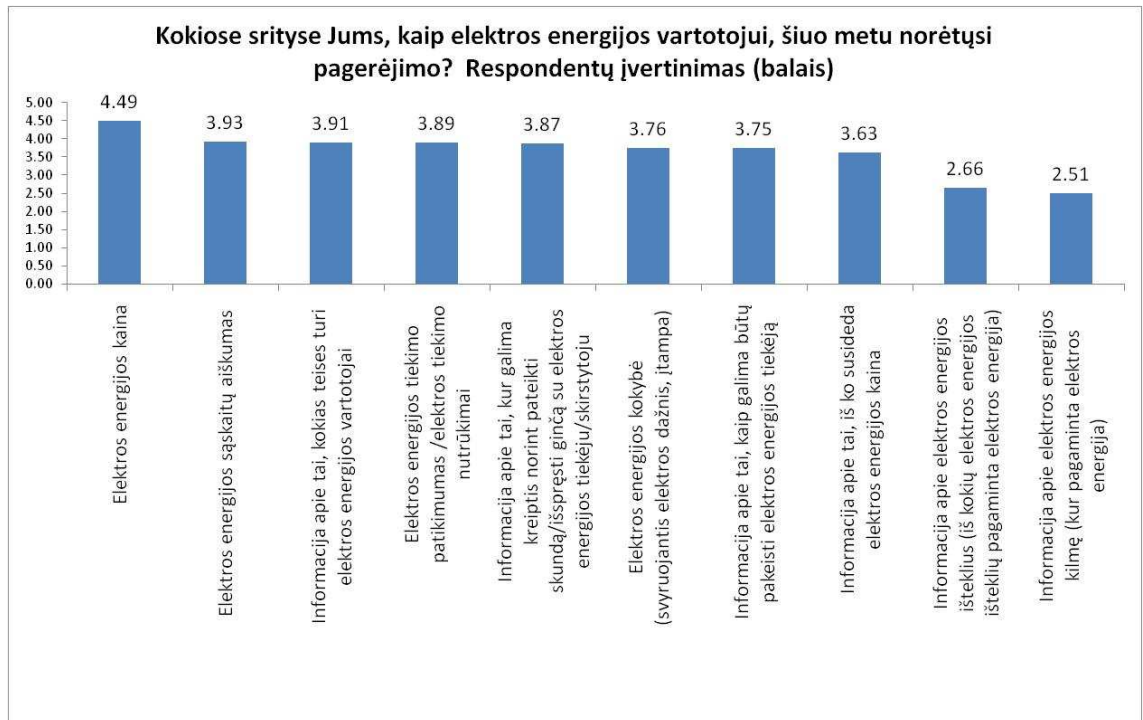
11 Pav.

12 Pav.

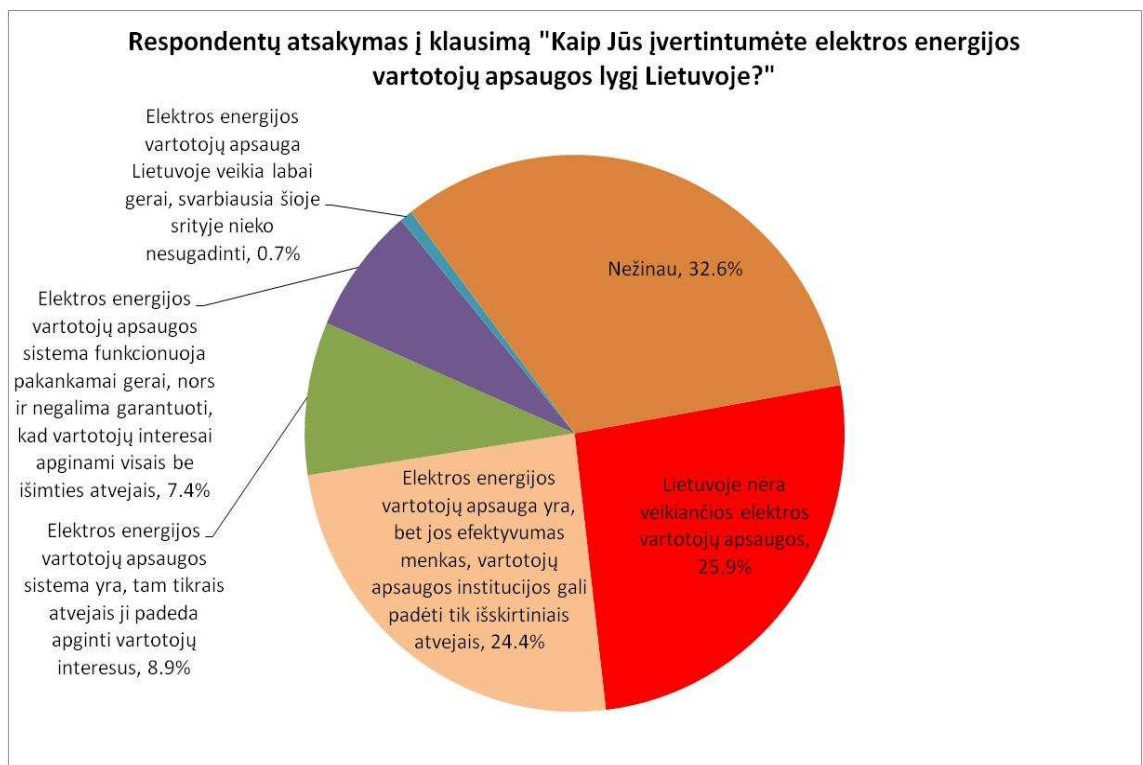

13 Pav.

(„gyvybiškai svarbu“ - 5, „svarbu“ – 4, „svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas“ – 3, „nelabai svarbu“ - 2, „visiškai nesvarbu“ – 1)

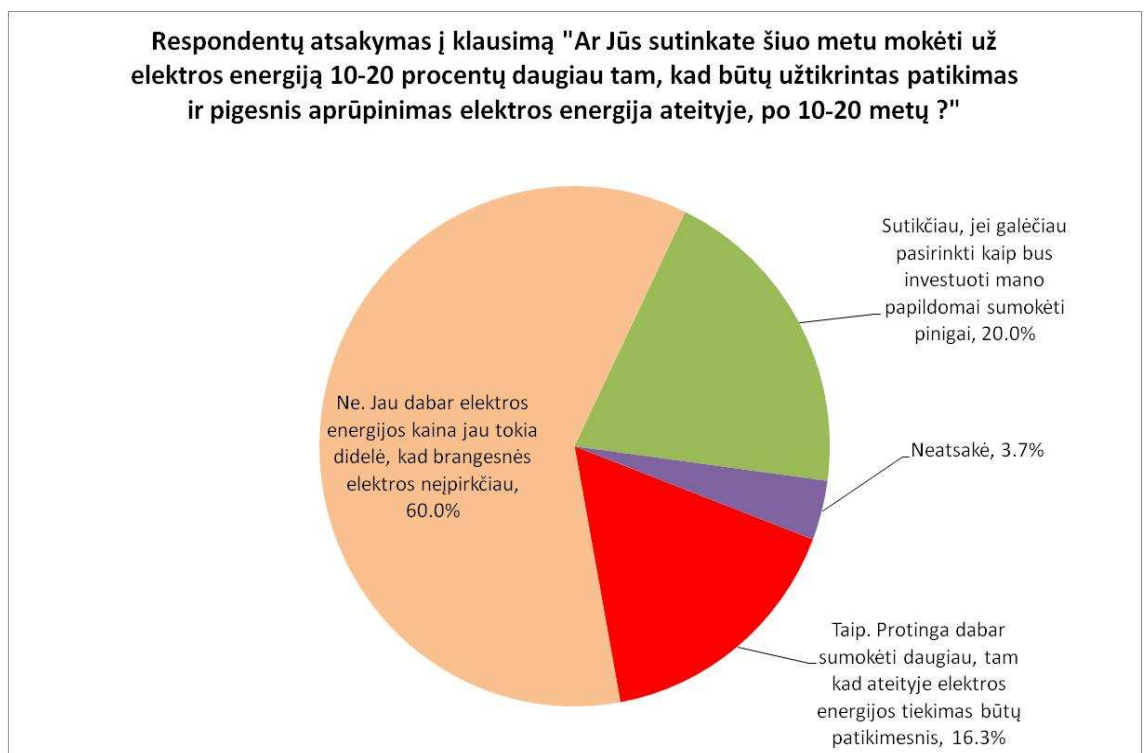
14 Pav.

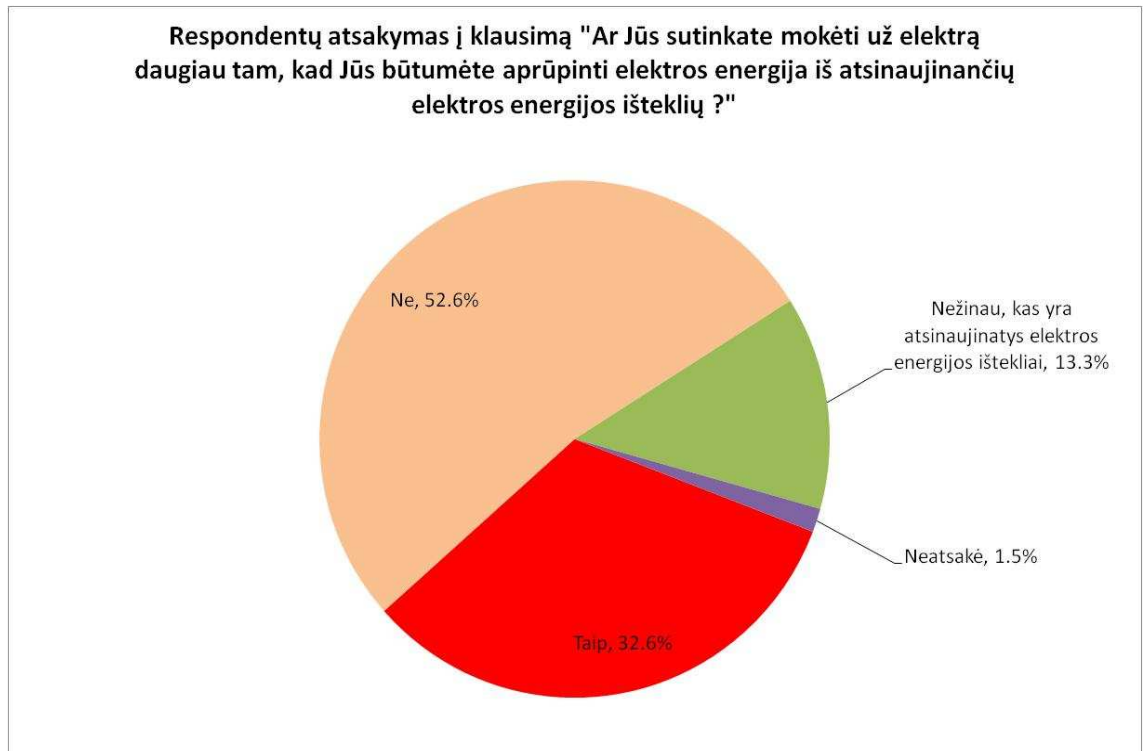
15 Pav.

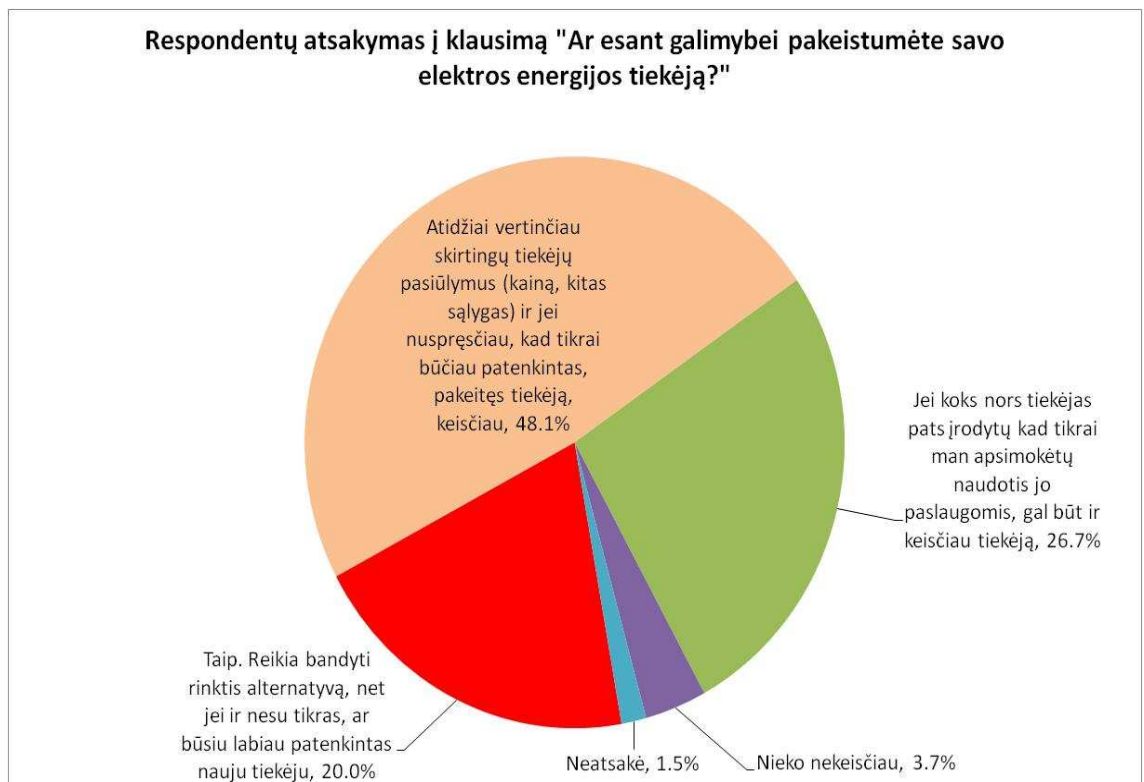
16 Pav.

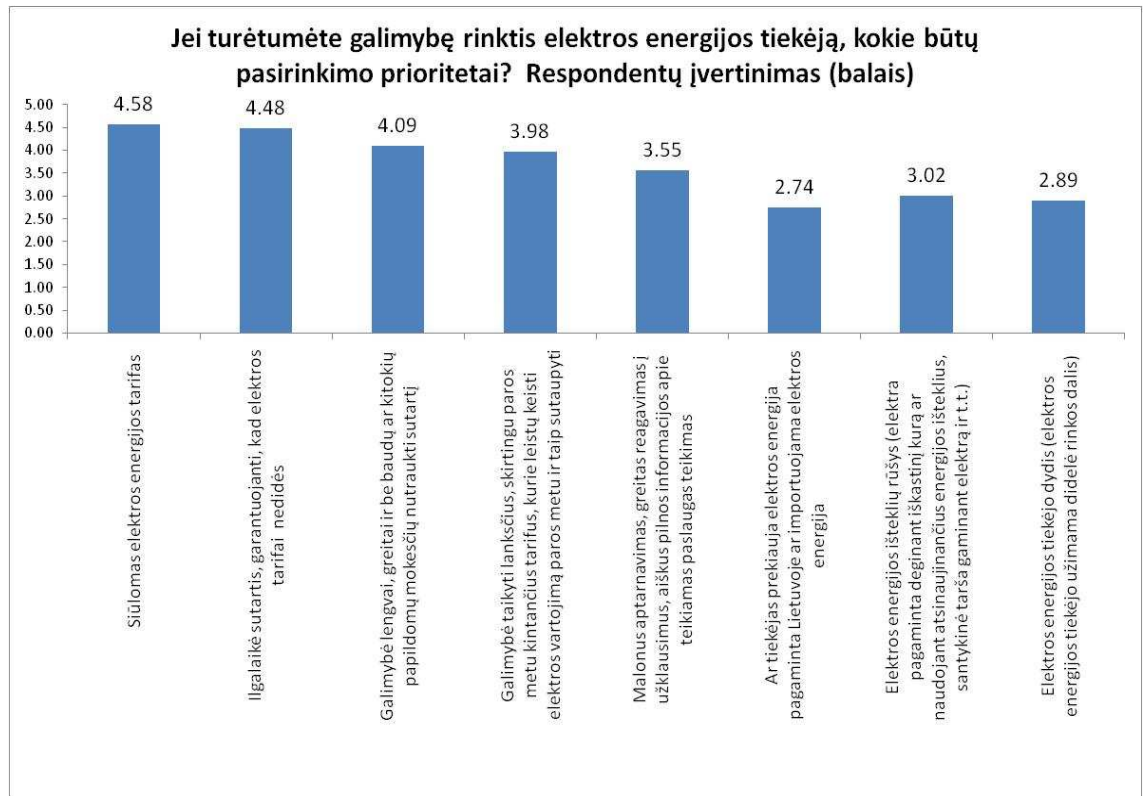

17 Pav.

18 Pav.

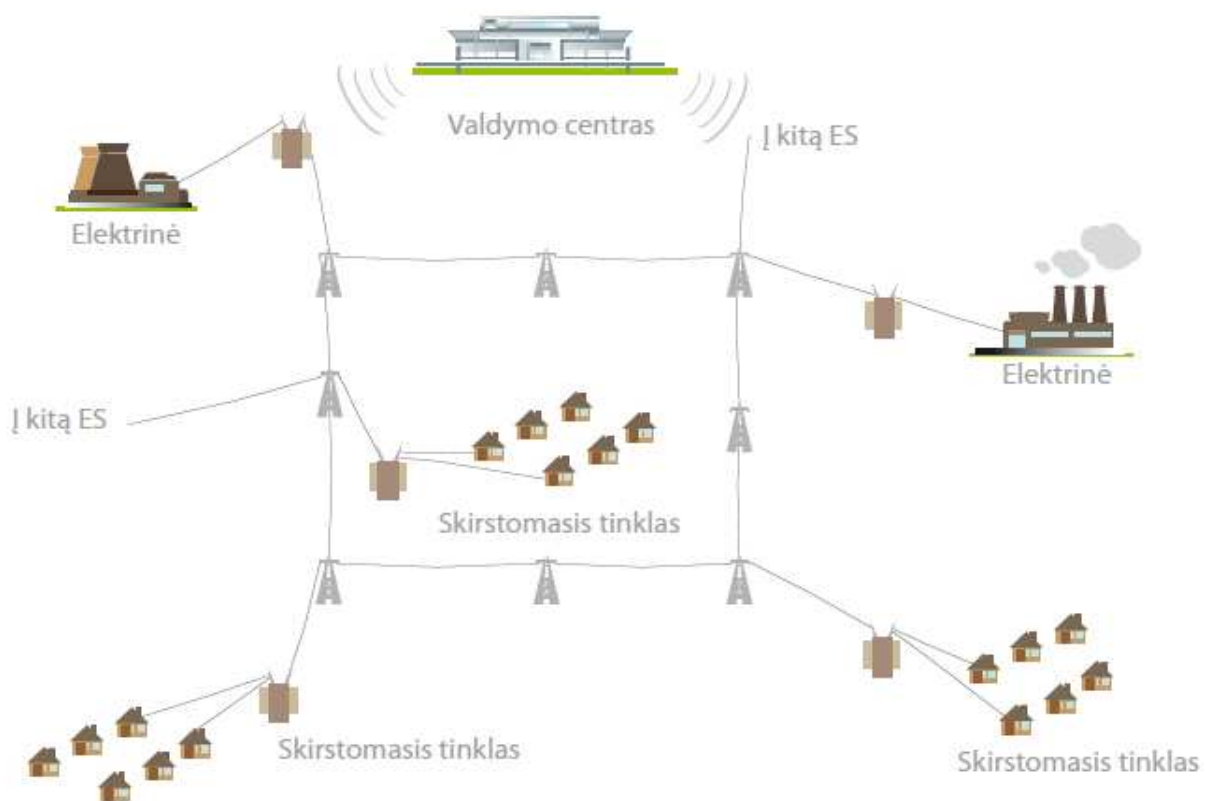

(„gyvybiškai svarbu“ – 5, „svarbu“ – 4, „svarbu, bet tai ne pagrindinis klausimas“ – 3, „nelabai svarbu“ – 2, „visiškai nesvarbu“ – 1)

ELEKTROS ENERGETIKOS SISTEMOS SCHEMA

1 Pav.

Šaltinis: Bačkauskas A. Apie elektros energetikos sistemų technologijas be formulių, 2010, p. 8

LIETUVOS ELEKTROS ENERGETIKOS RINKA

Lietuvos elektros energetikos sistemos veiklą reglamentuoja Elektros tinklų kodeksas, LR EEĮ ir poįstatyminiai teisės aktai. PSO (UAB „Litgrid“) yra atsakingas už perdavimo sistemos stebėjimą ir valdymą realiu laiku, *inter alia* kokybišką elektros energijos persiuntimą. PSO dispečerinis centras valdo elektros energijos srautus. PSO atsakingas už techninių sąlygų palaikymą perdavimo tinkle, todėl koordinuoja ir, esant reikalui, riboja elektros energijos srautus, generavimą, suvartojimą. PSO valdo energijos balansus ir *teikia elektros energijos balansavimo paslaugą* visiems balanso rajonams, atsakingiems už savo elektros energijos balansą prieš PSO, bei kitų valstybių perdavimo tinklų operatoriams. PSO privalo kompensuoti perdavimo tinkluose susidariusias perdavimo technologines elektros energijos sąnaudas. Lietuva įgyvendina PSO *nuosavybės atskyrimą* nuo kitų, su perdavimo veikla nesusijusių veiklų.

STO (AB „Lesto“) yra atsakingas už skirstomuosius tinklus iki elektros energijos vartotojų, gamintojų ar perdavimo tinklų įrenginių prijungimo taško bei už jų saugumą, patikimumą, eksploatavimą, valdymą, plėtojimą atsižvelgiant į skirstymo tinklų naudotojų poreikius bei elektros energijos kokybę. STO atlieka elektros energijos matavimus ir jų rodmenis perduoda PSO, RO (UAB „Baltpool“) ir tiekėjams. STO privalo kompensuoti skirstymo tinkluose susidariusias persiuntimo technologines elektros energijos sąnaudas. Elektros direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad STO *teisinės formos, organizacinės struktūros ir sprendimų priėmimų požiūriu būtų atskirtas* nuo kitų, su skirstymo veikla nesusijusių veiklų. Šiuo metu AB „Lesto“ vykdo visuomeninio tiekimo veiklą bei užtikrina elektros energijos tiekimą elektros energijos vartotojams, kurių nepriklausomas tiekėjas negali vykdyti savo sutartinių įsipareigojimų.

Konkurencijos teisės prasme PSO ir STO teritorijoje, kurioje yra išsidėstę jų elektros tinklai, nuolat užima dominuojančią padėtį, kaip tai apibrėžta EBSS 82 str. Komisija PSO priskiria konkurencinės elektros energetikos rinkos *vartų sargo* (angl. *gate-keeper*) vaidmenį, todėl nediskriminacinės trečiųjų asmenų prieigos prie elektros tinklų bei skaidrių prieigos kainų užtikrinimas turėtų būti kiekvienos valstybės narės prioritetas. Lietuvoje PSO ir STO įpareigoti suteikti visiems elektros tinklų naudotojams atvirą prieigą prie elektros tinklų, išskyrus atvejus, kai tai yra neįmanoma dėl techninių priežasčių. Elektros tinklų sektoriuje konkurencijos negali būti, todėl elektros energijos *perdavimo ir skirstymo*

tinklais paslaugų bei elektros energijos vartotojų įrenginių prijungimo prie elektros tinklų kainos yra reguliuojamos valstybės.

Elektros energijos prekyba vyksta didmeninėje ir mažmeninėje elektros energetikos rinkose. Elektros energijos prekyba didmeninėje rinkoje vykdoma pagal Prekybos elektros energija taisyklės.⁶² *Didmeninė prekyba* elektros energija vykdoma pagal *dvišales sutartis* ir prekyba elektros energija *biržoje*, kurią Šiaurės šalių biržos „NordPool Spot“ principais administruoja RO.

Didmeninę elektros energijos prekybą vykdyti turi teisę *rinkos dalyviai*, t.y. RO duomenų bazėje įregistruoti asmenys. Rinkos dalyviais registruojami PSO, STO, tiekėjai (visuomeniniai ir nepriklausomi tiekėjai, sudarę balansavimo sutartis su balansavimo energijos tiekėjais), balansavimo energijos tiekėjai, gamintojai, kurių gamybos režimus kontroliuoja PSO, ir elektros energijos importuotojai/eksportuotojai.

Kontraktinė elektros energija perkama *dvišalių sutarčių* pagrindu, t.y. ne trumpesnių nei vieno kalendorinio mėnesio didmeninio elektros energijos pirkimo-pardavimo sutarčių, sudaromų tiesiogiai tarp Lietuvos elektros energijos gamintojų ir PSO (tik tinklo technologinėms sąnaudoms kompensuoti), STO (tik tinklo technologinėms sąnaudoms kompensuoti) ar tiekėjų. Sudarytos dvišalės sutartys ir jų pakeitimai registruojami RO dvišalių sutarčių registre, tačiau pagal juos prekiaujantys rinkos dalyviai nelaikomi *biržos dalyviais*. Prekyba elektros energija pagal *dvišales sutartis* tarp gamintojų ir tiekėjų *baigiasi likus dviem dienoms iki elektros energijos gamybos ir vartojimo pradžios*, t.y. likus dienai iki naujos elektros energijos prekybos sesijos biržoje tiekėjas su gamintoju suderina elektros energijos gamybos ir vartojimo grafikus. Likusia dvišales sutartis nenupirkta ar neparduota elektros energija pagal toliau prekiauja biržoje.

Biržoje prekiauti elektros energija turi teisę PSO (tik tinklo technologinėms sąnaudoms kompensuoti), Lietuvos elektros energijos gamintojai, *importuotojai*, *eksportuotojai* ir tiekėjai. Biržoje prekiauti gali tik *rinkos dalyviai*, kurie turi atitinkamos veiklos licenzijas ir leidimus, pateikia banko garantiją arba į RO depozitinę sąskaitą sumoka piniginių užstatą ir yra sudarę balansavimo elektros energijos tiekimo sutartį su balansavimo tiekėju arba PSO. Šie rinkos dalyviai sudaro biržos dalyvio sutartį su RO bei trišalę rinkos dalyvio licencijos ir prekybos sistemos vartotojo sutartį su RO ir Norvegijos įmone „Nord Pool Spot AS“. RO administruojamoje prekybos platformoje elektros energija *prekiaujama diena-prieš principu būsimam 24 val. laikotarpiui*, t.y. *viena diena prieš elektros energijos gamybos ir vartojimo dieną*, o pateikti pirkti ir parduoti prekybos pasiūlymai yra įpareigojantys. Kartu su diena-prieš principu, biržoje taikomi valandinės elektros energijos apimčių apskaitos ir apmokėjimo už nebalansą principai, kuriuos nulėmė elektros energijos savybė, t.y. tuo pačiu momentu elektros energijos

⁶² Lietuvos Respublikos energetikos ministro 2009 m. gruodžio 9 d. įsakymas Nr. 1-244 „Dėl prekybos elektros energija taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2009, Nr. 149-6677.

turi būti pagaminama tiek, kiek jos suvartojama. Valandinė elektros energijos apimčių apskaita reiškia, kad visi tiekėjai turi prognozuoti valandinius elektros energijos kiekius, kuriuos numato suvartoti jų elektros energijos vartotojai. Apmokėjimas už nebalansą reiškia, kad jei tiekėjas netiksliai prognozavo ir dieną prieš nusipirko ne tiek elektros energijos, kiek faktiškai vartojo jo elektros energijos vartotojai, jis privalo nepalankiomis kainomis parduoti iš anksto nusipirktą elektros energijos perteklių arba nusipirkti iš anksto nenupirktą elektros energijos trūkumą. Pasibaigus prekybos sesijai biržoje, PSO gauna visus duomenis apie *nupirktus ir parduotus* elektros energijos kiekius (jie bus gaminami ir vartojami sekančią dieną, tačiau pagal juos mėnesio pabaigoje tiekėjai visuomet atsiskaito su gamintojais nepaisant to, kiek šios elektros energijos buvo realiai suvartota ir pagaminta) ir pagal biržos duomenis, sudaro elektros energijos gamybos ir vartojimo planus, kuriuos privalo vykdyti rinkos dalyviai. Tačiau praktiškai visuomet elektros energijos gamybos ir vartojimo dieną susiklosto gamybos ir vartojimo nebalansas, kurį PSO turi panaikinti nurodydamas gamintojams padidinti elektros energijos gamybą, jei trūksta elektros energijos ir sumažinti elektros energijos gamybą (t.y. negaminti iš anksto susitarto ir parduoto elektros energijos kiekio), jei elektros energijos yra per daug. Šis elektros energijos kiekis vadinamas reguliavimo energija. PSO reguliavimo energijai pirkti ir parduoti kiekvienos prekybos sesijos biržoje pabaigoje organizuoja aukcioną. Savanoriškai dalyvaujantys gamintojai aukciono metu PSO siūlo elektros energijos kainą, už kurią pagamins papildomą elektros energijos kiekį (reguliavimo elektros energijos pardavimas) ir elektros energijos kainą, už kurią nepagamins suplanuoto elektros energijos kiekio (reguliavimo elektros energijos pirkimas) tuo atveju, jei PSO nurodytų. Aukcione *sandoriai nesudaromi*, tačiau pagal siūlomą elektros energijos kainą *sudaroma gamintojų eilė*, kurių pasiūlymai parduoti arba pirkti reguliavimo energiją bus vykdomi pirmiausia (pirmiausia parduodama reguliavimo elektra mažiausia kaina, o nuperkama - didžiausia kaina). Reguliavimo elektros energija pradedama prekiauti operatyvinę valandą *likus keliasdešimt ir mažiau minučių* iki elektros energijos *gamybos ir vartojimo momento*, kurios metu PSO teikia privalomus nurodymus dėl elektros energijos gamybos ar vartojimo režimų pakeitimo, jei neišlaikomas sistemos nacionalinis balansas. Kalendorinio mėnesio pabaigoje *nustatoma balansavimo elektros energijos* apimtis. Jei faktinis tiekėjų elektros energijos vartotojų suvartojimas viršijo planinį dydį, tiekėjas nuperka trūkstamą balansavimo elektros energiją, o jei faktinis elektros energijos vartotojų suvartojimas viršijo planinį dydį, tiekėjas parduoda perteklinę balansavimo elektros energiją, t.y. tiekėjas susibalansuoja, o balansavimo elektros energijos kainą įtakoja reguliavimo elektros energijos kaina. Tokia tiekėjų pareigą įtvirtina LR EEĮ 36 str. 3 d., kuri teigia, jog kiekvienas *gamintojas ir tiekėjas* yra atsakingas už elektros energijos gamybos kiekio, būtino pirkėjų poreikiams patenkinti, ir kiekio, nurodyto elektros energijos pirkimo–pardavimo grafikuose, pirkimo ar pardavimo atitikimą. Todėl tiekėjai elektros

energijos pirkimo-pardavimo sutartyse su elektros energijos vartotojais aptaria elektros energijos vartojimo grafiko nesilaikymo pasekmes. Tačiau EETNT elektros energijos vartojimo grafikų sudarymo prievolės buitiniams vartotojams nenumato. Tai reiškia, jog buitinių vartotojų suvartojimą privalo už juos suplanuoti jų tiekėjai, kurie negali reikalauti iš buitinių vartotojų netesybų ar nuostolių dėl vartojimo grafiko nesilaikymo. Todėl tiekėjui prisiimant visą balansavimosi riziką, jis savo buitiniams vartotojams galimai siūlys didžiausią elektros energijos kainą. Pasikeitimai šalių teisiniuose santykiuose galimi buitiniams vartotojams įrengus intelektualiuosius skaitiklius, tuomet prognozuojamam kiekiui tiekėjas galės pasiūlyti aiškia, buitiniams vartotojams palankią elektros energijos kainą.

Didmeninėje elektros energetikos rinkoje formuojama elektros energijos gamybos kaina, atitinkanti elektros energijos paklausos ir pasiūlos santykį ir dažniausiai elektros energijos gamybos kaštus. Didmeninė elektros energijos kaina susiformuoja dvišalių sutarčių pagrindu arba biržoje. Biržoje pateikiami pasiūlymai surūšiuojami pagal kainas ir pirmiausia bus įvykdyti pardavimo ir pirkimo pasiūlymai mažiausia kaina. Tokiu būdu suformuojamos dvi atskiros kreivės pirkti ir parduoti, o sistema suranda šių kreivių susikirtimo tašką ir automatiškai patvirtina tam tikras sąlygas atitinkančius elektros energijos pirkimo-pardavimo sandorius. Didmeninėje elektros energijos rinkoje susiformuoja *grynoji* elektros energijos gamybos (išsigijimo) kaina ir ji skiriasi nuo mažmeninės elektros energijos rinkos kainos (žr. 6 Priedą).

EETNT nustato, jog mažmeninę prekybą elektros energija turi teisę vykdyti tiekėjai pagal su elektros energijos vartotojais sudarytas elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartis. LR EEĮ numato, jog buitiniai vartotojai elektros energiją gali pirkti iš visuomeninių arba nepriklausomų tiekėjų. Didžiausiai daliai Lietuvos gyventojų visuomeninį tiekimą reguliuojama visuomenine elektros energijos ir visuomeninio tiekimo kaina užtikrina STO (AB „Lesto“). Buitinis vartotojas, ketinantis pirkti elektros energiją iš nepriklausomo tiekėjo, privalo sudaryti su *nepriklausomu tiekėju elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį*, o su STO, prie kurio elektros tinklų yra prijungti buitinio vartotojo elektros įrenginiai – *elektros energijos persiuntimo paslaugų sutartį*.

MAŽMENINĖS ELEKTROS ENERGIJOS KAINOS

Lietuvoje buitiniams vartotojams taikoma visuomeninė elektros energijos kaina yra viena mažiausių iš visų ES valstybių narių elektros energijos kainų.⁶³ Visuomeninė elektros energijos kaina susideda iš kelių dedamųjų: gamybos (išsigijimo), VIAP, perdavimo, sisteminių paslaugų, skirstymo (vidutinės įtampos tinklais ir žemos įtampos tinklais, priklausomai nuo to, prie kokios įtampos elektros tinklų prijungti elektros energijos vartotojo įrenginiai), PVM ir visuomeninio tiekimo paslaugos, t.y. prekybos ir elektros energijos patiekimo vartotojams administravimo sąnaudos, kainų.⁶⁴ VKEKK duomenimis visuomeninėje elektros energijos kainoje, kurią pagal vienakainį tarifą 2010 m. mokėjo elektros energijos vartotojai, elektros energijos gamybos kaina sudaro apie 34 proc., perdavimo paslaugos kaina su VIAP – apie 18 proc., skirstymo paslaugos kaina – apie 28 proc., tiekimo – apie 1 proc. ir PVM – apie 19 proc. VKEKK duomenimis, visuomeninėje elektros energijos kainoje, kurią pagal vienakainį tarifą 2011 m. moka elektros energijos vartotojai, elektros energijos gamybos (išsigijimo) kaina sudaro 16 ct/kWh, perdavimo paslaugos kaina – 2,98 ct/kWh, VIAP – 6,01 kWh, skirstymo vidutinės įtampos tinklais paslaugos kaina – 4,89 ct/kWh, skirstymo žemos įtampos tinklais paslaugos kaina – 6,39 ct/kWh, PVM – 7,69 ct/kWh, visuomeninio tiekimo kaina – 0,37 ct/kWh.⁶⁵

Persiuntimo paslauga yra natūralių monopolijų teikiama paslauga, o už VIAP elektros energijos vartotojai, kurių įrenginiai yra prijungti prie perdavimo arba skirstomųjų tinklų, sumoka atsiskaitydami už suteiktą persiuntimo paslaugą, todėl VKEKK skelbia VIAP bei elektros tinklų operatorių nustatytus konkrečius persiuntimo paslaugos tarifus, pagal kuriuos atsiskaito tiek reguliuojamieji, tiek nereguliuojami elektros energijos vartotojai. Konkurencija elektros energijos rinkoje galima gamyboje ir tiekime, todėl jų kainos ir tarifai elektros energijos vartotojams, pasirinkusiems nepriklausomą elektros energijos tiekėją, nereguliuojami.

Lietuvoje visuomeninės elektros energijos kainos mažesnės už konkurencinės elektros energetikos rinkos suformuotas kainas, nors tiekėjai didmeninėje elektros energetikos rinkoje dalyvauja vienodomis sąlygomis (visuomeninio tiekimo kaina sudaro 0,37 ct/kWh, t.y. konkurencijos aspektu sudaro nežymią dalį, nepriklausomų tiekėjų siūloma nepriklausomo tiekimo kaina panaši, ji įskaičiuojama

⁶³ Eurostat „Environmental and energy“, 2010 // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-10-046/EN/KS-QA-10-046-EN.PDF; prisijungimo laikas 2011 03 03.

⁶⁴ Visuomeninių elektros energijos kainų, visuomeninio tiekimo paslaugos kainos ir jos viršutinės ribos nustatymo metodika

⁶⁵ www.regula.lt

į elektros energijos gamybos (išigijimo) kainą). Taip yra todėl, jog didžiausią tiekėjų finansinę veiklos riziką sudaro apmokėjimas už nebalansą, tačiau elektros energiją parduodant didžiausiai daliai šalies buitinių vartotojų, susibalansuojama veikiant masto ekonomikos dėsniams. Žemos visuomeninės elektros energijos kainos neigiamai įtakoja konkurenciją elektros energetikos rinkoje, nes nepriklausomi tiekėjai nepajėgia konkuruoti su visuomeniniais tiekėjais buitinių vartotojų atžvilgiu. Pažymėtina, jog neįmanoma visiškai panaikinti STO vykdomų veiklų (persiuntimo paslaugų ir visuomeninio tiekimo) kryžminio subsidijavimo rizikos nepaisant to, jog nacionalinis teisinis reguliavimas draudžia kryžminį subsidijavimą, o LR EEĮP siekiama įgyvendinti Elektros direktyvos nuostatą, kad STO nuo kitų su skirstymu nesusijusių veiklų, turi būti atskirtas teisine forma, organizacine struktūra ir sprendimų priėmimu.

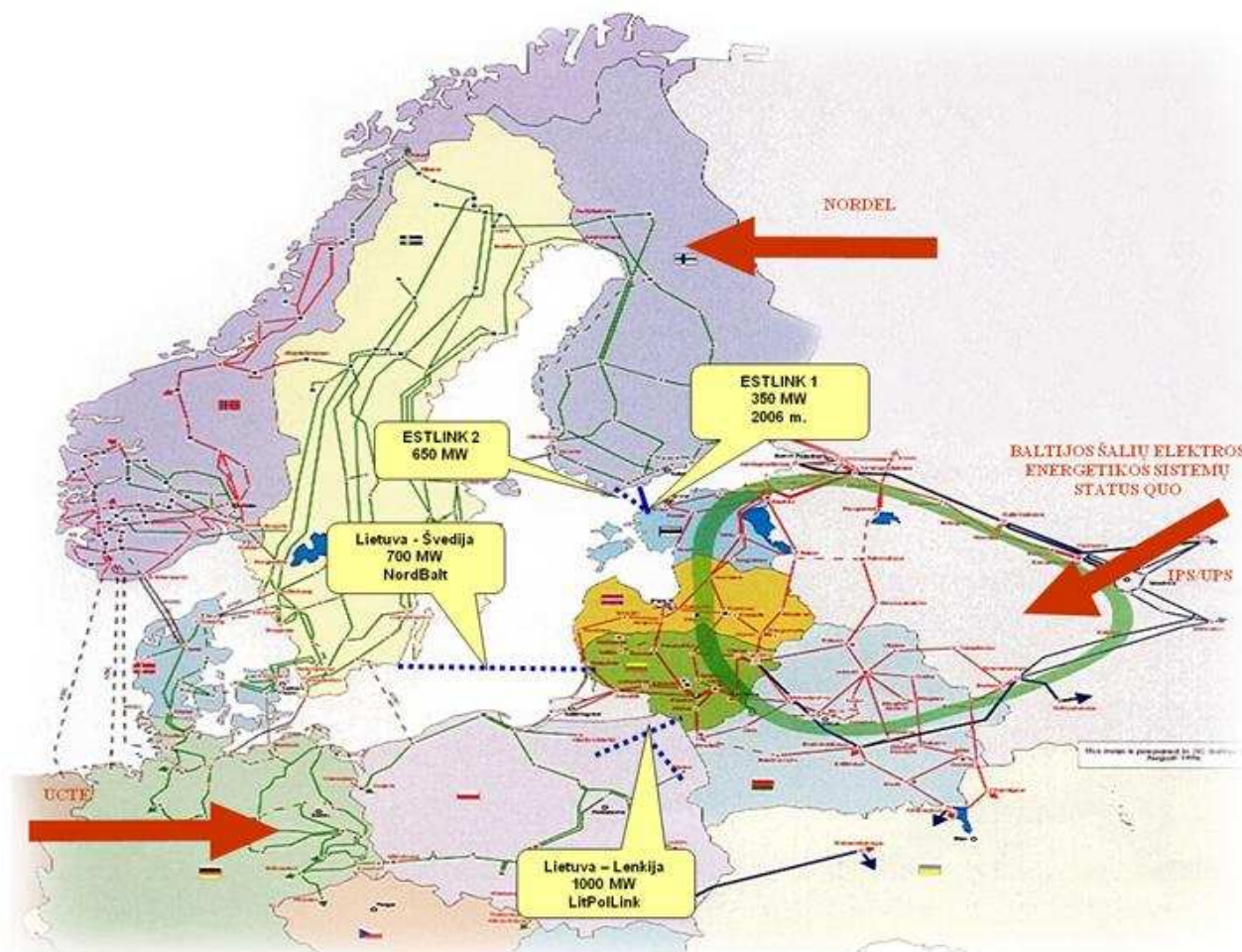
Konkurenciją elektros energetikos rinkoje neigiamai įtakoja ypatinga Lietuvos elektros energetikos sistemos situacija. Šalies elektros energetikos sektorius ilgą laiką buvo orientuotas į neefektyvų elektros energijos, naftos produktų ir gamtinių dujų vartojimą bei dideles elektros energijos eksporto apimtis. Sustabdžius Ignalinos atominę elektrinę, Lietuva iš elektros energiją eksportuojančios valstybės tapo importuojančia: PSO duomenimis, 2009 m. elektros energijos šalyje suvartota 10,57 TWh, o pagaminta 13,50 TWh, o 2010 m. elektros energijos šalyje suvartota 10,69 TWh, o pagaminta 4,71 TWh, todėl importuota 56 proc. šalies poreikio. Nors Lietuva teoriškai turi pakankamai gamybos pajėgumų aprūpinti šalies elektros energijos poreikį, tačiau didžioji dalis šių pajėgumų yra neefektyvūs ir brangūs dėl elektros energijos gamybai naudojamo iškastinio kuro (pagrindinė iškastinio kuro rūšis, naudojama Lietuvos elektros energijos gamintojų – gamtinės dujos, taip pat deginamas mazutas, kuris gaminamas iš naftos perdirbimo produktų, tačiau yra brangesnis už dujas), be to, šalis nepasižymi energetinių šaltinių tiekimo diversifikacija, nes vamzdynų sistemos ir naudojamos technologijos lemia energetikos sektoriaus priklausomybę nuo energetinių žaliavų importo iš Rusijos. Lietuvoje šiuo metu iš atsinaujinančių energijos išteklių Lietuvoje pagaminama 15 proc. galutinio šalyje suvartotojo energijos kiekio, į kurį įskaičiuojama suvartota elektros energija, šiluma ir gyventojų sunaudotas kuras (malkos, medžio pjuvenų briketai ir pan.), todėl pagamintos iš atsinaujinančių energijos išteklių elektros energijos rodikliai nereitinguojamai žemi. Lietuva, skirtingai nei daugelis ES valstybių narių, yra izoliuota nuo ES elektros energetikos sistemų – neturi elektros jungčių su kontinentine Europa, todėl elektros energijos importas apribotas fiziškai, o elektros energiją importuoti galima tik iš tų valstybių, į kurias nutiesti perdavimo tinklai ir kurios turi elektros energijos perteklių. Lietuvos perdavimo tinklai sujungti su Latvijos, Baltarusijos ir Kaliningrado srities elektros energetikos sistemomis (žr. 1 pav.). Didžiausią dalį elektros energijos šalies poreikiams patenkinti Lietuva importuoja iš Rusijos. UAB „Inter RAO Lietuva“, kuri yra dominuojančios Rusijos elektros energijos bendrovės INTER RAO JES dukterinė įmonė, turi

nepriklausomo tiekimo licenziją ir išskirtinę patronuojančios bendrovės suteiktą teisę iš Rusijos importuoti elektros energiją į Latviją, Estiją, Lietuvą. Rusijoje nėra konkurencijos tarp elektros energijos eksportuotojų, Lietuvoje - tarp elektros energijos importuotojų. Todėl artimiausiais metais, kol Lietuva neįgyvendins jungčių projektų su kontinentinės Europos ir Šiaurės šalimis, konkurencinės elektros energetikos rinkos galimybės Lietuvoje išliks ribotos. Pastaraisiais metais Lietuvos dėmesys skiriamas elektros energetikos sektoriaus pertvarkai, didesniai energijos vartojimo efektyvumui bei tiekimo saugumui užtikrinti. Lietuvos strateginiais projektais iki 2020 m. išlieka elektros jungčių su kaimyninėmis šalimis tiesimas bei naujų, įskaitant atominę ir atsinaujinančių išteklių energiją naudojančių, elektros energijos gamybos pajėgumų didinimas.⁶⁶

Elektros direktyvos 37 str. 1 d. j) p. reguliavimo institucijoms įtvirtina nacionalinių mažmeninių elektros energetikos rinkų monitoringo pareigą. Direktyvos 37 str. 1 d. o) p. reguliavimo institucijas įpareigoja kartą per metus skelbti rekomendacijas dėl mažmeninės elektros energijos kainos atitikimo šios direktyvos 3 str. reikalavimams ir, esant poreikiui, pranešti apie jas konkurencijos priežiūros institucijoms. LR EEĮ 42 str. teigia, kad nepriklausomų tiekėjų elektros energijos kainos nereguliuojamos, išskyrus atvejus kai nepriklausomas tiekėjas užima daugiau kaip 25 proc. rinkos. LR EEĮPĮP 65 str. numato, jog nepriklausomų tiekėjų parduodamos elektros energijos kainos nereguliuojamos, išskyrus atvejus kai reguliavimo institucija nustato, jog toks nepriklausomas tiekėjas turi didelę įtaką rinkoje. Tokiu atveju reguliavimo institucija gali *inter alia* įpareigoti tiekėją elektros energiją teikti sąnaudomis pagrįstomis kainomis arba nustatyti viršutinę tiekėjo elektros energijos kainų ribą. Autorius mano, jog nepriklausomų tiekėjų elektros energijos kainų reguliavimas praktiškai neįgyvendinamas tiekėjui susitarus su importuotojais ir (arba) gamintojais dėl didmeninės elektros energijos įsigijimo kainų, t.y. sąnaudų ir negarantuoja, kad bus išvengta LR Konkurencijos įstatymo pažeidimų. Todėl elektros energetikos rinkoje neabejotiną svarbą įgauna konkurencijos priežiūros institucijos vykdoma elektros energijos įmonių veiklos *ex post* kontrolė LR Konkurencijos įstatymo nustatytų pažeidimų (draudžiami susitarimai, piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi ir kt.) kontekste.

⁶⁶ Nacionalinės energetikos (energetinės nepriklausomybės) strategijos projektas http://www.enmin.lt/lt/activity/veiklos_kryptys/strateginis_planavimas_ir_ES/NES_projektas_2010_2050.pdf; prisijungimo laikas 2011-03-10.

1 Pav. Baltijos šalių elektros energetikos sistemos

Paaiškinimai:

Lietuvos elektros energetikos sistema priklausoma nuo kaimyninių šalių energetikos sistemų. Lietuvos perdavimo tinklai (raudonos linijos) sujungti su Latvijos, Baltarusijos ir Kaliningrado srities elektros energetikos sistemomis. Ryšius su šių šalių elektros energetikos sistemomis lemia elektros energetikos sistemų veiklos režimai, tinklų pralaidumo galimybės ir turimi elektros energijos resursai bei kaštai.

Latvijoje elektros energija daugiausia gaminama hidroelektrinėse, todėl šalies elektros energijos gamyba priklauso nuo kritulių kiekio. Latvija eksportuoja elektros energiją pavasarį, kai susidaro pakankamas vandens lygis ir importuoja ją iš kaimyninių šalių šiluminių elektrinių, kada vandens lygis nepakankamas. Taigi Latvijos elektros energetikos sistemai būdingas elektros energijos deficitas ir importas. Latvijos elektros energetikos sistema yra sujungta su Estijos elektros energetikos sistemomis.

Estija sujungusi Rusijos elektros energetikos sutema. Estija įgyvendino 350 MW pralaidumo aukštos įtampos nuolatinės srovės povandeninės jungties „Estlink 1“ projektą ir susijungė su Suomijos elektros energetikos sistemomis, tačiau šios jungties galingumas ribotas, todėl planuojama tiesti antrą jungtį.

Baltarusija laikoma elektros energijos tranzito valstybe, kurioje vyrauja riboti vietiniai elektros energijos gamybos pajėgumai, o šalis priklauso nuo energijos šaltinių importo iš Rusijos.

Kaliningrado elektros energetikos sistema sujungta tik su Lietuvos elektros energetikos sistema, todėl jo elektros energijos poreikių užtikrinimas priklauso nuo elektros energijos perdavimo iš Lietuvos arba per Lietuvą.

Lenkijos elektros energetikos sistema prieš dešimtmetį atsijungė nuo Ukrainos ir Rusijos, dirbančių IPS/UPS sistemoje, ir sinchronine jungtimi susijungė su vakaru Europos elektros energetikos sistema UCTE. Lietuvos elektros tiltas su Lenkija „LitPol Link“ (mėlyna punktyrinė linija) laikomas strategine priemone elektros energetikos saugumui padidinti, integruoti Lietuvą į ES vidaus rinką ir prisijungti prie UCTE sinchroniniam režimui. Šiuo metu Baltijos šalys yra vienintelės ES valstybės narės, sinchroniniu režimu dirbančios IPS/UPS elektros energetikos sistemos sudėtyje, todėl Baltijos šalių elektros energetikos sistemų darbas priklausomas nuo Rusijos elektros energetikos sistemos. Siekiant prisijungti prie UCTE sinchroniniam darbui, būtina pertvarkyti Lietuvos, Latvijos ir Estijos elektros energetikos sistemų struktūrą bei režimų valdymą.

„NordBalt“ povandeninė jungtis (mėlyna punktyrinė linija) tarp Lietuvos ir Švedijos yra strateginis Lietuvos projektas, kurio įgyvendinimas sudarys sąlygas Lietuvai padengti elektros energijos gamybos deficitą diversifikuojant elektros energijos importo šaltinius, kartu jungtis galės būti naudojama elektros energijos tranzitui.

INTELEKTUALIEJI SKAITIKLIAI

Elektros direktyvos Priedo 2 str. teigia, kad „valstybės narės privalo užtikrinti intelektualiuju skaitiklių sistemų (angl. *intelligent metering systems*) įdiegimą, kad jas naudodami elektros energijos vartotojai galėtų aktyviai dalyvauti mažmeninėje elektros energetikos rinkoje”. Pažymėtina, jog intelektualiu tinklų (angl. *smart grids*) idėja nėra nauja. Direktyvos 2006/32/EB dėl energijos galutinio vartojimo efektyvumo ir energetinių paslaugų 13 str. įpareigojo valstybes nares užtikrinti, kad individualūs skaitikliai galutiniams elektros energijos vartotojams būtų įrengiami konkurencingomis kainomis. Ši direktyva įpareigoja valstybes nares skatinti energijos vartojimo efektyvumą: Danijoje STO privalo informuoti elektros energijos vartotojus apie energijos vartojimo efektyvumą, Norvegijoje už elektros energijos vartojimo efektyvumo skatinimą atsakinga valstybinė institucija *Enova SF*,⁶⁷ kuri finansuojama iš į persiuntimo tarifą įtraukto mokesčio.

Elektros direktyva numato, jog valstybių narių sprendimas dėl intelektualiuju sistemų įdiegimo gali būti priimtas atlikus ilgalaikių sąnaudų ir numatomos naudos rinkai ir buitiniams vartotojams ekonominį vertinimą arba nustačius, kokias intelektualiuju skaitiklių sistemas ekonomiškai tikslinga ir rentabilu taikyti bei per kokį laikotarpį jas galima įdiegti. Toks vertinimas privalo būti atliktas iki 2012 m. rugsėjo mėn. 3 d. Elektros direktyvos Priede nurodoma, jog *vietose, kuriose intelektualiuju skaitiklių sistemų diegimas vertinamas palankiai*, ne vėliau kaip 2020 m. *bent 80 proc. elektros energijos vartotojų* turi būti įdiegtos intelektualiu skaitiklių sistemos. Tačiau Elektros direktyva nepaaiškina, kas nutiktų, jeigu valstybė narė nuspręstų vertinimo neatlikti. Komisija pareiškė, jog tuo atveju, valstybė narė privalo ne vėliau kaip iki 2020 m. *80 proc. visų elektros energijos vartotojų* įdiegti intelektualiu skaitiklių sistemas.

68

Intelektualieji skaitikliai yra elektros energijos apskaitos prietaisai, kurie registruoja elektros energijos sąnaudas ir galimai kitus parametrus valandos arba dažnesniu intervalu ir elektroninių ryšių priemonėmis perduoda šiuos duomenis tiekėjui ir (arba) elektros tinklų operatoriams ne rečiau kaip kartą per dieną apskaitos ir (ar) atsikaitymo tikslais. Intelektualių skaitiklių įrengimo pagrindiniai tikslai - skatinti elektros energijos vartojimo efektyvumą ir aktyvų elektros energijos vartotojų dalyvavimą elektros energetikos rinkoje, įtakojant suvartojamos elektros energijos kiekį ir kainą. Didmeninė elektros

⁶⁷ www.enova.no

⁶⁸ Council of the European Union. Interinstitution file, 2009 // 10814/09 ADD1REV3 // <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/09/st10/st10814-ad01re03.en09.pdf>; prisijungimo laikas 2011 04 01.

energijos kaina konkurencinėje elektros energetikos rinkoje kinta priklausomai nuo elektros energijos pasiūlos ir paklausos santykio. *Baziniam*s (pigiausią elektros energiją galintiems pagaminti) gamintojams nesugebant patenkinti šalies elektros energijos poreikio, elektros energiją pradeda gaminti *pikiniai* (neefektyvūs, brangius elektros energijos gamybos išteklius naudojantys) gamintojai. Tai įtakoja trumpalaikius didmeninių elektros energijos kainų šuolius. Įrengus intelektualiuosius tinklus, elektros energijos vartotojai kas valandą gautų informaciją apie elektros energijos kainą (atskiris atvejais ir apie santykinę taršą, susijusią su vartojamos elektros energijos gamyba), tai įgalintų sumažinti elektros energijos vartojimą tuo metu išjungiant elektros energijos prietaisus, kurių darbas nebūtinai, padidinti elektros energijos iš atsinaujinančių energijos išteklių suvartojimą, vartojant daugiau elektros energijos tuo momentu, kai susidaro palankios sąlygos išnaudoti atsinaujinančius energijos išteklius (pvz. vėjuotą arba saulėtą dieną), o elektros energijos vartotojui įsirengus elektros energiją generuojančius šaltinius, netgi tiekti generuojamos elektros energijos perteklių atgal į elektros tinklus. Tačiau intelektualinių tinklų sukūrimui būtina įrengti intelektualiuosius skaitiklius, o intelektualinių skaitiklių įrengimui būtina visiems buitiniams vartotojams įrengti automatizuotus elektros energijos apskaitos prietaisus.

Įrengus intelektualiuosius skaitiklius, nesudėtingai įgyvendinami Priedo 1 str. h) punkto įpareigojimas valstybėms narėms užtikrinti, kad buitiniai vartotojai turi turėti galimybę naudotis savo suvartojimo duomenimis ir nemokamai leistų jais naudotis bet kuriam tiekėjui bei i) punkto įpareigojimas valstybėms narėms užtikrinti, jog buitiniai vartotojai pakankamai dažnai nemokamai (atitinkamais intervalais) būtų informuojami apie faktinį elektros suvartojimą ir kainą. Elektros direktyvos 3 str. 11 d. teigia, jog valstybė narė arba reguliavimo institucija griežtai rekomenduoja elektros energijos įmonėms optimizuoti elektros energijos vartojimą, įskaitant naujoviškas kainodaros formules. Įrengus intelektualiuosius skaitiklius, tiekėjai buitiniams vartotojams gali pasiūlyti lanksčias kainodaros sistemas (pvz., elektros energijos pirkimo-pardavimo kainą susiejant su biržos elektros energijos kaina). Intelektualių skaitiklių pagalba nesunkiai įgyvendinama buitinių vartotojų teisė gauti tikroju suvartotu elektros energijos kiekiu pagrįstas apmokėjimo sąskaitas, kartu tai vienas iš aspektų, susijusių su Elektros direktyvos 3 str. 11 d. įpareigojimu valstybėms narėms skatinti energijos vartojimo efektyvumą.

NACIONALINĖS REGULIAVIMO INSTITUCIJOS VAIDMUO

Elektros direktyvoje pagrindine elektros energetikos sektoriaus reguliavimo institucija yra nacionalinė reguliavimo institucija (angl. *national regulatory authority*). Reguliavimo institucijoms tenka ypatingas, platesnis nei konkurencijos priežiūros institucijų, vaidmuo konkurencingai elektros energetikos rinkai sukurti, kuris apima specifinį reguliavimą ir laisvos trečiųjų asmenų prieigos prie elektros tinklų, įėjimo į elektros energetikos rinką (licencijavimas ir kt.) priežiūrą, universaliųjų paslaugų, buitinių vartotojų teisių užtikrinimą bei aplinkos apsaugą.

Reguliavimo institucijų terminas apima didelę įvairovę institucinių struktūrų. Elektros direktyvoje nėra nuostatų dėl konkrečios reguliavimo institucijos organizacinės formos, šie klausimai išlieka valstybės narės kompetencijoje. Tačiau Elektros direktyvos 35 str. įpareigoja valstybes nars "paskirti vieną reguliavimo instituciją nacionaliniu lygmeniu". Tokiu būdu buvo pakeistas Direktyvoje 2003/54/EB įtvirtintas reikalavimas paskirti „vieną ar kelias kompetentingas institucijas, kurios atliktų reguliavimo institucijų funkcijas“. Elektros direktyvoje reguliavimo institucijoms numatomi teisinio ir funkcinio atskyrimo reikalavimai, vienareikšmiškai įpareigojantys valstybes nars sukurti savarankišką juridinį asmenį su atskiru finansavimu iš valstybės biudžeto. Komisija rekomenduoja didinti reguliavimo institucijų finansavimą ir sektorinių rinkliavų, tokiu būdu mažinant šių institucijų priklausomybę nuo politinių interesų. Daugiau nei pusėje ES valstybių narių, įskaitant kaimyninę Latviją, reguliavimo institucijos turi teisę rinkti mokesčius ar kitokias rinkliavas iš energetikos įmonių. Elektros direktyva nustato reguliavimo institucijų veiklos tikslus ir pagrindinius šių institucijų organizavimo principus *ineralia* nepriklausomumo nuo politinių ir elektros energetikos rinkos interesų, veiklos nešališkumo bei skaidrumo. Tačiau ES oficialiuose dokumentuose pabrėžiama, jog nepriklausomumo principas netrukdo atlikti reguliavimo institucijų veiklos parlamentinę ir teisminę kontrolę. Elektros direktyva numato privalomą reguliavimo institucijos valdybos narių ar aukščiausios vadovybes narių rotaciją, t.y. jie gali būti skiriami 5-7 metų laikotarpiui, kurį galima pratęsti tik vieną kartą. Praktikoje reguliavimo institucijų nepriklausomumas užtikrinamas per reguliavimo institucijų teisinį statusą, finansavimo šaltinius, interesų konflikto prevencines priemones, vadovaujančių darbuotojų skyrimo ir atleidimo tvarką bei kadencijos trukmę, deleguotas funkcijas ir galias, t.y. disponuojamas priemones teisės aktų laikymuisi energetikos sektoriuje garantuoti.

Elektros direktyvos 36 str. įpareigoja reguliavimo institucijas siekti bendrųjų tikslų *inter alia* padėti užtikrinti buitinių vartotojų apsaugą, siekti aukštų paslaugų elektros energetikos rinkoje tiekimo standartų, padėti suderinti keitimosi būtiniais duomenimis procedūras elektros energijos vartotojams keičiant tiekėjus. Elektros direktyva įtvirtina reguliavimo institucijų pareigą, *inter alia* 37 str. 1 d. p) p. užtikrinti elektros energijos vartotojams galimybę naudotis suvartojimo duomenimis; 37 str. 1 d. o) p. stebėti mažmeninių elektros energijos kainų atitikimą Elektros direktyvos 3 str.; 37 str. 1 d. n) p. kartu su kitomis institucijomis užtikrinti, kad buitinių vartotojų pasaugos priemonės būtų veiksmingos ir taikomos; 37 str. 1 d. b) p. užtikrinti, kad elektros energijos įmonės laikytųsi šios direktyvos nuostatų ir kt. Komisija pastaruoju aspektu pažymėjo, kad „nepažeidžiant Komisijos kaip EBSS sergėtojos vaidmens, reguliavimo institucijoms suteikiama speciali pareiga užtikrinti ES teisės veikimą.“⁶⁹ Šią Komisijos poziciją Trečiojo energetikos paketo svarstymo metu, palaikė EP, kurio nuomone reguliavimo institucijų galios turėtų būti analogiškos nacionalinių konkurencijos priežiūros institucijų turimoms galioms. Elektros direktyvos 37 str. 1 d. n) p. nereiškia, kad reguliavimo institucija praktiškai įgyvendina Priedo nuostatas, tačiau ji privalo būti užtikrinta, kad šios nuostatos įgyvendintos ir efektyvios. Todėl būtinas glaudus reguliavimo institucijų, vartotojų teisės ginančiomis institucijų ir konkurencijos priežiūros institucijų bendradarbiavimas, kurio įgyvendinimui rekomenduotina parengti šių institucijų keitimosi informacija, įskaitant konfidencialią informaciją, tvarką, numatant informacijos pateikimo terminus. Elektros direktyva - rėminė direktyva, todėl valstybės narės turi teisę reguliavimo institucijoms deleguoti papildomų funkcijų.

Elektros direktyvoje įtvirtintų reguliavimo institucijų funkcijoms įgyvendinti būtinos atitinkamos galios, kurių nebaigtinį sąrašą pateikia Elektros direktyvos 37 str. 4 d., o valstybės narės įpareigojamos užtikrinti, jog reguliavimo institucijoms būtų suteikta tiek ir tokių įgaliojimų, kuriais naudodamosi jos galėtų savo pareigas vykdyti efektyviai ir operatyviai. Elektros direktyvoje įtvirtinti reguliavimo institucijų įgaliojimai apima *inter alia* teisę priimti privalomus sprendimus dėl elektros energijos įmonių, teisę reikalauti iš elektros energijos įmonių informacijos, būtinos jos pareigoms atlikti, teisę skirti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias sankcijas (arba pasiūlyti teismui jas skirti) reguliavimo institucijos sprendimų nevykdančioms elektros energijos įmonėms. PSO arba vertikalios integracijos

⁶⁹ European Commission staff working paper. Interpretative note on directive 2009/72/EC concerning common rules for the internal market in electricity and directive 2009/73/EC concerning common rules for the internal market in natural gas. The regulatory authorities, 2010 // http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/interpretative_notes/doc/implementation_notes/2010_01_21_the_regulatory_authorities.pdf; prisijungimo laikas 2011 03 29.

įmonėms skiriamos piniginės baudos gali siekti iki 10 proc. metinės apyvartos. ES valstybių narių reguliavimo institucijos energetikos įmonėms gali taikyti skirtingas sankcijas, tačiau labiausiai paplitusios yra piniginės baudos, išreiškiamos konkrečiomis sumomis arba procentais nuo elektros energijos įmonių apyvartos ar pajamų, pvz., Vokietijoje nuo 1000 iki 10 mln. eurų, Vengrijoje iki 400 000 eurų.⁷⁰ Elektros direktyva įpareigoja valstybes nares užtikrinti, kad reguliavimo institucijos savo galiomis naudotųsi nešališkai ir skaidriai, o jų priimami sprendimai būtų vieši, pagrįsti ir motyvuoti, kad būtų galima atlikti jų teisminę kontrolę.

Lietuvoje reguliavimo institucijos funkcijas vykdo VKEKK. LR Energetikos įstatymas numato, jog VKEKK yra biudžetinė įstaiga, kurios parlamentinę kontrolę vykdo LR Seimas. VKEKK nėra susaistyta tiesioginio pavaldumo santykiais su kitomis institucijomis ir jos sprendimų negali koreguoti ar atmesti kitos institucijos, išskyrus VKEKK nutarimų teisminę kontrolę. LR Energetikos įstatymas numato institucinę bei asmeninę VKEKK atskaitomybę. Institucinė atskaitomybę atspindi VKEKK metinės veiklos atsąskaitos, kurios pagal LR Energetikos įstatymo 17 str. 10 d. teikiamos LR Prezidentui, Seimui, Vyriausybei. To paties str. 9 d. numato, jog VKEKK atsako už savo nutarimus, kurie priimami vardiniu VKEKK narių balsavimu.

Komisiją sudaro penki nariai. Jos pirmininką ir keturis narius LR Prezidento teikimu penkeriems metams skiria ir atleidžia LR Seimas. VKEKK pirmininku ir jos nariais gali būti Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį išsilavinimą, įgytą baigus universitetines studijas. Nustatyta kadencijos trukmė atitinka numatytą Elektros direktyvoje, tačiau turėtų būti įgyvendinama VKEKK narių rotacija. LR Energetikos įstatymas draudžia užimti kitas pareigas VKEKK nariams, kurių tarnybai pasibaigus, jiems taikomi LR Viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo apribojimai.

VKEKK veiklos skaidrumas ir viešumas gali būti užtikrinami įvairiomis priemonėmis. VKEKK yra pasitvirtinusi asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo VKEKK taisyklės, pagal kurias „vieno langelio“ principu asmenis aptarnauja VKEKK Bendrųjų reikalų skyrius. Asmenų prašymai priimami dvi papildomas valandas per savaitę, pasibaigus darbo dienos laikui (asmenų prašymai gali būti priimami raštu, žodžiu, telefonu, internetu), Bendrųjų reikalų skyriaus darbuotojų pareigos, vardai ir pavardės, darbo laikas, telefono numeriai ir kita reikiama informacija viešai skelbiama VKEKK interneto svetainėje. VKEKK posėdžiuose, spręsdama jos kompetencijai priskirtus klausimus, priima sprendimus, kurie įforminami nutarimais. VKEKK posėdžiai yra vieši, išskyrus teisės aktuose nustatytas išimtis. Valstybinės

⁷⁰ CEER Regulatory Benchmark Report, 2005 // Ref: C05-IEB-08-03 // http://www.energy-regulators.eu/portal/page/portal/EER_HOME/EER_PUBLICATIONS/CEER_ERGEG_PAPERS/Cross-Sectoral/2005/CEER_REGULATORY%20BENCHMARK_2005-12-06_PUBLIC.PDF; prisijungimo laikas 2011 03 29.

kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamentas ⁷¹ bei Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatai numato, jog VKEKK interneto svetainėje skelbiama įvairi informacija, t.y. informacija apie viešus posėdžius, viešų posėdžių protokolai, viešų nutarimų projektai, vieši nutarimai, strateginiai VKEKK veiklos planai, metinės ataskaitos, reguliuojami elektros energijos persiuntimo ir elektros energijos vartotojų prijungimo prie elektros tinklų įkainiai ir kt., taip pat norminių teisės aktų projektai, kurie pagal reglamentą turėtų būti derinami su valstybės institucijomis ar įstaigomis, vartotojų teises ginančiomis ir verslo asociacijomis. Darbo reglamento 157 p. įtvirtina VKEKK narių, skyrių vedėjų ir kitų darbuotojų pareigą pagal kompetenciją teikti interesantams informaciją apie VKEKK nutarimus ir numato, jog VKEKK priėmus svarbius nutarimus, turi būti rengiami jų komentarai. Darbo reglamento 36 p. - 40 p. reglamentuoja viešą svarstymą arba apklausas, kurie gali būti organizuojami VKEKK narių iniciatyva, vartotojų ar tiekėjų rašytiniu prašymu ir juose gali būti aptariami VKEKK posėdžiuose svarstomi klausimai. Viešuose svarstymuose ar apklausose turi dalyvauti bent vienas VKEKK narys bei vartotojų ir (ar) tiekėjų atstovai. Autoriaus nuomone, viešas svarstymas ir apklausa ypatingai svarbūs tose valstybėse, kurių gyventojai nepasitiki valstybės institucijomis, nes atlieka šių institucijų *priartinimo* prie visuomenės vaidmenį. Tačiau privalomo viešo svarstymo ar apklausa atvejų įstatymai nereguliuoja, todėl tai yra viena svarbiausių galiojančio teisinio reguliavimo tobulinimo sričių.

Pagrindinis VKEKK uždavinys – prižiūrėti elektros energetikos, gamtinių dujų, šilumos ir vandens ūkio rinkas įstatymų nustatyta tvarka. ⁷² LR EEĮ įpareigoja VKEKK užtikrinti, kad konkurencija elektros energetikos rinkoje būtų efektyvi, elektros energijos vartotojai ir tiekėjai nebūtų diskriminuojami, o elektros energijos vartotojai gautų nustatytos kokybės paslaugas. VKEKK funkcijos nustatytos LR Energetikos įstatyme, LR Elektros energetikos įstatyme bei VKEKK nuostatuose. VKEKK priskirtina elektros energetikos rinkos priežiūra ir stebėseną, valstybės reguliuojamų kainų elektros energetikos rinkoje reguliavimas, elektros energetikos įmonių licencijavimas, šių įmonių licencijuojamos veiklos kontrolė, elektros energijos persiuntimo patikimumo ir paslaugų kokybės reikalavimų nustatymas ir jų laikymosi priežiūra, elektros energijos vartotojų skundų nagrinėjimas ir jų ginčų su elektros energetikos įmonėmis sprendimas ir kt. VKEKK turi įgaliojimus sustabdyti, panaikinti licencijuojamų įmonių veiklos licencijas. VKEKK nagrinėja administracinių teisės pažeidimų bylas ir pažeidėjams (elektros energijos įmonių atsakingiems asmenims) gali skirti administracines nuobaudas iki 1500 Lt (už VKEKK nutarimų

⁷¹ Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. O3-335 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos darbo reglamento patvirtinimo“ // http://www.regula.lt/lt/veikla/darbo-reglamentas/darbo_reglamentas_aktualus.pdf; prisijungimo laikas 2011 04 03.

⁷² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimas Nr. 1747 „Dėl Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 109-4819.

pažeidimą arba nevykdymą, teisėtų nurodymų kainodaros energetikos srityje nevykdymą, duomenų apie elektros energetikos įmonės ūkinę finansinę veiklą nepateikimą ir kt.). Manytina, jog šios baudos nėra *atgrasančios*, todėl nepadidina reguliavimo institucijos galių. Tačiau LR Energetikos įstatymo 27 str. suteikia VKEKK teisę vykdant reguliuojamą skirti energetikos įmonėms baudas: už teisės aktais nustatytos informacijos vartotojų teises ginančioms organizacijoms, atitinkamoms asociacijoms nepateikimą, taip pat neteisingos ar ne visos informacijos pateikimą energetikos įmonei gali būti skiriama pinigine bausme nuo vieno tūkstančio litų iki 0,5 procento energetikos įmonės metinių pajamų iš konkrečios licencijuojamos veiklos, kurią vykdant padarytas pažeidimas praėjusiais ūkiniais metais; už kitų licencijuojamos veiklos sąlygų pažeidimą arba nevykdymą, už VKEKK nurodymų nutraukti neteisėtą veiklą, pašalinti nustatytus licencijuojamos veiklos sąlygų pažeidimus, nevykdymą arba vykdymą ne laiku, už įsipareigojimų nesilaikymą energetikos įmonei gali būti skiriama pinigine bausme nuo vieno tūkstančio litų iki 1 procento energetikos įmonės metinių pajamų iš konkrečios licencijuojamos veiklos, kurią vykdant padarytas pažeidimas praėjusiais ūkiniais metais, o už licencijuojamos veiklos sąlygų pakartotinį pažeidimą per metus – iki 2 procentų energetikos įmonės metinių pajamų.

Apibendrinant galima teigti, jog Elektros direktyvos kontekste VKEKK vertintina kaip pakankamai nepriklausoma institucija, kuriai deleguotos direktyvos numatytos funkcijos ir galios. Tačiau kai kurie aspektai gali būti tobulinami, pvz., įvedama VKEKK narių rotacija, įstatyminiu lygiu reglamentuojamas privalomas konsultavimasis su buitinių vartotojų atstovais jiems svarbių sprendimų priėmimo atvejais. Diskutuotina galimybė VKEKK suteikti išimtinę bet kurios šalies ir elektros tinklų operatorių ginčių sprendimo jurisdikciją, Valstybinei energetikos inspekcijai paliekant išvadą techniniais elektros energijos vartotojų skundų ar ginčų apsektais teikiančios valstybės institucijos vaidmenį.

Šiuos pasiūlymus iš dalies siekiama įgyvendinti LR Elektroninių ryšių įstatymo pakeitimo įstatymo projektu, LR Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projektu bei LR EEIPIP. Teisės aktų projektuose numatoma sukurti naują reguliavimo instituciją – Infrastruktūrų reguliavimo tarnybą, kuri sukuriama reorganizuojant Valstybinę energetikos inspekciją ir VKEKK bei prijungiant šias institucijas prie Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnybos. Infrastruktūrų reguliavimo tarnybos teisinis statusas, struktūra, valdymas, vadovo ir valdymo organo narių skyrimo ir atleidimo tvarka, finansavimo šaltiniai bei kiti organizaciniai klausimai įtvirtinti naujoje Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymo pakeitimo įstatymo projekto redakcijoje. Infrastruktūrų reguliavimo tarnyba turėtų būti finansuojama iš valstybės biudžeto ir atskiro šios tarnybos biudžeto, kurį sudaro pajamos, gautos iš elektroninių ryšių sektoriuje veikiančių ūkio subjektų. Šios institucijos narių kadenciją numatoma riboti dviem kadencijomis iš eilės. LR Energetikos įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamajame rašte nurodoma, jog ši reforma

sudarys prielaidas stiprios ir nepriklausomos reguliavimo institucijos sukūrimui ir bus sustiprinta energetikos sektoriaus dalyvių apsauga sprendžiant energetikos sektoriuje kilusius ginčus ir skundus. Tačiau autoriaus nuomone, pirmiausia privalu būtų parengti vientisą, su Elektros direktyva suderintą, naujos reguliavimo institucijos įsteigimo koncepciją, numatant jos nepriklausomumą, veiklos tikslus, funkcijas, pareigas ir galias, priešingai nei šiuo metu nesant panašaus pobūdžio dokumento chaotiškai numatoma keisti kelių įstatymų pavienius straipsnius.

LR EEĮPIP 7 str. įtvirtina papildomų Infrastruktūrų reguliavimo tarnybos pareigų *inter alia* parengti priimamų teisės aktų ir sprendimų skelbimo tvarką ir sąlygas bei viešojo konsultavimosi taisykles. LR EEĮPIP 8 str. numato, jog Infrastruktūrų reguliavimo tarnyba šio įstatymo ar jį įgyvendinančių teisės aktų pagrindu priimdama teisės aktus (išskyrus individualius teisės aktus ir sprendimus, kuriais išnagrinėjamas ginčas) bei sprendimus (susijusius su visomis elektros energetikos sektoriaus dalyvių teisėmis), savo nustatyta tvarka ir sąlygomis viešai paskelbia teisės aktų ir sprendimų projektus ir suinteresuotiems asmenims nustato terminą pastaboms pateikti. Tačiau tarnybai pačiai nustatant viešo konsultavimosi atvejus, sąlygas ir tvarką, numatomas teisinis reguliavimas iš esmės nepakeis nuo šiuo metu VKEKK praktikoje taikomo viešo konsultavimosi ir apklausos.

